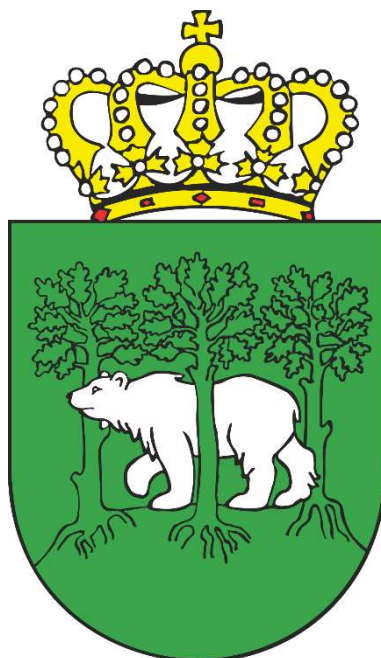

Załącznik

do uchwały Nr .....

Rady Miasta Chełma

z dnia .....

Gminny Program Opieki nad Zabytkami
Miasta Chełm
na lata 2020 – 2023
z perspektywą na lata następne

Opracowanie

Jacek Dąbrowski, Jakub Makowski

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	11
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	11
4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2020–2023.....	11
4.1.2. Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	13
4.1.3. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.....	14
4.1.4. Krajowa Polityka Miejska 2023.....	15
4.1.5. Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020.....	16
4.1.6. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, Kreatywność) 2030.....	17
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	18
4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030).....	18
4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego.....	21
4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubelskiego na lata 2019–2022.....	26
4.2.4. Regionalna Polityka Miejska Województwa Lubelskiego.....	28
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	30
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	30
5.1.1. Strategia Rozwoju Miasta Chełm. Aktualizacja na lata 2015–2020 z perspektywą do roku 2030.....	30
5.1.3. Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Chełm na lata 2017–2023.....	32
5.1.4. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Chełm.....	33
5.1.5. Miejskowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego.....	37
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	56

5.2.1. Rys historyczny Miasta Chełm.....	56
5.2.2. Krajobraz kulturowy.....	63
5.2.3. Zabytki nieruchome.....	66
5.2.4. Zabytki ruchome.....	73
5.2.5. Zabytki archeologiczne.....	74
5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych.....	75
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne.....	76
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	77
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	82
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	98
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	99
7. Założenia programowe.....	100
7.1. Priorytety, kierunki i działania Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2021–2024.....	101
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.....	108
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	110
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	112
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.....	114

1. Wstęp

Program Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023 jest dokumentem stanowiącym uzupełnienie w stosunku do innych dokumentów strategicznych Miasta Chełm i aktów prawa miejscowego. Program ten stanowiący realizację wymogu ustawowego, opracowany został na okres czterech lat i po zaopiniowaniu przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, został przyjęty Uchwałą Rady Miejskiej w Chełmie jako istotny dokument w sferze polityki publicznej jaką jest ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Celem sporządzenia Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023 jest zapewnienie ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego miasta, w tym w szczególności jego unikalnego krajobrazu kulturowego oraz zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystycznego Chełma. Dokument opracowany przez władze samorządowe kierowany jest do całej społeczności miasta, w szczególności do właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, do organizacji społecznych i instytucji kościelnych. Wspólna troska o otaczające nas dziedzictwo kulturowe jest podstawą do budowania świadomości i tożsamości mieszkańców.

Dziedzictwo bowiem *należy do nas wszystkich, a dostęp do dziedzictwa to jedno z podstawowych praw człowieka*¹. Program Opieki nad Zabytkami ma stanowić źródło wsparcia, koordynacji, a nade wszystko inspiracji do działań w sferze ochrony, edukacji i popularyzacji dziedzictwa kulturowego. Wszelkie działania podejmowane w oparciu o zapisy Programu, mają służyć rozwojowi Chełma, a zatem pożytkom, które będą odczuwalne przez wszystkich mieszkańców miasta.

Program Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023 powstał w momencie obowiązywania uchwalonego przez Radę Ministrów *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022*, w którym bardzo mocno podkreślona została ranga i znaczenie gminnych programów opieki nad zabytkami w realizacji przez samorządy polityki publicznej jaką jest opieka nad zabytkami. Potwierdzeniem tego ma być organizacja konkursu na modelowe wdrażanie gminnych programów opieki nad zabytkami, do którego będzie mógł aspirować także niniejszy dokument.

Przełomowym momentem dla niniejszego Programu jest także zmiana perspektywy finansowania różnorodnych projektów ze środków pomocowych Unii Europejskiej. Należy mieć nadzieję, że w nowej perspektywie finansowej na lata 2021–2027 znajdzie się wiele programów i priorytetów wspierających projekty z zakresu ochrony zabytków oraz ochrony dziedzictwa kulturowego.

---

1 Por. J. Purchla, *Historyczny krajobraz miejski. Rekomendacja UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego (2011)* [w:] *Polski Komitet do spraw UNESCO*, Warszawa 2013.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami stanowi *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*².

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 cytowanej wyżej ustawy, w myśl którego burmistrz sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Program ten przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Następnie jest on publikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa. Z realizacji programu prezydent sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się radzie gminy.

Program Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023, zgodnie z zapisami art. 87 ust. 2 ustawy ma na celu:

- 1) *włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;*
- 2) *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;*
- 3) *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;*
- 4) *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
- 5) *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*
- 6) *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;*
- 7) *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Podstawą systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce jest *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*³, w myśl jej zapisów: *Rzeczpospolita Polska (...) strzeże*

---

2 Dz.U. z 2020 r., poz. 282 z późn. zm.

3 Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju (art. 5), (...) stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju (art. 6, ust. 1), a także zapewnia wolność korzystania z dóbr kultury (art. 73).

Szczegółowo problematyka ochrony zabytków w Polsce została uregulowana w przywołanej wcześniej *Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Rozróżniono w niej i zdefiniowano pojęcia „ochrony zabytków” i „opieki nad zabytkami”. Do ochrony odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast zadania należące do właścicieli i użytkowników zabytków, polegające na ich utrzymaniu we właściwym stanie technicznym to – opieka nad zabytkami.

W ustawie zdefiniowano pojęcie zabytku jako nieruchomości lub rzeczy ruchomej, ich części lub zespołu, będącego dziełem człowieka lub związanego z jego działalnością i stanowiącego świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1).

Zadania przynależne administracji publicznej w zakresie realizacji polityki publicznej jaką jest ochrona zabytków zostały zdefiniowane przede wszystkim w art. 4 przywołanej ustawy. Należą do nich, w szczególności:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Zadania i kompetencje administracji samorządowej w sferze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały umieszczone w przepisach określających m.in. formy i sposób ochrony zabytków, zagospodarowanie zabytków, prowadzenie badań, prac i robót oraz podejmowanie innych działań przy zabytkach, funkcjonowanie nadzoru konserwatorskiego, zasad finansowania opieki nad zabytkami, opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, organizację organów ochrony zabytków oraz zasady powoływania i funkcjonowania społecznych opiekunów zabytków.

Istotną zmianą wprowadzoną do ww. ustawy w 2017 r.⁴ jest – postulowane od lat przez samorządy – umożliwienie finansowania prac konserwatorskich i robót budowlanych przez jednostki samorządu terytorialnego nie tylko przy zabytkach wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków, ale także ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami uzupełniają akty wykonawcze – rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dotyczące poszczególnych zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami. Do najważniejszych – istotnych także dla działań realizowanych przez administrację jednostek samorządu terytorialnego – należy zaliczyć:

- *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem*⁵;
- *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków*⁶;
- *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków*⁷;
- *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych*⁸.

Jednostkom samorządu terytorialnego przypisany jest szereg zadań z zakresu polityki publicznej, jaką jest ochrona dziedzictwa kulturowego, sformułowanych w innych aktach prawnych rangi ustawowej:

- w *ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym*⁹, w art. 7, ust. 1, pkt 9 jako jedno z zadań własnych gminy uznano: *zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: kultury, w tym*

---

4 *Ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw* – Dz.U. z 2017 r., poz. 1595.

5 Dz.U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661 i Dz.U. z 2019 r., poz. 1886.

6 Dz.U. z 2018 r., poz. 1609 i Dz.U. z 2019 r., poz. 1721.

7 Dz.U. z 2017 r., poz. 1674.

8 Dz.U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153.

9 *Tekst jednolity* – Dz.U. z 2020 r., poz. 713.

bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

- istotne kompetencje samorządu gminnego sformułowane zostały także w *ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*¹⁰. Określono w niej zasady kształtowania polityki przestrzennej, zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Zgodnie z zapisami tej ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym muszą być uwzględniane wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;
- dzięki wprowadzonym przez *ustawę z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw z związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*¹¹, zmian w treści przepisów ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym Rada Gminy uzyskała kompetencje ustalenia w formie uchwały zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabaryty, standardy jakościowe oraz rodzaje materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane;
- w *ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane*¹², zawarta została zasada, że nie narusza ona przepisów m.in. *ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Deklaracja ta znajduje potwierdzenie m.in. w treści art. 39 – w przypadku prowadzenia robót budowlanych przy obiekcie wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, wymagane jest uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- w *ustawie z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji*¹³, rewitalizację zdefiniowano jako (art. 2, ust. 1): *Rewitalizacja stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji. W art. 3 ust. 1 uznano, że Przygotowanie, koordynowanie i tworzenie warunków do prowadzenia rewitalizacji, a także jej prowadzenie w zakresie właściwości gminy, stanowią jej zadania własne. Realizując to zadanie (art. 8, ust. 1): rada gminy wyznacza, w drodze uchwały, z własnej inicjatywy albo na wniosek wójta, burmistrza albo prezydenta miasta, obszar zdegradowany i obszar rewitalizacji.*

---

10 Tekst jednolity – Dz.U. z 2020 r., poz. 293 z późn. zm.

11 Dz.U. z 2015 r., poz. 774 z późn. zm.

12 Tekst jednolity – Dz.U. z 2019 r., poz. 1186 z późn. zm.

13 Tekst jednolity – Dz.U. z 2020 r., poz. 802 z późn. zm.

- w myśl przepisów *ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska*¹⁴ ochrona powierzchni ziemi polega na zapewnieniu jak najlepszej jej jakości, m.in. przez zachowanie wartości kulturowych, z uwzględnieniem zabytków archeologicznych. Finansowanie ochrony środowiska i gospodarki wodnej obejmuje również działania związane z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- zgodnie z przepisami *ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*¹⁵ – art. 83a: *Zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków;*
- w *ustawie z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych*¹⁶, wprowadzono ograniczenia w stosunku do gospodarowania terenami chronionymi z powodów konserwatorskich. M.in. na podstawie art. 34: *W stosunku do gruntów, na których znajdują się zabytki archeologiczne, wojewódzki konserwator zabytków może określić, w drodze decyzji, zakres i sposób eksploatacji takich gruntów.*
- w przepisach *ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami*¹⁷ jako cel publiczny wymienia opiekę nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki, co znajduje odzwierciedlenie w szeregu postanowień tej ustawy. Np. sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 4). W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję dotyczącą podziału nieruchomości wójt gminy wydaje po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości (art. 13 ust. 5).
- na podstawie przepisów *ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*¹⁸ jednostki samorządu terytorialnego mogą sprawować *mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami* (art. 1 ust. 1 i 4). M.in. na podstawie art. 9:

14 Tekst jednolity – Dz.U. z 2019 r., poz. 1396 z późn. zm.

15 Tekst jednolity – Dz.U. z 2020 r., poz. 55 z późn. zm.

16 Tekst jednolity – Dz.U. z 2017 r., poz. 1161 z późn. zm.

17 Tekst jednolity – Dz.U. z 2020 r., poz. 65 z późn. zm.

18 Tekst jednolity – Dz.U. z 2020 r., poz. 194.

1. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym.
2. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.
3. Instytucje kultury, dla których organizatorami są jednostki samorządu terytorialnego, mogą otrzymywać dotacje celowe na zadania objęte mecenatem państwa, w tym dotacje celowe na finansowanie lub dofinansowanie kosztów realizacji inwestycji, z budżetu państwa z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Inną kompetencją – na podstawie art. 7a ust. 1 – jest uprawnienie jednostki samorządu terytorialnego do przyznawania stypendiów osobom zajmującym się m.in. opieką nad zabytkami;

- zgodnie z przepisami ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie¹⁹, kulturę, sztukę, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego należy do sfery zadań publicznych, których realizację jednostka samorządu terytorialnego może powierzyć organizacjom pozarządowym i innym podmiotom wymienionym w tej ustawie.

Zasady ochrony zabytków zgromadzonych w muzeach, bibliotekach i archiwach, które także wchodzi w zakres działalności samorządu terytorialnego – zostały określone w następujących przepisach ustawowych:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach²⁰ określa muzeum jako jednostkę organizacyjną, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów. Muzeum realizuje swoje cele w szczególności poprzez gromadzenie zabytków, katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów, zabezpieczanie i konserwację zbiorów oraz zabezpieczanie zabytków archeologicznych nieruchomych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody, także promowanie i upowszechnianie i edukację w zakresie kultury, sztuki i zabytków dzięki wystawom stałym i czasowym, działalności edukacyjnej, organizowaniu badań, czy też działalności wydawniczej;

---

19 Tekst jednolity – Dz.U. z 2019 r., poz. 688 z późn. zm.

20 Tekst jednolity – Dz.U. z 2019 r., poz. 917 z późn. zm.

- w ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach²¹ uznano, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Organizują one i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej;
- ochronę materiałów archiwalnych regulują z kolei przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach²². Zgodnie z przepisami tej ustawy – art. 1 – materiałami archiwalnymi wchodzącymi do narodowego zasobu archiwalnego są wszelkiego rodzaju akta i dokumenty, korespondencja, dokumentacja finansowa, techniczna i statystyczna, mapy i plany, fotografie, filmy i mikrofilmy, nagrania dźwiękowe i wideofonowe, dokumenty elektroniczne oraz inna dokumentacja, bez względu na sposób jej wytworzenia, mająca znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej, o działalności Państwa Polskiego, jego poszczególnych organów i innych państwowych jednostek organizacyjnych oraz o jego stosunkach z innymi państwami, o rozwoju życia społecznego i gospodarczego, o działalności organizacji o charakterze politycznym, społecznym i gospodarczym, zawodowym i wyznaniowym, o organizacji i rozwoju nauki, kultury i sztuki, a także o działalności jednostek samorządu terytorialnego i innych samorządowych jednostek organizacyjnych – powstała w przeszłości i powstająca współcześnie.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych stanowi jeden z celów gminnego programu opieki nad zabytkami. System zadań strategicznych dla obszaru gminy wynika zarówno z przyjętych przez organ stanowiący dokumentów strategicznych, jak i dokumentów opracowywanych przez jednostki administracyjne wyższego rzędu, zarówno poziomu regionalnego, jak i krajowego.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2020–2023

Ochrona dziedzictwa kulturowego, zgodnie z art. 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, należy do jednego z podstawowych obowiązków państwa. Dziedzictwo kulturowe to dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń. Pomimo, iż najczęściej utożsamiane jest ono z architekturą i sztuką, to jego elementy stanowią także formy gospodarowania (np. sposoby

21 Tekst jednolity – Dz.U. z 2019 r., poz. 1479.

22 Tekst jednolity – Dz.U. z 2020 r., poz. 164.

uprawy roli) i wiele innych przejawów życia i rozwoju społeczności. Zabytki są integralną częścią narodowego dziedzictwa kulturowego i są dobrem wspólnym, o które troskę każdemu obywatelowi nakazuje art. 82 Konstytucji RP.

Zgodnie z *ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: W celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego inicjuje i opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami* (art. 84). Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest uchwalany przez Radę Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (art. 86), na okres 4 lat (art. 85 ust 2). W krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określa się, w szczególności, cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji (art. 85 ust. 1).

W chwili opracowywania *Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Miasta Chełm na lata 2020–2023* obowiązywał, przyjęty przez Radę Ministrów *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022*²³.

Za główny cel *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022* uznano: *Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami*, który będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe wraz z przypisanymi im kierunkami działań:

1. *Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego*
  - *Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;*
  - *Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.*
2. *Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami*
  - *Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;*
  - *Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.*
3. *Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.*
  - *Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości;*
  - *Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.*

W sposób bezpośredni jednostkom samorządu terytorialnego dedykowany jest kierunek działania – **Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym** w Celu szczegółowym 1. W jego ramach zaplanowano cztery szczegółowe zadania:

---

23 *Uchwała Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022” – MP z 2019 r., poz. 808.*

1. Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnościami.

2. Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.

3. Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.

Realizowane będą projekty szkoleniowe dla przedstawicieli JST realizujących lub planujących rewitalizację zasobu dziedzictwa kulturowego, wsparcie dla JST w procesie identyfikacji dziedzictwa, szacowania jego wartości i wskazania właściwych sposobów jego ochrony i zagospodarowania w procesach rewitalizacyjnych oraz prowadzenie cyklicznego konkursu „Twój dom – dialog z tradycją”, ukierunkowanego na wspieranie procesów rozwoju i poprawy krajobrazu kulturowego. Właściwym celem konkursu ma być identyfikacja i popularyzacja nowych wzorców zabudowy jednorodzinnej będących kontynuacją i nawiązaniem do form tradycyjnego budownictwa.

4. Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Planowane jest przygotowanie założeń, a następnie organizacja cyklicznego konkursu skierowanego do samorządów gminnych. Konkurs ma na celu promowanie i upowszechnianie najlepszych wzorców, przede wszystkim w zakresie opracowywania i wdrażania gminnych programów opieki nad zabytkami, uznawanych jako dokumenty strategiczne JST w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem i krajobrazem kulturowym oraz kształtowania ładu przestrzennego.

4.1.2. Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z 14 lutego 2017 r.²⁴

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR. Wdrażanie tych projektów oraz stopień realizacji celów rozwojowych, określony wskaźnikami, będzie przedmiotem rozbudowanego systemu monitoringu i ewaluacji. Pozwoli to na zarządzanie

---

24 MP z 2017 r., poz. 260.

realnymi procesami w gospodarce – i, w miarę potrzeb, aktualizowanie zarówno listy, jak i zakresu projektów²⁵.

W części IV dokumentu – Kierunki interwencji w pkt. 4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej uznano, że: *Inwestycje w kulturę wpływają nie tylko na ekonomiczny rozwój i wzrost konkurencyjności, ale także na wzmocnienie kapitału społecznego. Inwestowanie w ochronę dziedzictwa, rozwój i modernizację infrastruktury kultury oraz edukację kulturalną – kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji przyczynia się do rozwijania kultury i innowacyjności.*

Dzięki tym kompetencjom i uczestnictwu w kulturze społeczeństwo buduje z jednej strony tożsamość, szacunek do tradycji, poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii, z drugiej zaś kreatywność, innowacyjność, otwartość i tolerancyjność²⁶.

W ramach działań do roku 2020 zaplanowano m.in.:

- *Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu – wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie²⁷.*

Wśród działań zaplanowanych do realizacji do 2030 r. znalazły się m.in.:

- ***Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).***
- *Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury²⁸.*

4.1.3. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 przyjęta Uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.²⁹, stanowi najważniejszy dokument strategiczny dotyczący

---

25 *Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju...*, s. 6.

26 *Ibidem*, s. 216.

27 *Ibidem*.

28 *Ibidem*.

29 MP z 2012 r., poz. 252.

ładu przestrzennego Polski. Celem dokumentu jest: efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie. Dla osiągnięcia podstawowego celu ustanowiono sześć celów operacyjnych, z których czwarty i szósty najbardziej związane są z ochroną dziedzictwa kulturowego kraju:

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.

Kierunki działania:

4.1. Integracja działań w zakresie funkcjonowania spójnej sieci ekologicznej kraju, jako podstawa ochrony najcenniejszych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych.

4.3. Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami Europejskiej Konwencji Krajobrazowej³⁰.

Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

W ramach realizacji niniejszych celów skoncentrowano się na objęciu ochroną prawną najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym krajobrazów naturalnych i historycznych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz stanowisk archeologicznych.

4.1.4. Krajowa Polityka Miejska 2023

Dokument przyjęty Uchwałą Nr 198 Rady Ministrów w dniu 20 października 2015 r.³¹ W Preambule dokumentu sformułowano potrzebę jego opracowania: *Mieszkańcy miast stanowią około 60% ludności Polski. Biorąc pod uwagę także mieszkańców pozostałych terenów podlegających urbanizacji położonych w ich bliskim sąsiedztwie i pozostających z nimi w silnych związkach funkcjonalnych, można mówić o około trzech czwartych ludności kraju, których bezpośrednio i na co dzień dotyczą kwestie miejskie.*

*Miasta są miejscem koncentracji nauki, usług publicznych i biznesu oraz kreowania rozwoju gospodarczego. Są węzłami sieci firm, pracowników, wiedzy i umiejętności, co przyczynia się do większej produktywności i dynamiki wzrostu tych obszarów. **Miasto, nawet to najmniejsze, stanowi również zjawisko kulturowe i nośnik cywilizacji. Szeroko pojęte zasoby dziedzictwa kulturowego, ich zachowanie i ochrona mają kluczowe znaczenie dla kulturowej identyfikacji i poczucia tożsamości mieszkańców, a także dla sfery gospodarki i edukacji.***

30 Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. – Dz.U. z 2004 r. Nr 14, poz. 98.

31 MP z 2015 r. poz. 1235.

Przy właściwie prowadzonej polityce rozwoju na wszystkich poziomach, zarówno mniejsze, jak i większe miasta mogą i powinny rozwijać się jako motory rozwoju odpowiednio w skali lokalnej lub szerzej – w skali regionalnej, krajowej i europejskiej.

Z drugiej strony obszary miejskie to miejsca, w których skupia się wiele problemów społecznych, gospodarczych i przestrzennych. Dysproporcje społeczne wewnątrz miast są często większe niż pomiędzy regionami. Problemy dotyczą także degradacji tkanki miejskiej, chaotycznego rozpraszania zabudowy, segregacji ekonomicznej i społecznej, braku świadomości kulturowej oraz poczucia tożsamości i współodpowiedzialności mieszkańców, ubóstwa, stanu środowiska, zatłoczenia ulic i wielu innych aspektów. Dla zapewnienia zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich i podniesienia w nich jakości życia należy te kwestie traktować priorytetowo oraz rozwiązywać w sposób kompleksowy i zintegrowany.

Przyjętym w Krajowej Polityce Miejskiej 2023 celem strategicznym jest: **wzmocnienie zdolności miast i obszarów zurbanizowanych do zrównoważonego rozwoju i tworzenia miejsc pracy oraz poprawa jakości życia mieszkańców.** Jego realizacja została oparta na sześciu celach szczegółowych, z których trzy winny być uwzględniane w działaniach władz samorządowych Miasta Chełm:

[...] 2. Wspieranie zrównoważonego rozwoju ośrodków miejskich, w tym przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom niekontrolowanej suburbanizacji;

3. Odbudowa zdolności do rozwoju poprzez rewitalizację zdegradowanych społecznie, ekonomicznie i fizycznie obszarów miejskich; [...]

5. Wspomaganie rozwoju subregionalnych i lokalnych ośrodków miejskich, przede wszystkim na obszarach problemowych polityki regionalnej (w tym na niektórych obszarach wiejskich) poprzez wzmacnianie ich funkcji oraz przeciwdziałanie ich upadkowi ekonomicznemu.

4.1.5. Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020

„Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013” została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r., natomiast w 2005 roku przyjęto „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”, które stanowiło dokument uzupełniający treść i wydłużający okres ważności pierwszego opracowania.

Misję Narodowej Strategii Rozwoju Kultury określono jako *Zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.* Wiodącymi podmiotami realizującymi zapisy Strategii miały być: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz jednostki samorządu terytorialnego.

W założeniach do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury „ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewitalizacja zabytków” zostały uznane za jeden ze strategicznych obszarów w okresie programowania 2004–2020. Celem strategicznym (nadrzędnym) dla polityki kulturalnej państwa miało być zrównoważenie rozwoju kultury w regionach, zaś jednym z 12 celów częściowych (uzupełniających) jest *Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków*. Ochronę dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochronę i rewitalizację zabytków uznano za jeden z pięciu strategicznych obszarów kultury, dla których zostały sformułowane Narodowe Programy Kultury stanowiące instrumenty realizacyjne. Dla wszystkich Narodowych Programów Kultury, w tym *Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego*, określone zostały: cel strategiczny, instrumenty realizacji, plan finansowy oraz wyznaczone zostały instytucje odpowiedzialne za ich zarządzanie. Jako cel strategiczny NPK *Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego* przyjęto *radykałną poprawę podstawowej infrastruktury i stanu zabytków*.

Okres obowiązywania Narodowej Strategii Rozwoju Kultury mija z końcem 2020 roku, jednak przywołane wyżej działania mogą być z powodzeniem wykorzystywane w działalności JST.

4.1.6. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, Kreatywność) 2030

Projekt nowej *Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030* został zgłoszony do prac legislacyjnych Rady Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r. Dokument ma zastąpić przyjętą w 2013 r. *Strategię Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*³². W czasie opracowywania niniejszego dokumentu proces legislacyjny Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego nie został zakończony.

W projekcie nowej *Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030* uwzględniona została także problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego – za drugi cel szczegółowy uznano: *Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich*. Jednym z kierunków jego działań ma być: *Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury*.

W projekcie SRKS 2030 za jedno z kluczowych zadań państwa uznano dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu ma być realizowany projekt strategiczny pn. *Krajowy Program Ochrony i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022*, przyjęty 13 sierpnia 2019 r. przez Radę Ministrów. Innymi istotnymi programami, które mają wspierać realizację celów SRKS, a jednocześnie są ważne z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego będą:

---

32 MP z 2013 r., poz. 378.

- projekt strategiczny *Rozwój turystyki kulturowej*, dotyczący działań przy obiektach znajdujących się na trasie Europejskich Szlaków Kulturowych ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i obszarów będących jednocześnie pomnikami historii;
- kontynuacja projektu *Krajobraz mojego miasta*, którego celem jest zwrócenie uwagi władz samorządowych, firm i instytucji oraz społeczeństwa na problem chaosu reklamowego i konieczność zrównoważonego planowania przestrzeni miejskiej; w ramach projektu ma zostać zwiększony nacisk na działania edukacyjne oraz promocyjne w zakresie kształtowania i ochrony estetyki przestrzeni publicznych³³.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030)

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 roku) została przyjęta 24 czerwca 2013 r.³⁴ Celami strategicznymi, których realizacji mają sprzyjać działania administracji samorządowej są:

1. *Wzmacnianie urbanizacji regionu.*
2. *Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwoju obszarów wiejskich.*
3. *Selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu.*
4. *Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu.*

Dla rozwoju miasta Chełma i wykorzystania w nim wartości dziedzictwa kulturowego istotna może być realizacja następujących celów operacyjnych:

Cel strategiczny 1. Wzmacnianie urbanizacji regionu		
Cel operacyjny	Kierunki działań i interwencji	Efekty
1.2. Wspieranie ponadlokalnych funkcji miast	Wspieranie wysiłków władz lokalnych na rzecz kompleksowej rewitalizacji oraz poprawy infrastruktury komunalnej	Miasta średniej wielkości uzyskują dodatkowe możliwości rozwoju dzięki zwiększeniu atrakcyjności biznesowej i turystycznej, jak również poprawie warunków życia i zdolności świadczenia usług wyższego rzędu dla otaczających

33 Por.: <http://krajobrazmojegomiasta.pl/>

34 Uchwała Nr XXXIV/559/2013 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 24 czerwca 2013 r. Na podstawie Uchwały Nr IV/96/2019 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 11 marca 2019 r. przystąpiono do aktualizacji *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 roku)*. Zgodnie z harmonogramem aktualizacji (Załącznik do uchwały, s. 13) procedura uchwalenia dokumentu przez Sejmik Województwa Lubelskiego zaplanowana jest na II kwartał 2020 roku.

		obszarów.
Cel strategiczny 3. Selekttywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu		
3.6. Rozwój społeczeństwa informacyjnego	Cyfryzacja oraz zwiększenie dostępu do zasobów nauki, edukacji i dóbr kultury	Takie działania, w konsekwencji, przyczynią się do wzrostu konkurencyjności regionu, a także do podniesienia jakości życia w regionie, szczególnie w społecznościach lokalnych [...]
Cel strategiczny 4. Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu		
4.1. Poprawa wewnętrznego skomunikowania regionu dzięki powiązaniu jego najważniejszych miast sprawną siecią drogową, budowaną w pierwszej kolejności tam, gdzie jej niedoskonałość jest barierą rozwoju	<ul style="list-style-type: none"> Rozwijanie infrastruktury drogowej i modernizacja kluczowych dróg wojewódzkich mających na celu wzmacnianie powiązań wewnętrznych i rozwijanie funkcji gospodarczych, zwłaszcza związanych z wykorzystaniem endogenicznych potencjałów rozwojowych województwa Unowocześnianie i poprawa funkcjonowania regionalnych połączeń kolejowych Wspieranie działań mających na celu poprawę powiązań komunikacyjnych między ośrodkami subregionalnymi oraz ich powiązań z Lublinem Wspieranie działań na rzecz wzmocnienia powiązań komunikacyjnych w obszarach funkcjonalnych ośrodków subregionalnych i miast pełniących funkcje ponadlokalne 	Realizacja celu pozwoli na zwiększenie gospodarczej i społecznej integracji regionu, zacieśnienia więzi gospodarczych między najważniejszymi ośrodkami miejskimi i ich bezpośrednim zapleczem. Pozwoli także na lepsze dostosowanie zasobów pracy do miejsc pracy dzięki zwiększeniu mobilności mieszkańców. Umożliwi także zwiększenie możliwości wykorzystania potencjałów rozwojowych regionu
4.2. Wspieranie włączenia społecznego	<ul style="list-style-type: none"> Współpraca i integracja działań na rzecz poprawy dostępu i wzrostu jakości usług publicznych Promocja aktywnej integracji i postaw obywatelskich (np. wolontariat, liderzy w zakresie polityki publicznej) Wspieranie inicjatyw organizacji pozarządowych działających na rzecz zmniejszenia wykluczenia społecznego, promowanie innowacji społecznych Prowadzenie działań zgodnie ze strategią polityki społecznej 	Realizacja celu przyczyni się do racjonalizacji wydatków publicznych i pełniejszego wykorzystania zasobów ludzkich, zwiększenia partycypacji społecznej, wzrostu jakości życia oraz spadku liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Ponadto, w wyniku realizacji celu nastąpi zmniejszenie dysproporcji w zakresie dostępu do usług publicznych, w tym również usług wsparcia dla osób starszych i niepełnosprawnych, a także zwiększy się aktywność rodziców, którzy są w trakcie przerwy zawodowej spowodowanej pełnieniem obowiązków rodzinnych
4.3. Wzmacnianie społecznej tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi i współpracy wewnątrzregionalnej m.in. przez odwoływanie się do tradycji wielokulturowości i podejmowanie	<ul style="list-style-type: none"> Opracowanie programów edukacyjnych nt. historii regionu, jego tradycji etnicznych i kulturowych, włączenie ich do nurtu edukacji obywatelskiej w szkołach Wspieranie inicjatyw odtwarzania tradycji kulturowych, gospodarczych i etnicznych regionu, wzmacnianie ich edukacyjnej i kulturotwórczej roli Wspieranie organizacji prowadzących 	Realizacja celu pozwoli na wzmacnianie poczucia wspólnoty regionalnej, osadzenia jej w tradycji i historii oraz wykorzystywania tych czynników dla podejmowania nowych inicjatyw kulturotwórczych i edukacyjnych wskazujących na możliwości wykorzystania tych czynników dla celów rozwojowych. Działania te mogą pobudzić aktywność społeczną, która może stać się jednym

wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, organizacyjnych i edukacyjnych	<p>działalność promującą tradycje regionu oraz jego szanse rozwojowe</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stymulowanie podejmowania i wspieranie wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, społecznych, edukacyjnych i kulturalnych (np. odtwarzania tradycji) przez społeczności lokalne • Kompleksowe i systemowe oznakowanie tras turystycznych i dziedzictwa kulturowego regionu • Powołanie regionalnego forum terytorialnego 	<p>z czynników dynamizujących rozwój i poprawę warunków życia mieszkańców. Ponadto, realizacja celu pozwoli na usprawnienie funkcjonowania samorządów lokalnych w regionie. Współpraca władz samorządowych umożliwi poszerzenie ogólnoregionalnych inicjatyw gospodarczych, społecznych i edukacyjnych, przyczyniając się do rozwoju gospodarczego o poprawy warunków życia mieszkańców. Społeczne inicjatywy mieszkańców zwiększą ich aktywność obywatelską, co przyczyni się do podniesienia poziomu edukacji, tworzenia i uczestnictwa w kulturze, a także do lepszego współdziałania władz samorządowych ze społecznościami lokalnymi.</p>
---	--	--

W Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego wyznaczone zostały obszary strategicznej interwencji. Miasto Chełm zostało zaliczone do następujących OSI:

OSI	Typ obszaru	Cechy obszaru, zjawiska problemowe
2. Miasta subregionalne	Obszar funkcjonalny miasta Biała Podlaska, obszar funkcjonalny miasta Chełm, obszar funkcjonalny miasta Puławy, obszar funkcjonalny miasta Zamość	<ul style="list-style-type: none"> • Są to miasta pełniące ważną rolę jako ośrodki koncentrujące funkcje gospodarcze i społeczne, będące ważnym miejscem dostarczania usług oraz uzupełnienia oferty i funkcji miasta Lublina w świadczeniu usług publicznych (istotnych z perspektywy ich mieszkańców, jak również mieszkańców otaczających je obszarów wiejskich) o znaczeniu ponadlokalnym oraz świadczonych na zewnątrz regionu (w aspekcie krajowym i międzynarodowym). • Posiadają wykształconą specjalizację związaną z produkcją przemysłową lub rozwinięte inne funkcje, np. turystyczne, usługowe, kulturalne.
3. Obszary przygraniczne	Przygraniczny obszar funkcjonalny, strefa oddziaływania.	<ul style="list-style-type: none"> • Bliskość granicy stwarza szanse rozwojowe. • Wykorzystanie potencjału ekonomicznego obszarów przygranicznych napotyka na problemy związane przede wszystkim z istniejącymi ograniczeniami

		w przepływie osób, dóbr, kapitału oraz usług.
5. Obszary potencjalnej eksploatacji złóż kopalin	Zagłębie energetyczno-górniczne Łęczna-Chełm	<ul style="list-style-type: none"> • Obszar charakteryzuje się zróżnicowanymi cechami środowiska przyrodniczego geomorfologicznymi i hydrologicznymi, podatnymi na antropopresję. W zagospodarowaniu terenu w stanie istniejącym przeważa tradycyjna gospodarka rolna i niewielkie obszary eksploatacji surowców dla przemysłu cementowego. • Obszar ten obejmuje istniejący zespół kopalni Bogdanka i Stefanów wraz zapleczem badawczo-rozwojowym, udokumentowane złoża węgla kamiennego oraz rezerwę terenów pod budowę elektrowni. • Zjawiska problemowe występujące na tym obszarze związane są przede wszystkim z deformacją litosfery i zakłóceniami stosunków wodnych (konflikty na linii środowisko przyrodnicze – gospodarka wynikają z eksploatacji złóż węgla zlokalizowanych w obszarach cennych przyrodniczo).

4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego

Obecnie obowiązujący Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego [PZPWL] został przyjęty 30 października 2015 r³⁵.

Dokument zawiera szereg zapisów, które bezpośrednio lub pośrednio mogą mieć zastosowanie w realizacji zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego (w tym zabytków), czyli prowadzeniu polityki publicznej w tym zakresie przez władze Miasta Chełma.

Za jedno z głównych wyzwań rozwojowych uznano w PZPWL *poprawę ładu przestrzennego i harmonizację zagospodarowania z walorami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego*³⁶.

W PZPWL sformułowano „drzewo” celów: cel wiodący (wraz z priorytetami) oraz cele główne i szczegółowe (mające charakter operacyjny). Za cel wiodący uznano: *Zrównoważony rozwój przestrzenny regionu prowadzący do podniesienia konkurencyjności województwa i poprawy warunków życia.*

35 Uchwała Nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 roku w sprawie uchwalenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego – Dz.U. Woj. Lubelskiego z 2015 r., poz. 5441.

36 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego [PZPWL], s. 35.

W sferze polityki planistycznej dotyczącej środowiska kulturowego³⁷ celem głównym jest *Wzmacnianie tożsamości kulturowej regionu przez ochronę i pielęgnację zasobów kulturowych oraz ich wzbogacanie walorami współczesnymi*. Jego realizacja odbywać się będzie w oparciu o cztery cele szczegółowe: a) *Identyfikacja, zachowanie i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego oraz różnorodności krajobrazu kulturowego*; b) *Zachowanie przed zatarciem specyfiki kulturowej ukształtowanych historycznie struktur przestrzennych*; c) *Zachowanie i wzbogacanie zasobów dóbr kultury współczesnej*; d) *Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego*. Ich osiągnięciu sprzyjać obowiązek stosowania się wszystkich uczestników procesu planowania i zagospodarowania przestrzeni do określonych zasad: głównej – *Integrowaniu walorów kulturowych z przestrzenią społeczno-gospodarczą regionu* oraz sześciu zasad szczegółowych: a) *Koordinacja ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego z polityką ochrony środowiska przyrodniczego i rozwoju turystyki*; b) *Zintegrowane podejście do ochrony oraz wykorzystywania zasobów kulturowych w planowaniu przestrzennym*; c) *Zachowywanie i uczytelnianie istniejących wartości estetyczno-widokowych związanych z rzeźbą terenu oraz jego naturalnym i kulturowym pokryciem*; d) *Dążenie do redukcji kolizji krajobrazowych i estetycznych we wszelkich zmianach zagospodarowania*; e) *Dbłość o estetykę i integralność wizualną zespołów zabudowy*; f) *Promowanie wzorów architektury rodzimej w obszarach o wysokich walorach krajobrazowych*.

Bardzo istotną częścią PZPWL, zawierającą szereg szczegółowych zapisów, koniecznych do uwzględnienia w dokumentach strategicznych Miasta Chełm, w tym w szczególności w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami, jest część **3.2. Rozwój zagospodarowania przestrzennego województwa**. Określając w niej ogólne kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa wskazano na szczegółowe kierunki działań, traktowane jako przedsięwzięcia niezbędne do realizacji priorytetów i celów rozwojowych województwa oraz konkretne działania realizacyjne. Uzupełnieniem zdefiniowanych działań jest powiązanie ich z dokumentami szczebla krajowego i regionalnego stanowiącymi podstawę do działań.

Jednym z kierunków rozwoju przestrzennego województwa, określonych w PZPWL, jest środowisko kulturowe³⁸. Jego ochrona – zgodnie z zapisami PZPWL – ma być realizowana przez trzy kierunki działania. Mają one bardzo istotne przełożenie na treść Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm. Przedstawiono je w poniższej tabeli [*pogrubieniem wyróżniono działania szczególnie ważne dla polityki opieki nad zabytkami w Mieście Chełm*]:

Kierunek 1. Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskim i krajowym	
1.1. Wykorzystywanie obiektów i kształtowanie zagospodarowania przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu (światowego, europejskiego, krajowego)	Dokumenty międzynarodowe <ul style="list-style-type: none"> • Wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO

37 PZPWL, s. 47–48.

38 PZPWL, s. 75–82.

1.2. Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w system ochrony światowego i krajowego dziedzictwa	<ul style="list-style-type: none"> • Znak Dziedzictwa Europejskiego Dokumenty krajowe <ul style="list-style-type: none"> • Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie uznania za Pomnik Historii • Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie uznania za Pomnik Historii
Kierunek 2. Ochrona i opieka nad zabytkami nieruchomymi	
2.1. Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych 2.2. Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych 2.3. Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych 2.4. Uczelnianie reliktyw zabytków archeologicznych	Dokumenty regionalne <ul style="list-style-type: none"> • Rejestr zabytków nieruchomych województwa lubelskiego (A) • Rejestr zabytków archeologicznych województwa lubelskiego (C) • Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie lubelskim
Kierunek 3. Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego	
3.1. Wspieranie tworzenia parków kulturowych 3.2. Zachowanie i konserwacja zieleni komponowanej 3.3. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych 3.4. Ochrona zagrożonych zanikiem tożsamości historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych 3.5. Ochrona i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym 3.6. Tworzenie szlaków kulturowych	Dokumenty regionalne <ul style="list-style-type: none"> • Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie lubelskim • Program Szlak Zabytków Kultury Pogranicza • Program Regionalny Szlak Renesansu Lubelskiego • Delimitacja Parków Kulturowych do PZPWL, Tom I–III, opracowanie zespołowe Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Lublinie

Dopełnieniem określonych w PZPWL ww. kierunków działań i działań realizacyjnych są bardzo szczegółowo zdefiniowane przestrzenne warunki realizacji regionalnej polityki rozwoju [wyróżniono te spośród nich, które będą miały zastosowanie w ochronie i opiece nad zabytkami Miasta Chełm]:

[...] 1) *W odniesieniu do obiektów i przestrzeni publicznych o wybitnych walorach kulturowych wskazuje się obowiązek dostosowania użytkowania oraz zagospodarowania otoczenia zapewniających ich zachowanie, eksponowanie i udostępnianie odpowiednio do statusu (światowego, europejskiego, krajowego). Należą do nich obiekty:*

- *proponowane do uznania za Pomnik Historii – Chełmskie Podziemia Kredowe, [...]*

2) *W ramach kształtowania i utrwalania tożsamości regionalnej oraz turystycznego wykorzystania potencjału kulturowego wskazuje się:*

- *ośrodki koncentracji obiektów zabytkowych (powyżej 5 wpisów do rejestru zabytków) – w tym m.in. miasto Chełm,*
- *pasma kulturowe, traktowane jako wieloprzestrzenne struktury wyznaczone na obszarach koncentracji potencjału kulturowego pozwalającego na ukierunkowanie rozwoju turystyki i zintegrowany rozwój infrastruktury turystycznej:*

- ✓ *pasmo pogranicza kulturowego wyznaczone przez obiekty sakralne 3 religii, tj.: chrześcijaństwa (greckokatolickie, rzymsko-katolickie, prawosławne), judaizmu i islamu, rozciągające się od Haczowa (woj. podkarpackie) po Drohiczyn (woj. podlaskie) – w tym m.in. miasto Chełm,*
  - *rekomendowane parki kulturowe,*
  - *szlaki kulturowe o znaczeniu międzynarodowym, przechodzące przez Krasnystaw, tj.: Europejska Droga Kulturowa (Via Regia³⁹), wskazane do rozwoju infrastruktury turystycznej.*
- 3) *Wśród działań ukierunkowanych na zachowanie wartości obiektów dziedzictwa kulturowego jako priorytetowe uznaje się:*
- *rewaloryzację oraz rewitalizację układów i zespołów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych, w tym m.in. Chełm,*
  - *rewaloryzowanie obiektów techniki, w tym przemysłowych, w tym m.in. Chełmskie Podziemia Kredowe i wieża ciśnień w Chełmie,*
  - *uczynienie relikwii i zagospodarowanie zabytków archeologicznych, w tym m.in. Górka Chełmska, Chełmskie Podziemia Kredowe,*
- 4) *W celu podkreślenia tradycji i tożsamości regionalnej wskazuje się eksponowanie:*
- *sanktuariów i miejsc pielgrzymkowych m. in. w Chełmie,*
- 5) *W zakresie kształtowania krajobrazu kulturowego uznaje się za niezbędne:*
- *kontynuowanie tradycyjnych form osadnictwa,*
  - *utrzymanie regionalno-historycznej skali i struktury jednostek osadniczych,*
  - *skupianie zabudowy na zasadzie dogęszczania istniejącej struktury jednostek osadniczych, przy kontynuowaniu historycznego układu i charakteru,*
  - *ograniczanie realizacji napowietrznych linii energetycznych w otoczeniu obiektów i zespołów zabytkowych na rzecz sieci podziemnych,*
  - *stosowanie form zabudowy nawiązujących do tradycyjnego budownictwa,*
  - *utrzymanie obiektów małej architektury współtworzących walory krajobrazu kulturowego,*
  - *ochronę ciągów alejowych wzdłuż dróg wojewódzkich, powiatowych i gminnych.*
- 6) *Dla obiektów i zespołów zabytkowych ustala się:*
- *zachowanie zabytków z wyeksponowaniem ich wartości wraz z ich najbliższym otoczeniem w celu zachowania tożsamości kulturowej miejsca,*
  - *zagwarantowanie ochrony krajobrazowej, historycznych sylwet przestrzennych i osi widokowych, a także ekspozycji oraz obserwacji archeologicznej.*

---

39 Por.: <https://www.via-regia.org/eng/index.php>

7) W odniesieniu do zabytkowych układów urbanistycznych ustala się:

- zachowanie i uczytelnianie historycznych układów i funkcji rynków oraz sieci ulicznej,
- zachowanie lub odtwarzanie historycznego ukształtowania terenu zabytkowego zespołu miejskiego (w tym cech obronności) i układu komunikacyjnego,
- zachowanie lub odtwarzanie elementów układów zieleni komponowanej,
- zachowanie powiązań przestrzenno-funkcjonalnych elementów zespołów urbanistycznych,
- ochronę sylwet miast poprzez prawidłowe zagospodarowanie stref ekspozycji zespołów urbanistycznych,
- kształtowanie uzupełniającej zabudowy w dostosowaniu do założeń historycznych, [...]

10) Za elementy ekspozycji krajobrazów kulturowych wskazane do zachowania uznaje się:

- elementy ekspozycji czynnej: punkty widokowe, ciągi widokowe, osie widokowe, powiązania widokowe,
- elementy ekspozycji biernej: panoramy, strefy ekspozycji widokowej zabytkowych obiektów i zespołów urbanistycznych (otuliny krajobrazowe), ekspozycje wewnątrz krajobrazowych, dominanty architektoniczne, otwarcia widokowe.

Uzupełnieniem kierunków działań i działań szczegółowych są **Rekomendacje dla podmiotów realizujących politykę przestrzenną w regionie** – w tym dla władz jednostek samorządu terytorialnego.

1) Uznaje się za celowe wykorzystanie zasobów kulturowych dla potrzeb turystyki poprzez:

- włączenie do programów rozwoju turystyki: obiektów muzealnych, dawnych budowli obronnych, dawnych zespołów rezydencjonalnych, zespołów sakralnych, zabytków techniki [...], budynków użyteczności publicznej,
- zagospodarowanie w formie szlaków turystycznych lub tras rowerowych historycznych szlaków handlowych,
- wykorzystywanie ocalałych obiektów dziedzictwa kulturowego jako wzorników w kształtowaniu lokalnej przestrzeni, a także bazy dla tworzenia instytucji kultury.

2) Ze względu na walory kompozycyjne historycznie ukształtowanych przestrzeni uznaje się za celowe kształtowanie panoram miast w sposób zapewniający ochronę sylwet zabytkowych zespołów urbanistycznych.

3) Obszary o szczególnej wartości kulturowej rekomenduje się do utworzenia parku kulturowego, które zgodnie z KPZK 2030, należy traktować jako obszary funkcjonalne ochrony krajobrazów kulturowych. Wymagane jest uszczegółowienie ich granic w lokalnych dokumentach planistycznych, tj.: planach obszarów funkcjonalnych i studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Rekomendowane parki kulturowe obejmuje się ochroną planistyczną polegającą przede wszystkim na ochronie funkcjonalnej i kompozycyjnej zabudowy (w tym historycznej linii zabudowy) oraz zakazie lokalizacji obiektów budowlanych negatywnie oddziałujących na krajobraz (np. elektrowni wiatrowych).

Do rekomendowanych parków kulturowych należy m.in. Chełmski Park Kulturowy (miasto i gmina Chełm).

4) W celu podkreślenia bogactwa kultury lokalnej rekomenduje się jej eksponowanie poprzez:

- wspieranie rozwoju sieci muzeów i skansenów,
- wspieranie twórczości ludowej, a także ośrodków rzemiosła ludowego poprzez tworzenie izb regionalnych,
- objęcie ochroną wszelkich przejawów działalności kulturowej i kulturotwórczej, przetrwałych tradycji, obrzędów, stroju ludowego oraz wspieranie współczesnych form kontynuacji tradycji lokalnych⁴⁰.

4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubelskiego na lata 2019–2022

W czasie opracowywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023, Województwo Lubelskie dysponowało aktualnym programem opieki nad zabytkami na lata 2019–2022⁴¹.

Cele strategiczne, operacyjne i działania, z których większość została skierowana bezpośrednio lub pośrednio do jednostek samorządu terytorialnego [pogrubieniem oznaczono te spośród działań, które powinny znaleźć się w sferze aktywności władz Miasta Chełm], określono następująco:

Cel strategiczny I. Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.	
Cel operacyjny 1. Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi.	Cel operacyjny 2. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
Działanie 1. Działania podnoszące świadomość społeczeństwa o wartościach krajobrazu kulturowego i jego wpływie na budowę wspólnoty społecznej i tożsamości regionu , w szczególności poprzez wprowadzanie nowoczesnej formy ochrony krajobrazu kulturowego w postaci parku kulturowego.	Działanie 1. Poszerzanie form współpracy środowiska naukowego z samorządami w procesie ustalania autentycznych regionalnych wartości kulturowych, w tym określanie wyróżnika autentyczności poszczególnych grup etnograficznych Lubelszczyzny. Działanie 2. Podejmowanie starań o umieszczenie

40 PZPWL, s. 77–82.

41 Uchwała Nr IX/160/2019 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 2 września 2019 r. w sprawie przyjęcia „Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019–2022” – Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego z 2019 r., poz. 5035.

<p>Działanie 2. Działania na rzecz opracowania powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami w oparciu o aktualne uregulowania prawne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.</p> <p>Działanie 3. Prowadzenie gminnych lub powiatowych ewidencji zabytków.</p> <p>Działanie 4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania zabytków na obszarze województwa lubelskiego, w tym stała ochrona wartościowych układów przestrzennych: urbanistycznych i ruralistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa drewnianego, zabytków i obszarów przemysłowych, powojennych oraz obiektów archeologicznych.</p> <p>Działanie 5. Upowszechnianie mechanizmu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez te jednostki.</p> <p>Działanie 6. Podejmowanie planowych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pozostającymi w posiadaniu jednostek samorządu terytorialnego.</p> <p>Działanie 7. Promocja instytucji muzeum jako narzędzia ochrony zabytków i miejsca wypracowywania wzorca opieki nad zabytkami. Wykorzystanie nowoczesnych technologii w działalności statutowej muzeów w celu przyciągnięcia odbiorcy.</p>	<p>wybranych przejawów dziedzictwa niematerialnego na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.</p> <p>Działanie 3. Wspieranie aktywności regionalnej mającej na celu uświadomienie wagi niematerialnego dziedzictwa kultury dla zachowania tożsamości oraz prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne, poprzez tworzenie różnych programów edukacyjnych umożliwiających przekazywania przez twórców ludowych swej wiedzy, umiejętności i doświadczeń zawodowych młodemu pokoleniu.</p> <p>Działanie 4. Propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności poprzez kultywujące je wydarzenia.</p> <p>Działanie 5. Upowszechnianie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jako niepowtarzalnej atrakcji turystycznej województwa, w szczególności poprzez wspieranie usług turystycznych na terenach wiejskich.</p> <p>Działanie 6. Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny jako elementu przyczyniającego się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.</p>
<p>Cel strategiczny II. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno-ekonomiczny.</p>	
<p>Cel operacyjny 1. Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.</p>	<p>Cel operacyjny 2. Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.</p>
<p>Działanie 1. Poszerzanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i opiece nad nim przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej.</p> <p>Działanie 2. Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmocnienia społecznej świadomości (poczucia wspólnoty regionalnej) mieszkańców Lubelszczyzny.</p> <p>Działanie 3. Edukacja właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych w zakresie zasad opieki nad nimi i ich ochrony.</p> <p>Działanie 4. Realizowanie studiów naukowych, wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych oraz organizowanie praktyk studenckich i staży, zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego niematerialnych i materialnego, zwłaszcza zagrożonego.</p> <p>Działanie 5. Edukacja na rzecz poznawania istniejących na przestrzeni dziejów relacji kultury polskiej z kulturami innych społeczności na terenie Lubelszczyzny.</p>	<p>Działanie 1. Rozwijanie nowoczesnych form promocji województwa wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego jako czynnika rozwoju społeczno-ekonomicznego i budowania poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.</p> <p>Działanie 2. Promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia jako istotnych działań dla promocji regionu.</p> <p>Działanie 3. Wzmacnianie współpracy międzyregionalnej – krajowej i zagranicznej, województwa lubelskiego w zakresie promocji dziedzictwa kulturowego, w tym promocji turystyki kulturalnej poprzez organizację międzynarodowych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych.</p> <p>Działanie 4. Poszerzenie wiedzy społecznej dotyczącej przemysłów kultury jako istotnego potencjału sektora społeczno-ekonomicznego.</p> <p>Działanie 5. Promocja i stwarzanie dogodnych warunków do rozwoju przemysłów kultury jako czynnika stymulującego wzrost gospodarczy.</p> <p>Działanie 6. Promocja krajobrazu kulturowego województwa</p>

	<p>lubelskiego jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności filmowej i przemysłów czasu wolnego.</p> <p>Działanie 7. Tworzenie mechanizmów włączających materialne dziedzictwo kulturowe w nowoczesny obieg gospodarczy: przemysłów czasu wolnego i przemysłów kultury, w tym promocja walorów niewykorzystywanych obiektów zabytkowych, jako miejsc dogodnych do nadania im istotnych funkcji społeczno-ekonomicznych.</p>
--	--

Jak wynika z powyższego zestawienia, większość działań zaplanowanych do realizacji w *Programie Opieki nad Zabytkami Województwa Lubelskiego na lata 2019–2022* z powodzeniem wpisuje się w założenia niniejszego dokumentu i powinna być uwzględniana w działaniach chełmskiego samorządu.

4.2.4. Regionalna Polityka Miejska Województwa Lubelskiego

Dokument został przyjęta na podstawie Uchwały Nr CCXIX/4288/2017 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 3 października 2017 r. w sprawie przyjęcia dokumentu „Regionalna Polityka Miejska Województwa Lubelskiego”.

Zadaniem Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Lubelskiego jest ukierunkowanie działań na rzecz efektywnego wykorzystania potencjałów rozwojowych miast z uwzględnieniem znaczenia poszczególnych ośrodków, jakie pełnią w obsłudze regionu. Stanowiąc rozwinięcie zapisów Strategii i Planu służy ona wspieraniu rozwoju jakościowego i ilościowego miast. Zgodnie z przyjętymi założeniami jest narzędziem koordynacji szerokiego spektrum działań na rzecz wzmacniania ośrodków miejskich, realizowanych w ramach polityki rozwoju prowadzonej przez samorząd województwa, a także inne jednostki publiczne na poziomie regionalnym i lokalnym⁴².

W dokumencie – Chełm – został uznany (obok Białej Podlaskiej, Puław i Zamościa) za ośrodek o randze subregionalnej. Wśród trzech zasadniczych obszarów realizacji RPWML: *Rozwój zewnętrznych funkcji miasta wynikających z roli poszczególnych ośrodków miejskich w obsłudze regionu, Wzmacnianie bazy ekonomicznej miast służącej poprawie ich konkurencyjności, Podnoszenie atrakcyjności miast jako obszaru życia ich mieszkańców*, za szczególnie ważny dla działań ochronny dotyczących zasobów dziedzictwa kulturowego wyróżnić należy ostatni – *Podnoszenie atrakcyjności miast jako obszaru życia ich mieszkańców*.

Obszar realizacji Polityki – Podnoszenie atrakcyjności miasta jako obszaru życia ich mieszkańców (wyciąg – za RPMWL, s. 87–90).

42 Regionalna Polityka Miejska Województwa Lubelskiego, Lublin 2017, s. 9.

3. Obszar realizacji polityki: <i>Podnoszenie atrakcyjności miast jako obszaru życia ich mieszkańców</i>		
Kierunki działań	Działania	Zakres działania
Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów i obiektów	Rewitalizacja centrum miast, terenów zabytkowych i przestrzeni publicznych	<ul style="list-style-type: none"> • Rewitalizacja terenów starego miasta oraz terenów śródmiejskiej zabudowy mieszkaniowej. • Odbudowa przestrzeni publicznych wraz z kształtowaniem centrów administracyjno-usługowych i funkcji komunikacyjnych (dworce). • Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabudowy zabytkowej.
Rozwój terenów rekreacji i wypoczynku	Zagospodarowanie terenów zielonych	Rewitalizacja parków miejskich
Kształtowanie struktur mieszkaniowych	Harmonizowanie zagospodarowania z walorami środowiska kulturowego i przyrodniczego	Ochrona i ekspozycja walorów środowiska kulturowego (historyczne centrum miasta, zespoły zabudowy zabytkowej i parkowej).
Rozwój infrastruktury społecznej	Rozwój obiektów i usług kultury i sztuki	<ul style="list-style-type: none"> • Przebudowy i modernizacje istniejących miejskich obiektów: domy kultury, amfiteatry, biblioteki, mediateki, muzea itp. wraz z zagospodarowaniem terenów. • Budowy obiektów usług kultury i sztuki, w tym o znaczeniu ponadlokalnym. • Zwiększenie oferty usług obiektów kultury i sztuki, w tym usług związanych z innowacyjnym udostępnianiem zasobów muzealnych, bibliotecznych itp. • Koncentracja w centrach miast ogólnodostępnych obiektów i usług infrastruktury kulturalnej.
Integracja i wzmocnienie tożsamości lokalnej mieszkańców	Tworzenie warunków dla rozwoju organizacji non-profit i inicjatyw społecznych	Udostępnianie przestrzeni historycznej i obiektów dziedzictwa kulturowego oraz miejskich obiektów infrastruktury społecznej w celu integracji mieszkańców.
	Organizowanie wydarzeń i imprez edukacyjnych i kulturalnych promujących miasto i obszar funkcjonalny i ich społeczność.	Organizowanie ogólnodostępnych wydarzeń, imprez rozrywkowych i wizerunkowych wykorzystujących potencjał kulturowy miasta i miejskiego obszaru funkcjonalnego.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

5.1.1. Strategia Rozwoju Miasta Chełm. Aktualizacja na lata 2015–2020 z perspektywą do roku 2030

Strategia Rozwoju Miasta Chełm. Aktualizacja na lata 2015–2020 z perspektywą do roku 2030 została przyjęta Uchwałą Nr IX/96/2015 Rady Miasta Chełma z dnia 2 września 2015 r.⁴³ W diagnozie zwrócono uwagę, że Miasto Chełm jest w całości pokryte miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, w których jednym z wymogów jest ustalenie zasad ochrony zabytków (zgodnie z art. 7 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Jednym z istotnych problemów w zakresie planowania przestrzennego Do najważniejszych problemów w zakresie zagospodarowania przestrzennego zaliczono m.in. konieczność rewitalizacji obszaru centrum miasta oraz miejskich parków, a także zaburzenie estetyki przestrzeni miejskiej dużą ilością reklam.

Za najważniejsze atrakcje turystyczne Chełma uznano (i scharakteryzowano je): zespół rezydencjalno-sakralny z XIII wieku na Górze Katedralnej, wieże w Bielawinie i Stołpiu [leży poza granicami administracyjnymi Miasta Chełm], Zabytkowe „Kopalnie” Kredy – chełmskie podziemia kredowe, Rynek Starego Miasta, zabytki sakralne oraz obiekty pogubernialne.

Strategię oparto na drzewie celów – Obszarów priorytetowych, Celów strategicznych i Działań. Dla sfery ochrony dziedzictwa kulturowego istotne będą (wyciąg):

Obszary priorytetowe	Cele strategiczne	Działania
1. Wzmocnienie spójności i atrakcyjności miasta	1.3. Kształtowanie przestrzeni miasta	<ul style="list-style-type: none"> utrzymywanie wysokiego standardu planowania przestrzennego w mieście, odpowiedzialne kształtowanie przestrzeni miejskiej dzięki wykorzystaniu narzędzi prawa miejscowego i aktów prawa wyższego rzędu, poprawa estetyki przestrzeni publicznej ze szczególnym uwzględnieniem terenów i obiektów historycznych oraz terenów przy wjazdach do Chełma, rewitalizacja istniejących i tworzenie nowych obiektów parkowych i roślinnych [...]
	1.5. Ochrona dziedzictwa	<ul style="list-style-type: none"> realizacja zadań wynikających z kierunków działań

43 Uchwała Nr IX/96/2015 Rady Miasta Chełm z dnia 2 września 2015 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Miasta Chełm. Aktualizacji na lata 2015–2020 z perspektywą do roku 2030”.

	kulturowego	<p>ujętych w Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2015–2018 z perspektywą na lata następne,</p> <ul style="list-style-type: none"> wykorzystanie elementów dziedzictwa kulturowego Chełma i ziemi chełmskiej do tworzenia produktów turystycznych i kulturalnych.
	1.7. Rewitalizacja obszarów problemowych	<ul style="list-style-type: none"> identyfikacja i delimitacja obszarów wymagających rewitalizacji, opracowanie we współpracy ze środowiskami lokalnymi planów rewitalizacji dla obszarów rewitalizowanych, przywracanie obszarom zdegradowanym funkcji gospodarczych, edukacyjnych, sportowych, turystycznych, społecznych i kulturalnych poprzez koordynację działań inwestycyjnych oraz rewitalizację społeczną.
	1.8. Promocja miasta i Chełmskiego Obszaru Funkcjonalnego	<ul style="list-style-type: none"> promocja gospodarcza, turystyczna i kulturowa [...]
2. Zapewnienie wysokiej jakości życia w mieście	2.4. Upowszechnianie kultury	<ul style="list-style-type: none"> zmodernizowanie infrastruktury Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza poprzez ulokowanie wszystkich działów Muzeum w jednym miejscu i utworzenie jednej siedziby, systematyczne wzbogacanie zasobów Chełmskiej Biblioteki Publicznej im. Marii Pauliny Orsetti oraz doskonalenie metod ich udostępniania mieszkańcom Chełma i regionu.

5.1.3. Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Chełm na lata 2017–2023

„Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Chełm na lata 2017–2023”, stanowiący kontynuację wcześniejszych dokumentów⁴⁴. Obszar rewitalizacji wyznaczony w aktualnym dokumencie obejmuje tereny osiedli: Śródmieście, Cementowni, Dyrekcja Dolna, Dyrekcja Górna i XXX-Lecia.

⁴⁴ „Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Chełm na lata 2004–2008” przyjęty uchwałą Rady Miasta Chełm numer XXX/339/05 z dnia 31 marca 2005 roku oraz „Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Chełm na lata 2009–2015” przyjęty uchwałą numer XXXIX/357/09 z dnia 23 września 2009 roku.

Obszary wyznaczone do rewitalizacji w LPRMCh na lata 2017 – 2023 (za: LPRMCh, ryc. 31)

Jako główne problemy na obszarze rewitalizacji zdiagnozowane na podstawie analizy danych zastanych oraz spotkań warsztatowych uznano m.in.:

- występowanie obiektów wymagających generalnego remontu,
- występowanie obiektów wymagających termomodernizacji,
- występowanie zabudowy wymagającej uporządkowania lub uzupełnienia,
- przestrzeń publiczna, tereny zieleni, rekreacji i wypoczynku wymagające budowy, uzupełnienia lub odnowy⁴⁵.

5.1.4. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Chełm

Zgodnie z art. 9 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Miasto Chełm dysponuje *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Chełma*, przyjętym Uchwałą Nr XIV/203/99 Rady Miejskiej w Chełmie z dnia 9 grudnia 1999 r.⁴⁶ Studium

⁴⁵ Ibidem, s. 60.

⁴⁶ Zmiany w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Chełm, zostały wprowadzone na mocy Uchwał Rady Miasta Chełm: 1) Nr XIV/113/07 z dnia 30 października 2007 r.; 2) Nr XXXIX/367/09 z dnia 23 września 2009 r.; 3) Nr XXXIX/368/09 z dnia 23 września 2009 r.; 4) Nr XLV/407/10 z dnia 9 lutego 2010 r.; 5) Nr LIII/480/10 z dnia 30 sierpnia 2010 r.; 6) Nr XXVII/308/13 z dnia 28 stycznia 2013 r.; 7) Nr XXVII/309/13 z dnia 28 stycznia 2013 r.; 8) Nr XXVII/310/13 z dnia 28 stycznia 2013 r.; 9) Nr VI/45/15 z

w obecnym brzmieniu zostało przyjęte *Uchwałą Nr XLIII/490/18 Rady Miasta Chełm z dnia 24 października 2018 r. w sprawie zmiany „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Chełm”.*

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego nie jest aktem prawa miejscowego, jednak ma za zadanie określać politykę przestrzenną gminy, w tym lokalne zasady zagospodarowania przestrzennego, które z kolei (na podstawie art. 9 ust. 4 *ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*) są wiążące przy sporządzaniu miejscowych planów.

W części II *Studium – Kierunki zagospodarowania przestrzennego*, zawarty został podrozdział 1.3. *Problemy i uwarunkowania kulturowe*, poświęcony zasadom ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, które zgodnie z ustawowymi wymogami powinny być następnie uwzględnione w prawie lokalnym⁴⁷.

Zgodnie z zapisami w *Studium*: Głównymi czynnikami ukierunkowującymi rozwój miasta wynikającymi z potrzeb ochrony wartości kulturowych w opisanej wyżej sytuacji jest:

- *Występowanie wartościowych zasobów środowiska kulturowego i krajobrazu, w tym panoramy miasta,*
- *Wymagania w zakresie ochrony konserwatorskiej obiektów, zespołów i terenów zabytkowych,*
- *Potrzeba zachowania unikalnych podziemi kredowych,*
- *Potrzeba tworzenia atrakcyjnego krajobrazu miasta.*

W *Studium* przyjęto założenie, że dotychczas stosowane formy ochrony zabytków są wystarczające. Jednak wprowadzono ważny postulat – **uznania krajobrazu miasta za zabytek i objęcia go ochroną. W związku z czym podkreślony został problem odpowiedniego kształtowania krajobrazu na terenie całego miasta**, w tym w północnej części miasta poniżej trasy tranzytowej⁴⁸.

W *Studium* określone zostały ogólne zasady postępowania wobec obszarów i obiektów zabytkowych:

*Na terenach objętych zmianą *Studium*⁴⁹ ochronie konserwatorskiej podlegają obiekty i stanowiska archeologiczne znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków (nie wpisanych do rejestru zabytków).*

---

dnia 25 marca 2015 r.; 10) Nr VI/45/15 z dnia 25 marca 2015 r.; 11) Nr IX/88/15 z dnia 2 września 2015 r.; 12) Nr XVI/177/16 z dnia 16 marca 2016 r.; 13) Nr XLIII/490/18 z dnia 24 października 2018 r.

47 *Studium*, cz. II, s. 12-14.

48 *Studium*, cz. II, s. 13.

49 Zasady wprowadzone zostały Uchwałą Nr XXVII/308/13 Rady Miasta Chełm z dnia 28 stycznia 2013 r.

Dla zabytków archeologicznych – stanowisk znajdujących się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków, zarejestrowanych podczas badań archeologicznych przeprowadzonych metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP):

Wyznacza się strefy ochrony archeologicznej dla zabytków archeologicznych stanowisk w granicach ich zasięgu podanego na mapie.

W obrębie tych obszarów wszelka działalność inwestycyjna, związana z prowadzeniem prac ziemnych (kubaturowa, liniowa, drogowa, pozyskiwania surowców mineralnych) oraz zmiany w użytkowaniu gruntu, wymagają uzgodnienia z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków – przed zgłoszeniem lub uzyskaniem pozwolenia na budowę. Prace ziemne towarzyszące uzgodnionym inwestycjom, muszą być poprzedzone ratowniczymi badaniami archeologicznymi, po uprzednim uzyskaniu pozwolenia Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie badań archeologicznych.

Dla obiektów architektury i budownictwa znajdujących się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków dopuszcza się zmiany adaptacyjne obiektów po uprzednim uzgodnieniu z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. W przypadku koniecznej rozbioru obiektu, znajdującego się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków, należy przedstawić inwentaryzację architektoniczną w celu uzyskania zgody Lubelskiego Wojewódzkiego konserwatora Zabytków.

Dla parków / ogrodów, cmentarzy, miejsc pamięci narodowej znajdujących się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków: do zachowania i rewaloryzacji w oparciu o projekt zaopiniowany przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Wszystkie wyżej wymienione zapisy *Studium* powinny być, zgodnie z przepisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnione w uchwalanych miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

W *Studium* określono grupy celów szczegółowych do realizacji w ramach polityki przestrzennej Miasta Chełma. Jedną z nich jest *Grupa 4 – Cele kulturowe: zachowanie dziedzictwa kulturowego*, które jest ściśle związane z ochroną środowiska i krajobrazu. Obejmuje ona dwa kierunki:

1. Zachowanie tożsamości kulturowej obszaru poprzez utrzymanie i poprawę stanu istniejącego, wartościowych zasobów środowiska kulturowego oraz krajobrazu.
2. Rozszerzenie zakresu prawnej ochrony obiektów i zespołów zabudowy, zieleni oraz krajobrazu,

oraz wynikające z nich zadania szczegółowe:

- rewitalizacja starego miasta i części śródmieścia jako miejskiego centrum usługowego z zachowaniem jego wartości kulturowych i zwiększenie wartości użytkowej i atrakcyjności;

- zachowanie zabytkowych podziemi kredowych, śladów dawnej działalności gospodarczej i osadnictwa w Chełmie, udostępnienie ich dla turystyki krajoznawczej;
- zachowanie reliktyw wieży w Bieławinie, odpowiednie jej wyeksponowanie, udostępnienie dla turystyki z odpowiednim zagospodarowaniem otaczających terenów doliny Uherki;
- zachowanie zabytkowych układów osadniczych, wewnątrz krajobrazowych, przedpól ekspozycji obiektów zabytkowych;
- proponowanie wykorzystania i przystosowania obiektów o wartościach kulturowych na cele usługowe (ulgi podatkowe, zwolnienia czasowe, itp.)⁵⁰.

Dla potrzeb prawidłowej realizacji polityki przestrzennej na terenie Chełma, wyznaczono w *Studium* 8 stref polityki przestrzennej. Dla każdej z nich określono pożądane kierunki zagospodarowania przestrzennego. W trzech z nich znalazły się wskazania odnośnie kierunków zagospodarowania przestrzennego, dotyczące problematyki ochrony i zagospodarowania dziedzictwa kulturowego.

Strefa A – Śródmiejska – mieszkaniowo-usługowa

Celem polityki przestrzennej w tej strefie jest zachowanie wartości kulturowych i użytkowych istniejącego zagospodarowania usługowo-mieszkaniowego.

W odniesieniu do tej strefy określa się m.in. następujące kierunki zagospodarowania:

- ochrona historycznej struktury przestrzennej wraz z istniejącymi obiektami zabytkowymi i zespołami zieleni;
- rewitalizacja starego miasta uwzględniająca potrzeby rozwoju funkcji usługowych z uwzględnieniem możliwości przekształceń;
- modernizacja, porządkowanie i uzupełnianie nową zabudową istniejącego układu przestrzennego (zwłaszcza w dzielnicy „Dyrekcja”), [...] przy wykluczeniu lokalizacji urządzeń wymagających znacznych kubatur i tworzącej dominanty oraz generujących wzmożony ruch kołowy [...];
- ochrona krajobrazu zabytkowego;
- ustalenie w planach miejscowych – warunków kształtowania zabudowy oraz zespołów zieleni; [...]
- obszar w rejonie ulicy Stefana Batorego, ze względu na swe położenie, musi być przedmiotem szczególnej uwagi przy planowaniu, projektowaniu i realizacji nowej zabudowy, z uwzględnieniem lokalizacji obiektów handlowych o powierzchni sprzedaży powyżej 2000 m² z lokalizacją usług w parterach budynków, bez możliwości realizacji zabudowy handlowej w formie budynków wolnostojących. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego Wzgórza Kredowego należy dążyć do maksymalnego wykorzystania idei założenia urbanistycznego Nowego Miasta zaprojektowanego w latach

---

50 Studium, cz. II, s. 43.

20 XX wieku. Należy twórczo kontynuować koncepcję miasta ogrodu i zasady kompozycji urbanistycznej Osiedla Dyrekcyjnego: osiowość, symetrię, lokalne dominanty, osie widokowe i kompozycyjne. Zieleń powinna być elementem dominującym w terenie, zajmującym nie mniej niż 40% powierzchni – w tym 20–25% powierzchni terenu, a pozostała część uzyskana poprzez wprowadzenie zieleni w powierzchnię ścian budynków i małej architektury, tarasów z zielenią i tzw. „zielonych dachów”.

W planie miejscowym dla tego obszaru niezbędne jest określenie udziału procentowego poszczególnych funkcji i zieleni, aby możliwe było powstanie przestrzeni jednorodnej, a jednocześnie wielofunkcyjnej, charakteryzującej się wysokimi walorami przestrzennymi i architektonicznymi, z uwzględnieniem uwarunkowań historycznych i walorów krajobrazowych Wzgórza Kredowego. Kształtowanie zabudowy Wzgórza Kredowego należy podporządkować istniejącej dominancie przestrzennej miasta na Górze Chełmskiej. [...] ⁵¹.

Strefa C – Południowa – mieszkaniowo-usługowa

Celem polityki przestrzennej w tej strefie jest ukształtowanie struktury funkcjonalno-przestrzennej dzielnicy miejskiej z zachowaniem i wzbogaceniem wartości użytkowych istniejącego zagospodarowania mieszkaniowo-usługowego i stworzeniem warunków do podniesienia jakości życia mieszkańców.

W odniesieniu do tej strefy określa się następujące kierunki polityki przestrzennej:

- adaptację istniejących zespołów zabudowy mieszkaniowej i usługowej z uporządkowaniem i uzupełnieniem ich nową zabudową z towarzyszącą jej zielenią urządzoną, poprzez m.in.:
  - powiązanie kompozycyjne i widokowe z elementami zespołów sąsiednich;
  - harmonijne powiązanie wszystkich jednostek kompozycyjnych wchodzących w skład zespołu urbanistycznego;
  - wprowadzenie ustaleń służących ochronie wartościowych obiektów, widoków, osi widokowych, panoram, ekspozycji, dominant;
  - przeprowadzenie renowacji istniejącej zabudowy o wartościach kompozycyjnych, historycznych i funkcjonalnych;
  - utrzymanie układów przestrzennych o wartościach kulturowych;
  - przekształcenie budynków i budowli o wartościach kompozycyjnych i historycznych na obiekty o innym przeznaczeniu zgodnym z kierunkami obowiązującymi w zespole urbanistycznym w sposób zachowujący i eksponujący te wartości ⁵².

Strefa H – Ekologiczna

---

51 Studium, cz. II, s. 54 – 55.

52 Studium, cz. II, s. 56–57.

Celem polityki przestrzennej w tej strefie jest zachowanie naturalnych ciągów ekologicznych wzdłuż rzeki Uherki i Janówki, umożliwienie przewietrzania miasta dla poprawy warunków aerosanitarnych miasta.

W odniesieniu do tej strefy określa się m.in. następujące kierunki zagospodarowania:

- ochrona strefy archeologicznej „wieża w Bieławinie” z zakazem zagospodarowania i użytkowania terenów otaczających ten obiekt, w sposób mogący spowodować degradację wartości kulturowych tego obiektu;
- zachowanie otwartych przestrzeni o wybitnych walorach ekspozycji krajobrazu, zachowanie osi widokowych na panoramę miasta⁵³.

5.1.5. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego

Według stanu na 31 grudnia 2018 r. na terenie Chełma obowiązywało 41 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i ich zmian, w tym jeden plan sporządzony w skali 1:5000, obejmujący obszar całego miasta w granicach administracyjnych.

Pozostałe plany sporządzono w skali 1:1000 obejmują łącznie 986 ha, co stanowi 27,95% powierzchni miasta⁵⁴. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego i wprowadzone doń zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazu kulturowego zostały przedstawione w tabeli poniżej.

Lp.	Teren objęty planem	Nr uchwały Rady Miasta Chełm	Publikacja (Dz. U. Woj. Lubelskiego)	Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazu kulturowego
-----	---------------------	------------------------------	--------------------------------------	---

53 Studium, cz. II, s. 61–62.

54 Sprawozdanie z realizacji Programu opieki nad zabytkami Miasta Chełm za lata 2017–2018, s. 23.

1	Miasto Chełm	Nr XXXVII/466/01 z 28.12.2001	2002.7.255	§ 4. Środowisko kulturowe ⁵⁵
2	Obszar osiedla Wygon	Nr XVI/162/2004 z 16.02.2004	2004.65.1180	§7. Dla obszaru MN22 wprowadzono zapis: d) zachowanie istniejącego osadnika ścieków na działce o numerze geodezyjnym 185 przy ul. Dr Judyma 26. Dopuszczalna adaptacja w zakresie uzgodnionym z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków; dla obszarów SP-25, SP-26, MN-34 wprowadzono zapis: d) obszar występowania stanowisk archeologicznych. W przypadku natrafienia – podczas realizacji inwestycji – na ruchome zabytki archeologiczne w postaci ceramiki, kafli, szkła, przedmiotów krzemionych, kości ludzkich lub zwierzęcych, inwestor

55 § 4. Środowisko kulturowe

1. Obiekty figurujące w rejestrze zabytków województwa lubelskiego [...]

2) W odniesieniu do obiektów wpisanych do rejestru zabytków obowiązują ustalenia: a) wprowadza się zasadę kompleksowej ochrony wartości kulturowych, uwzględniając wartości historyczne, architektoniczne i krajobrazowe; b) w procesie inwestycyjnym obiektów wpisanych do rejestru zabytków obowiązuje bezwzględny priorytet wymogów konserwatorskich.

3) Wszelka działalność inwestycyjna prowadzona przy tych obiektach wymaga zezwolenia Lubelskiego Konserwatora Zabytków w Lublinie. Dotyczy to również zmiany sposobu użytkowania oraz podziałów geodezyjnych.

2. Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej obejmuje trzy obszary (granice stref oznaczono na rysunku planu): a) obszar Starego Miasta wyznaczony ulicami: Pocztową, Reformacką, z włączeniem zespołu klasztornego poreformackiego, Strażacką, Gdańską, Henryka Sienkiewicza, Szkolną, Jadwigi Młodowskiej, z włączeniem całego zespołu Góry Chełmskiej z zespołem katedralnym i parkiem, b) obszar dzielnicy kolejowej „Dyrekcja Górna i Dolna” z okresu międzywojennego, c) teren wokół ruin i pozostałości średniowiecznej wieży w Bielawinie zlokalizowanej w północnej części miasta.

1) W strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej obowiązuje bezwzględny priorytet wymagań konserwatorskich we wszystkich działaniach planistycznych, projektowych i realizacyjnych.

2) Zasady kształtowania przestrzennego i prowadzenia wszelkich inwestycji winny być podporządkowane wnioskowi i decyzjom konserwatorskim. Dotyczy to również zmiany sposobu zagospodarowania terenu, zmiany sposobu użytkowania obiektu oraz podziałów geodezyjnych.

3) Wszelka działalność inwestycyjna prowadzona w obszarze objętym ochroną konserwatorską wymaga uzyskania zezwolenia Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie.

4) W strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej obowiązują [szczegółowe] zasady zabudowy i zagospodarowania terenu: a) utrzymanie historycznej siatki ulic w istniejących liniach rozgraniczających, b) utrzymanie historycznej linii zabudowy w pierzei rynkowej i pierzejach ulic, c) uczyelnienie linii zabudowy przez zieleń komponowaną, małą architekturę i ogrodzenia w przypadku braku zabudowy lub zabudowy cofniętej w stosunku do linii historycznej, d) utrzymanie i uczyelnienie historycznych ciągów pieszych (ulica Rybna, ulica bez nazwy łącząca ulicę Lubelską z ulicą Siedlecką), e) uzupełnienie zabudowy w pierzejach ulic i placów z zachowaniem dawnej wielkości i podziałów parcelacyjnych oraz z zastosowaniem elementów charakterystycznych dla zabudowy historycznej, f) nawiązanie nowej zabudowy do form, gabarytów i wysokości zabudowy istniejącej w jej bezpośrednim sąsiedztwie lub otoczeniu oraz w wystroju, detalu i użytych materiałach wykończeniowych, g) obowiązek uzgadniania ze służbami konserwatorskimi kolorystyki budynków, istniejących i nowych projektowanych, h) lokalizacja i wygląd oświetlenia ulicznego, reklam, szyldów, tablic informacyjnych i innych elementów informacyjno-reklamowych oraz tablic, szafek i innych urządzeń rozdzielczych uzbrojenia inżynierskiego, przystanków autobusowych i małej architektury zgodna z wnioskami i decyzjami konserwatorskimi, i) przy remontach i przebudowach budynków stopniowe odtwarzanie ich historycznego wyglądu oraz wystroju i detalu architektonicznego (zachowanego lub usuniętego wcześniejszymi działaniami realizacyjnymi) w oparciu o wytyczne konserwatorskie i zachowane przekazy ikonograficzne, j) w przypadku konieczności wymiany istniejących okien i drzwi w budynkach zabytkowych obowiązek stosowania stolarki drewnianej, k) zakaz realizacji schodów zewnętrznych do pomieszczeń usługowych zlokalizowanych w podpiwniczeniu budynków zlokalizowanych w pasach rozgraniczających ulic lub wzdłuż elewacji frontowych budynku. Zakaz ten nie dotyczy pasaży pieszych w ulicy Lubelskiej i Lwowskiej, l) lokalizacja programu handlowo-usługowego

				<i>zobowiązany jest do natychmiastowego powiadomienia o tym fakcie Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków w Lublinie Delegatura w Chełmie. Prace ziemne mogą być objęte nadzorem archeologicznym.</i>
3	Obszar w rejonie ul. Partyzantów	Nr XXV/261/2004 z 14.10.2004	2004.221.2850	§3. Pkt 5. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: 1) obszar położony w pośredniej strefie ochrony konserwatorskiej. Wszelkie decyzje administracyjne dotyczące działalności inwestycyjnej wymagają uzgodnienia z Lubelskim WKZ, 2) przekształcenia urbanistyczne, uzupełnienia zabudowy i nowa zabudowa powinna zachowywać charakter i skalę w stosunku

w parterach lub piętach budynków mieszkalnych w obrębie rynku, ulicy Lubelskiej i ulicach bocznych, m) zakaz lokalizacji i realizacji obiektów wielkogabarytowych w rzucie i wysokości, obiektów o funkcjach uciążliwych, nie harmonizujących z charakterem historycznej zabudowy oraz jej otoczeniem, n) rewitalizacja i wprowadzenie funkcji mieszkalno-usługowych do wewnętrznych przestrzeni i podwórek zabudowy istniejącej, połączone z uporządkowaniem i podniesieniem walorów estetyczno-użytkowych przekształcanych przestrzeni (wprowadzenie elementów małej architektury, zieleni niskiej, wymiana nawierzchni), o) obowiązek ochrony ukształtowania terenu pozostałego po dawnych umocnieniach obronnych miasta oraz utrzymania zachowanego drzewostanu w rejonie ulicy Pocztowej, Reformackiej, Podwalnej, pl. Gdańskiego i ul. Jadwigi Młodowskiej, z zakazem wprowadzania nowej zabudowy, p) zakaz lokalizacji w strefie ochrony konserwatorskiej obiektów tymczasowych (np. garaże blaszane).

3. Strefy ochrony archeologicznej.

- 1) Strefa ochrony archeologicznej obejmująca obszar średniowiecznego założenia urbanistycznego i tereny podgrodzia z okresu wczesnego średniowiecza, z wyłączeniem obszarów archeologicznych badań przedinwestycyjnych. Granice strefy oznaczono na rysunku planu. W strefie ochrony archeologicznej obowiązuje prowadzenie nadzoru archeologicznego przy pracach ziemnych oraz przy realizacji uzbrojenia inżynierskiego terenu,
- 2) Strefy obserwacji archeologicznych - obszary archeologicznych badań przedinwestycyjnych. Granice stref oznaczono na rysunku planu. W obszarach stref obserwacji archeologicznej ustala się obowiązek przeprowadzania przedinwestycyjnych badań archeologicznych wraz z wykonaniem dokumentacji z nadzorów archeologicznych.
- 3) Strefa ochrony archeologicznej podziemi kredowych. Strefa obejmuje system zainwentaryzowanych i nowoodkrytych odcinków zlokalizowanych w obszarze ścisłej ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego miasta Chełma. a) w strefie ochrony podziemi kredowych ustala się: - należy bezwzględnie zachować i zabezpieczyć rozpoznane fragmenty wyrobisk - pozostałości staropolskiego górnictwa kredowego, - należy przewidzieć inżynierskie zabezpieczenie wyrobisk ze względu na wartości historyczno-geologiczne oraz na ich wpływ na stan techniczny zabudowy starego miasta. b) obowiązek ochrony podziemi kredowych wymaga w obrębie ich występowania: - uspokojenia i ograniczenia ruchu samochodowego do niezbędnego minimum, - wprowadzenie zakazu ruchu samochodów ciężarowych oraz dostawczych ciężkich, - wykonania zabezpieczenia przed przenikaniem wód opadowych w przypadku remontu lub wymiany nawierzchni ulic, placów i ciągów pieszych, - posadowienia fundamentów jak dla szkód górniczych dla budynków lokalizowanych nad nimi lub w ich bezpośrednim sąsiedztwie.

4. Strefa pośredniej ochrony konserwatorskiej.

Strefa obejmuje obszar u podnóża Góry Chełmskiej, stanowiącej kontynuację rozwoju miasta od średniowiecza do XX wieku, z wyłączeniem obszaru ścisłej strefy ochrony konserwatorskiej. Granicę strefy wyznaczono na rysunku planu.

- 1) Strefa pośredniej ochrony konserwatorskiej obejmuje obszar niezbędny do zabezpieczenia właściwego eksponowania zabytkowego zespołu miasta oraz ochrony jego sylwety.
- 2) Wszelkie decyzje administracyjne dotyczące działalności inwestycyjnej prowadzonej przy obiektach i w obszarze objętym pośrednią ochroną konserwatorską wymagają uzgodnienia z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Lublinie.
- 3) Obowiązujące zasady zabudowy i zagospodarowania terenu: a) przekształcenia urbanistyczne, uzupełnienia zabudowy i nowa zabudowa powinna zachowywać charakter i skalę w stosunku do otoczenia, b) nowa zabudowa

				<p>do otoczenia,</p> <p>3) nowa zabudowa znajdująca się w polu ekspozycji i widoku na obiekt lub zespoły zabytkowe powinna się z nią harmonizować posiadać wysokie walory architektoniczno-estetyczne,</p> <p>4) nowa zabudowa nie powinna dominować skalą nad obiektami chronionymi w różnorodności zastosowanych form, detali architektonicznych oraz materiałów wystroju zewnętrznego,</p> <p>5) należy każdorazowo analizować rozplanowanie i wysokość nowej zabudowy pod kątem sylwety miasta oraz możliwości otwierania widoków na zabytkowe zespoły sakralne,</p> <p>6) przy remontach i przebudowie budynków stopniowe odtwarzanie ich historycznego wyglądu oraz wystroju i detalu architektonicznego w oparciu o wytyczne konserwatorskie i zachowane przekazy ikonograficzne,</p> <p>7) w przypadku konieczności wymiany istniejących okien i drzwi w budynkach historycznych obowiązek zachowania ich gabarytów, proporcji i symetrycznych podziałów wewnętrznych,</p> <p>8) obszar w strefie ochrony archeologicznej. Strefa ochrony obejmująca obszar średniowiecznego założenia urbanistycznego i tereny podgrodzia z okresu wczesnego średniowiecza, z wyłączeniem obszarów archeologicznych badań przedinwestycyjnych. W strefie ochrony archeologicznej obowiązuje prowadzenie nadzoru archeologicznego przy pracach ziemnych oraz przy realizacji uzbrojenia terenu.</p> <p>Na obszarze znajduje się dobro kultury objęte ewidencją gminy – Zespół Fabryki Maszyn Rolniczych i Odlewni Żelaza Wilhelma Kretschmara (ul. Partyzantów / Pocztowa 50) oraz Zespół d. Kolejowej Szkoły Technicznej – wszelkie działania projektowo-realizacyjne wymagają uzgodnienia z Lubelskim WKZ w Lublinie.</p>
4	Obszar w rejonie ulicy Jedność	Nr XXV/260/2004 z 14.10.2004	2004.221.2849	<p>§ 3. Pkt 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</p> <p>Na obszarze będącym przedmiotem zmiany planu nie występują tereny chronione, zabytki oraz obiekty dóbr kultury współczesnej.</p>
5	Obszar w rejonie ulicy Budowlanej	Nr XXV/262/2004 z 14.10.2004	2004.221.2851	<p>§ 3. Pkt 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</p> <p>Na obszarze będącym przedmiotem zmiany planu nie występują tereny chronione, zabytki oraz obiekty dóbr kultury współczesnej.</p>

znajdująca się w polu ekspozycji i widoku na obiekt lub zespoły zabytkowe powinna z nią harmonizować i posiadać wysokie walory architektoniczno-estetyczne, c) nowa zabudowa nie powinna dominować skalą nad obiektami chronionymi w różnorodności zastosowanych form, detali architektonicznych oraz materiałów wystroju zewnętrznego, d) należy każdorazowo analizować rozplanowanie i wysokość nowej zabudowy pod kątem sylwety miasta oraz możliwości otwierania widoków na zabytkowe zespoły sakralne, e) rewitalizacja i wprowadzanie funkcji mieszkalno-usługowych do wewnętrznych przestrzeni i podwórek zabudowy historycznej, połączone z uporządkowaniem i podniesieniem walorów estetyczno-użytkowych przekształcanych przestrzeni (wprowadzenie elementów małej architektury, zieleni niskiej, wymiana nawierzchni), f) przy remontach i przebudowach budynków stopniowe odtwarzanie ich historycznego wyglądu oraz wystroju i detalu architektonicznego w oparciu o wytyczne konserwatorskie i zachowane przekazy ikonograficzne, g) w przypadku konieczności wymiany istniejących okien i drzwi w budynkach historycznych obowiązek zachowania ich gabarytów, proporcji i symetrycznych podziałów wewnętrznych.

5. Obiekty objęte ewidencją Służby Ochrony Zabytków – wszelkie działania projektowo-realizacyjne wymagają uzgodnienia z LWKZ.

6	Obszar w rejonie ulicy Kazimiery Pierackiej	Nr XXV/263/2004 z 14.10.2004	2004.221.2852	§ 3. Pkt 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Na obszarze będącym przedmiotem zmiany planu nie występują tereny chronione, zabytki oraz obiekty dóbr kultury współczesnej.
7	Obszar w rejonie ulicy Północnej	Nr XXV/264/2004 z 14.10.2004	2004.221.2853	§ 3. Pkt 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Na obszarze będącym przedmiotem zmiany planu nie występują tereny chronione, zabytki oraz obiekty dóbr kultury współczesnej.
8	Obszar w rejonie skrzyżowania ulic Lwowskiej-Droga Męczenników	Nr XXV/265/2004 z 14.10.2004	2005.42.1103	§ 3. Pkt 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Na obszarze będącym przedmiotem zmiany planu nie występują tereny chronione, zabytki oraz obiekty dóbr kultury współczesnej.
9	Obszar w rejonie ulicy Wschodniej	Nr XXXVI/424/2005 z 30.11.2005	2006.52.1031	§ 6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Na obszarze będącym przedmiotem zmiany planu nie występują tereny chronione, zabytki oraz obiekty dóbr kultury współczesnej.
10	Obszar w rejonie ulicy Krańcowej	Nr XXXVI/425/2005 z 30.11.2005	2006.52.1032	§3. Ust. 4. 1. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Na obszarze będącym przedmiotem zmiany planu nie występują tereny chronione, zabytki oraz obiekty dóbr kultury współczesnej.
11	Obszar w rejonie ulicy Lwowskiej i ulicy Armii Krajowej	Nr XXXVIII/446/2006 z 14.02.2006	2006.79.1466	§3. Ust. 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. 1) Na obszarze będącym przedmiotem zmiany planu nie występują tereny chronione, zabytki oraz obiekty dóbr kultury współczesnej. 2) teren położony w pośredniej strefie ochrony konserwatorskiej, w której obowiązują: a) uzgodnienia wszelkich decyzji administracyjnych dotyczących działalności inwestycyjnej prowadzonej przy obiektach i w obszarze objętym pośrednią ochroną konserwatorską z Lubelskim WKZ w Lublinie, b) zasady zabudowy i zagospodarowania terenu: – zabudowa znajdująca się w polu ekspozycji i widoku na obiekty zabytkowe powinna posiadać wysokie walory architektoniczno-estetyczne, – zabudowa nie powinna dominować skalą nad obiektami chronionymi w różnorodności zastosowanych form, detali architektonicznych oraz materiałów wystroju zewnętrznego. 3) teren położony w strefie ochrony archeologicznej, w której obowiązuje: a) prowadzenie nadzoru archeologicznego przy pracach ziemnych oraz przy realizacji uzbrojenia inżynierskiego terenu, b) przeprowadzenie przedinwestycyjnych badań archeologicznych wraz z wykonaniem dokumentacji z nadzorów archeologicznych.

12	Obszar w rejonie ulic Lwowska – Wiercieńskiego	Nr XLV/528/2006 z 29.09.2006	2006.186.2944	<p>§ 6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) W granicach obszaru będącego przedmiotem zmiany planu występuje obiekt znajdujący się w gminnej ewidencji zabytków – dawna rzeźnia przy ul. Lwowskiej 105, wymagająca sporządzenia dokumentacji inwentaryzacyjnej obiektu przed prowadzeniem prac adaptacyjnych lub rozbiórką;</p> <p>2) Poza obiektem wymienionym w pkt 1, w granicach zmiany planu nie występują obiekty zabytkowe objęte prawną ochroną konserwatorską oraz dobra kultury współczesnej, w tym: wartościowe elementy przyrody, formacje i strefy geologiczne i fizjograficzne, a także miejsca wartościowe z punktu widzenia estetycznego lub naukowego;</p> <p>3) Na całym obszarze obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za zezwoleniem WKZ.</p>
13	Obszar w rejonie ulic Podgórze - Zawadówka	Nr XLV/529/2006 z 29.09.2006	2006.186.2954	<p>§ 6 Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) W granicach obszaru objętego zmianą planu nie występują obiekty zabytkowe objęte prawną ochroną konserwatorską oraz dobra kultury współczesnej, w tym: wartościowe elementy przyrody, formacje i strefy geologiczne i fizjograficzne, a także miejsca wartościowe z punktu widzenia estetycznego lub naukowego;</p> <p>2) Na całym obszarze obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za zezwoleniem WKZ.</p>
14	Obszar w rejonie ulicy ks. Piotra Skargi	Nr X/85/2007 z 28.06.2007	2007.144.2676	<p>§ 6 Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) W granicach obszaru objętego zmianą planu nie występują obiekty zabytkowe objęte prawną ochroną konserwatorską oraz dobra kultury współczesnej, w tym: wartościowe elementy przyrody, formacje i strefy geologiczne i fizjograficzne, a także</p>

				<p>miejsca wartościowe z punktu widzenia estetycznego lub naukowego;</p> <p>2) Na całym obszarze obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za zezwoleniem WKZ.</p>
15	Obszar w rejonie ulicy Budowlanej	Nr X/86/2007 z 28.06.2007	2007.144.2677	<p>§ 6 Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) W granicach obszaru objętego zmianą planu nie występują obiekty zabytkowe objęte prawną ochroną konserwatorską oraz dobra kultury współczesnej, w tym: wartościowe elementy przyrody, formacje i strefy geologiczne i fizjograficzne, a także miejsca wartościowe z punktu widzenia estetycznego lub naukowego;</p> <p>2) Na całym obszarze obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za zezwoleniem WKZ.</p>
16	Obszar w rejonie ulicy Prymasa Stefana Wyszyńskiego	Nr XIX/150/2008 z 3.03.2008	2008.51.1576	<p>§ 3 ust. 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) W granicach obszaru objętego zmianą planu nie występują obiekty zabytkowe objęte prawną ochroną konserwatorską oraz dobra kultury współczesnej;</p> <p>2) Na całym obszarze obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za zezwoleniem WKZ.</p>
17	Obszar w rejonie ulicy Zachodniej	Nr XXI/186/2008 z 25.04.2008	2008.76.2133	<p>§ 8. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej – na obszarze będącym przedmiotem zmiany</p>

				planu nie występują zabytki, tereny i obiekty objęte ochroną konserwatorską oraz dobra kultury współczesnej.
18	Obszar w rejonie ulicy płk. Władysława Muzyki	Nr XXIV/205/2008 z 27.06.2008	2008.92.2416	<p>§ 3 ust. 4. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) w granicach obszaru objętego zmianą planu nie występują obiekty zabytkowe objęte prawną ochroną konserwatorską oraz dobra kultury współczesnej;</p> <p>2) na całym obszarze obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za pozwoleniem WKZ.</p>
19	Obszar w rejonie ulicy Księdza Zygfryda Berezeckiego	Nr XXVI/250/2008 z 29.09.2008	2008.124.2932	<p>§ 4 Zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego: obszar w granicach opracowania zmiany planu obejmuje teren Parafii Rzymskokatolickiej pw. Miłosierdzia Bożego w Chełmie z obiektem kościoła stanowiącym dominantę urbanistyczną i zabudową towarzyszącą oraz grunty miejskie – ustala się zagospodarowanie terenu zgodnie z potrzebami parafii i społeczności lokalnej.</p> <p>§ 6 Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) w granicach obszaru objętego zmianą planu nie występują obiekty zabytkowe objęte prawną ochroną konserwatorską oraz dobra kultury współczesnej;</p> <p>2) na całym obszarze obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za</p>

				zezwoleniem WKZ.
20	Obszar w rejonie ulic Lubelska – Trubakowska	Nr XXXV/328/2009 z 28.05.2009 Obowiązujący od 31.08.2009 do 12.05.2013	2009.92.2169	Na terenie objętym planem nie wskazuje się obiektów i obszarów objętych ochroną dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej § 8. Zasady kształtowania ładu przestrzennego oraz parametry i wskaźniki zabudowy i zagospodarowania terenu: e) z uwagi na położenie na osi widokowej: ul. Lubelska – Góra Chełmska, obiekt hotelu powinien spełniać warunki wysokiej jakości architektonicznej, w harmonii z zabytkową zabudową Starego Miasta. Należy dążyć do stworzenia zróżnicowanej gabarytowo bryły stanowiącej odniesienie do zarysów istniejącej zabudowy staromiejskiej. W przypadku gdyby fragmenty dachu były widoczne z poziomu terenu należy potraktować je jako „piątą elewację” wykorzystując do ich pokrycia wysokiej jakości, trwałe materiały. Zewnętrzny wystrój elewacji powinny stanowić szlachetne tynki w jasnych odcieniach bieli, brązu i beżu oraz elementy okładzin z kamienia, ceramiki lub drewna,
21	Obszar w rejonie ulic Lubelskiej i Rejowieckiej	Nr XXXV/329/2009 z 28.05.2009	2009.92.2170	Na terenie objętym planem nie wskazuje się obiektów i obszarów objętych ochroną dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej § 6. Zasady kształtowania ładu przestrzennego: 8) biorąc pod uwagę eksponowane usytuowanie oraz przestrzenne i funkcjonalne znaczenie obszaru objętego planem miejscowym w strukturze miasta, należy zwrócić szczególną uwagę na jakość architektoniczną projektowanej zabudowy, która powinna tworzyć harmonijną całość w otaczającym ją obszarze i uwzględnić istniejącą wzdłuż ulicy Lubelskiej oś widokową na dominującą nad miastem Górę Chełmską,
22	Obszar w rejonie ulicy Kolejowej	Nr XL/374/2009 z 29.10.2009	2010.13.264	§ 8. Zasady ochrony środowiska, przyrody, krajobrazu i dziedzictwa kulturowego: 3) dla zachowania walorów krajobrazowych obszaru i ochrony istniejących walorów dziedzictwa kulturowego, wprowadza się następujące ustalenia: a) w maksymalnym stopniu należy zachować istniejący stary drzewostan oraz uzupełnić fragmenty zieleni poprzez zasadzenia drzew szczepionych i krzewów, głównie wzdłuż ulic, przy parkingach oraz na terenach biologicznie czynnych

				<p>wyznaczanych działek;</p> <p>b) przyjmuje się zasadę ochrony kompozycyjnej osi widokowej założenia urbanistycznego, przebiegającej od budynku dawnej dyrekcji kolejowej, wzdłuż al. Marszałka Józefa Piłsudskiego, w kierunku dworca kolejowego;</p> <p>c) nakazuje się ochronę południowej części pasa drogowego ul. Kolejowej, (terenu położonego wzdłuż granicy strefy ochrony konserwatorskiej, na odcinku 250 m - symetrycznie od osi al. Marszałka Józefa Piłsudskiego), przed lokalizacją przypadkowych kiosków, obiektów reklamowych itp.;</p> <p>d) postuluje się ukształtowanie zachodniej pierzei placu dworcowego poprzez lokalizację obiektu publicznie dostępnego o charakterze usługowym i wysokich walorach architektonicznych, na terenie przyległym do placu (położonym poza obszarem opracowania zmiany planu zagospodarowania przestrzennego).</p>
23	Obszar w rejonie Alei 3-go Maja i ul. Wojsławickiej	Nr X/99/2011 z 25.08.2011 Zm. Nr XV/169/2012 z 30.01.2012	2011.172.2717 2012.1309	<p>§ 7. Ustala się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) ustala się ochronę dawnej rzeźni przy ul. Lwowskiej 105, która występuje w gminnej ewidencji zabytków z jej ustaleniami;</p> <p>2) na całym obszarze nakaz zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta;</p> <p>3) wyznacza się strefę ochrony archeologicznej dla stanowisk archeologicznych w granicach ich występowania wg rysunku planu;</p> <p>4) w granicach występowania stanowisk archeologicznych wszelka działalność inwestycyjna, związana z prowadzeniem prac ziemnych (kubaturowa, liniowa, drogowa, pozyskiwania surowców mineralnych) oraz zmiany w użytkowaniu gruntu, wymagają uzgodnienia z Lubelskim WKZ – przed zgłoszeniem lub uzyskaniem pozwolenia na budowę – w celu uzyskania</p>

				wytycznych konserwatorskich dla przedmiotowej inwestycji; 5) prace ziemne towarzyszące powyższym, uzgodnionym inwestycjom nakazuje się poprzedzić ratowniczymi badaniami archeologicznymi, po uprzednim uzyskaniu pozwolenia Lubelskiego WKZ na prowadzenie badań archeologicznych.
24	Obszar w rejonie ulicy Majdan	Nr XIII/147/2012 z 26.03.2012	2012.892	<p>§ 11. 1. Ustala się następujące zasady zagospodarowania:</p> <p>1) zakazuje się lokalizowania obiektów przesłaniających widok na Kościół Garnizonowy, a w szczególności reklam i słupów ogłoszeniowych;</p> <p>2) ustala się obowiązek wykonania każdorazowo analizy przestrzennej.</p> <p>2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</p> <p>1) na obszarze objętym planem ochrona zabytków obejmuje: a) zobowiązanie osób prowadzących roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu, który posiada cechy zabytku, do: niezwłocznego powiadomienia o tym Prezydent Miasta Chełm i właściwego Oddziału Służb Ochrony Zabytków, zabezpieczenia odkrytego przedmiotu, wstrzymania wszelkich prac, mogących uszkodzić lub zniszczyć znalezisko, do czasu wydania przez Służby Ochrony Zabytków odpowiednich zarządzeń</p> <p>2) wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za pozwoleniem WKZ.</p>
25	Obszar „Lwowska B”	Nr XIII/146/2012 z 26.03.2012	2012.944	<p>§ 11. 1. Ustala się następujące zasady zagospodarowania:</p> <p>1) zakazuje się lokalizowania obiektów przesłaniających widok na Górkę Chełmską, a w szczególności reklam i słupów ogłoszeniowych.</p> <p>2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</p> <p>1) na obszarze objętym planem ochrona zabytków obejmuje: a) zobowiązanie osób prowadzących roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu, który posiada cechy zabytku, do: niezwłocznego powiadomienia o tym Prezydenta Miasta Chełm i właściwego Oddziału Służb Ochrony Zabytków, zabezpieczenia odkrytego przedmiotu, wstrzymania wszelkich prac, mogących uszkodzić lub zniszczyć znalezisko, do czasu wydania przez Służby Ochrony Zabytków odpowiednich zarządzeń;</p> <p>2) wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za pozwoleniem WKZ.</p> <p>3. Wyznacza się strefę ochrony ekspozycji Wzgórza Katedralnego i Bazyliki NMP zgodnie z rysunkiem planu w celu zachowania osi widokowej z mostu na rzece Uherce.</p> <p>4. Dla terenu objętego ww. strefą określa się następujące ograniczenia w zabudowie i zagospodarowaniu terenu:</p> <p>1) zakazuje się lokalizowania obiektów przesłaniających widok na Górkę Chełmską a w szczególności reklam i słupów ogłoszeniowych</p>
26	Rejon Ronda Jana Pawła II	Nr XV/168/2012 z 24.04.2012	2012.1368	<p>§ 11. 1. Ustala się następujące zasady zagospodarowania:</p> <p>1) zakazuje się lokalizowania obiektów przesłaniających widok na</p>

				<p>„Górę Katedralną” oraz Kościół Rozesłania św. Apostołów;</p> <p>2) celem zachowania ekspozycji widokowej na Wzgórze Katedralne i Bazylikę NMP oraz Kościół Rozesłania św. Apostołów wyznacza się jako strefę ochrony ekspozycji – wiadukt, ul. Zielną i ul. Kopernika;</p> <p>3) ustala się obowiązek wykonania każdorazowo analizy przestrzennej;</p> <p>4) nowa zabudowa znajdująca się w polu ekspozycji i widoku na obiekty lub zespoły zabytkowe powinna z nią harmonizować i posiadać wysokie walory architektoniczno-estetyczne;</p> <p>5) nowa zabudowa nie powinna dominować skalą nad obiektami chronionymi w różnorodności zastosowanych form, detali architektonicznych oraz materiałów wystroju zewnętrznego.</p> <p>2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) na obszarze objętym planem ochrona zabytków obejmuje:</p> <p>a) zobowiązanie osób prowadzących roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, do:</p> <ul style="list-style-type: none"> - niezwłocznego powiadomienia o tym Prezydenta Miasta Chełm i właściwego WKZ, - zabezpieczenia odkrytego przedmiotu, - wstrzymania wszelkich prac, mogących uszkodzić lub zniszczyć znalezisko, do czasu wydania przez Służby Ochrony Zabytków odpowiednich zarządzeń; <p>2) badania archeologiczne wolno prowadzić wyłącznie na podstawie pozwolenia WKZ.</p>
27	Obszar w rejonie ulic Synów Pułku – Legionów Polskich	Nr XXII/241/2012 z 26.11.2012	2012.3211	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) na obszarze objętym planem nie występują obiekty zabytkowe objęte prawną ochroną konserwatorską;</p> <p>2) na całym obszarze obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za zezwoleniem Lubelskiego WKZ.</p>
28	Obszar w rejonie ulicy Legionów Polskich	Nr XXII/240/2012 z 26.11.2012	2012.3210	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) na obszarze objętym planem nie występują obiekty zabytkowe objęte prawną ochroną konserwatorską;</p> <p>2) na całym obszarze obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za zezwoleniem Lubelskiego WKZ.</p>

29	Obszar w rejonie ulicy Koszarowej	Nr XXII/239/2012 z 26.11.2012	2012.3209	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) w granicach obszaru objętego planem występują obiekty architektury i budownictwa w zainteresowaniu Lubelskiego WKZ:</p> <p>a) szkoła przy ulicy Lubelskiej 145:</p> <ul style="list-style-type: none"> - budynek do zachowania, - wszelkie działania projektowo-realizacyjne wymagają uzgodnienia z Lubelskim WKZ, - dopuszcza się zmiany adaptacyjne obiektu po uprzednim uzgodnieniu z Lubelskim WKZ; <p>b) budynki przy ulicy Lubelskiej 147, 157, 165:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wszelkie działania projektowo-realizacyjne wymagają uzgodnienia z Lubelskim WKZ, - dopuszcza się zmiany adaptacyjne obiektów po uprzednim uzgodnieniu z Lubelskim WKZ, - w przypadku koniecznej rozbiórki obiektu należy przedstawić inwentaryzację architektoniczną w celu uzyskania zgody Lubelskiego WKZ; <p>2) na obszarze objętym planem nie występują obiekty zabytkowe objęte prawną ochroną konserwatorską;</p> <p>3) na całym obszarze obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za zezwoleniem Lubelskiego WKZ.</p>
30	Obszar w rejonie ulic Lubelska – Trubakowska	Nr XXVIII/325/2013 z 29.04.2013	2013.2364	<p>§ 9. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) na obszarze objętym planem nie występują obiekty zabytkowe objęte prawną ochroną konserwatorską;</p> <p>2) na całym obszarze obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za zezwoleniem Lubelskiego WKZ;</p> <p>3) w przypadku zlokalizowania podczas prac ziemnych fundamentów nieistniejącej garnizonowej cerkwi prawosławnej – należy wykonać inwentaryzację odkrytych fundamentów świątyni.</p>
31	Obszar usługowo-handlowy w rejonie ulicy Partyzantów I	Nr XXVIII/324/2013 z 7.05.2013	2013.2408	<p>§ 11. 1. Ustala się następujące zasady zagospodarowania:</p> <p>1) zakazuje się lokalizowania obiektów przesłaniających widok na „Górę Katedralną”;</p> <p>2) celem zachowania ekspozycji widokowej na Wzgórze Katedralne i Bazylikę NMP wyznacza się jako strefę ochrony</p>

				<p>ekspozycji - ulice: Partyzantów, I Armii Wojska Polskiego, Wojsławicką;</p> <p>3) ustala się obowiązek wykonania każdorazowo analizy przestrzennej.</p> <p>2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) na obszarze objętym planem ochrona zabytków obejmuje: zobowiązanie osób prowadzących roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, do:</p> <ul style="list-style-type: none"> - niezwłocznego powiadomienia o tym Prezydenta Miasta Chełm i właściwego WKZ, - zabezpieczenia odkrytego przedmiotu, wstrzymania wszelkich prac, mogących uszkodzić lub zniszczyć znalezisko, do czasu wydania przez Służby Ochrony Zabytków odpowiednich zarządzeń; <p>2) badania archeologiczne wolno prowadzić wyłącznie na podstawie pozwolenia WKZ.</p> <p>3. Ustala się strefy ochrony archeologicznej, oznaczone na rysunku planu.</p> <p>4. Dla strefy ochrony archeologicznej stanowisk archeologicznych wyznaczonych na rysunku planu, ustala się konieczność przeprowadzenia wyprzedzająco w uzgodnieniu z WKZ badań archeologicznych, których koszt obciąża inwestora.</p>
32	Obszar „Kamienna – Ogrodowa”	Nr XXVIII/326/2013 z 5.03.2013	2013.2409	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) w granicach obszaru objętego planem występują obiekty architektury i budownictwa włączone do gminnej ewidencji zabytków:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) al. Armii Krajowej 48 – dom, b) ul. Lubelska 81/ul. Gen. Gustawa Orlicz-Dreszera 2 – dom, c) ul. Generała Gustawa Orlicz-Dreszera 6 – dom, d) ul. Generała Gustawa Orlicz-Dreszera 8 – dom, e) ul. Reformacka 27-27A/ul. Ogrodowa 2 – dom, f) ul. Reformacka 29 – dom, g) ul. Reformacka 35 – dom, h) ul. Ogrodowa 4 – dom, i) ul. Ogrodowa 8 – dom, j) ul. Ogrodowa 10 – dom, k) ul. Ogrodowa 12 – dom, l) ul. Ogrodowa 16 – dom; <p>2) dla obiektów architektury i budownictwa włączonych do gminnej ewidencji zabytków, dopuszcza się zmiany adaptacyjne po uzgodnieniu z Lubelskim WKZ;</p> <p>3) w przypadku koniecznej rozbiórki obiektu znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków, należy przedstawić inwentaryzację architektoniczną w celu uzyskania zgody Lubelskiego WKZ;</p> <p>4) na obszarze planu nie występują obiekty objęte rejestrem</p>

				<p>zabytków;</p> <p>5) na całym obszarze obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za pozwoleniem Lubelskiego WKZ.</p>
33	Obszar w rejonie ulic Kolejowa – Aleja Przyjaźni – Rampa Brzeska	Nr XXIX/334/2013 z 9.05.2013	2013.2477	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) w granicach obszaru planu występują obiekty architektury i budownictwa znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków:</p> <p>a) obiekty budowlane:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ul. Obłóńska 53 – dom (nieistniejący), - ul. Rampa Brzeska 6 – hydrofornia kolejowa, - ul. Rampa Brzeska 10 – dom drewniany, - ul. Kolejowa 9 – dom, - ul. Kolejowa 17 – dom, - ul. Kolejowa 29 – dom, <p>b) dopuszcza się zmiany adaptacyjne obiektów po uprzednim uzgodnieniu z Lubelskim WKZ,</p> <p>c) w przypadku koniecznej rozbiórki obiektu znajdującego się w wojewódzkiej/gminnej ewidencji zabytków, należy przedstawić inwentaryzację architektoniczną w celu uzyskania zgody Lubelskiego WKZ,</p> <p>d) cmentarz - miejsce pamięci narodowej znajdujący się przy ul. Okszowskiej – cmentarz i pomnik w miejscu obozu dla jeńców radzieckich – Stalag 319 A i C:</p> <ul style="list-style-type: none"> - do zachowania i rewaloryzacji w oparciu o projekt zaopiniowany przez Lubelskiego WKZ, - wyznacza się strefę ochronną wokół cmentarza, wolną od zabudowy z funkcją zieleni izolacyjno-krajobrazowej, o minimalnej szerokości od strony zachodniej i południowej: 20 m; <p>2) w granicach obszaru planu nie występują:</p> <p>a) obiekty wpisane do rejestru zabytków,</p> <p>b) zabytki archeologiczne – stanowiska znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków, zarejestrowane podczas badań archeologicznych przeprowadzonych metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP);</p>

				<p>3) fragment terenu przy skrzyżowaniu ulic Kolejowej, Sienkiewicza i Mickiewicza, znajduje się w strefie ochrony archeologicznej, w zasięgu podanym na rysunku planu:</p> <p>a) w obrębie tego obszaru wszelka działalność inwestycyjna, związana z prowadzeniem prac ziemnych (kubaturowa, liniowa, drogowa, pozyskiwania surowców mineralnych) oraz zmiany w użytkowaniu gruntu, wymaga uzgodnienia z Lubelskim WKZ – przed zgłoszeniem lub uzyskaniem pozwolenia na budowę,</p> <p>b) prace ziemne towarzyszące uzgodnionym inwestycjom, muszą być poprzedzone ratowniczymi badaniami archeologicznymi, po uprzednim uzyskaniu pozwolenia Lubelskiego WKZ na prowadzenie badań archeologicznych;</p> <p>4) na całym obszarze planu obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za zezwoleniem Lubelskiego WKZ.</p>
34	Teren zabudowy jednorodzinnej i zieleni przy ul. Majdan	Nr VI/43/2015 z 2.06.2015	2015.1687	§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: w granicach planu nie występują obiekty architektury i budownictwa znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków.
35	Teren przy ul. Nowy Świat	Nr VII/63/2015 z 11.06.2015	2015.1797	§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: w granicach planu nie występują obiekty architektury i budownictwa znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków.
36	Obszar przy ul. Chemicznej	Nr IX/89/2015 z 21.10.2015	2015.3028	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) w granicach obszaru planu nie występują:</p> <p>a) obiekty wpisane do rejestru zabytków,</p> <p>b) obiekty architektury i budownictwa znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków,</p> <p>c) zabytki archeologiczne – stanowiska znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków, zarejestrowane podczas badań archeologicznych przeprowadzonych metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP);</p> <p>2) na całym obszarze planu obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do</p>

				wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za pozwoleniem Lubelskiego WKZ.
37	Obszar Malowane	Nr XVII/188/2016 z 26.04.2016	2016.2201	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) w granicach obszaru planu nie występują:</p> <p>a) obiekty wpisane do rejestru zabytków,</p> <p>b) obiekty architektury i budownictwa znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków,</p> <p>c) zabytki archeologiczne – stanowiska znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków, zarejestrowane podczas badań archeologicznych przeprowadzonych metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP);</p> <p>2) na całym obszarze planu obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za pozwoleniem Lubelskiego WKZ.</p>
38	Obszar w rejonie ulicy Batorego	Nr XX/225/2106 z 12.08.2016	2016.4114	<p>§ 7. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej - ustala się wykorzystanie idei założenia urbanistycznego Nowego Miasta zaprojektowanego w latach 20 XX wieku zgodnie z ustaleniami § 5.</p> <p>§ 5. Zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego:</p> <p>1) Ustala się zachowanie i podkreślenie zabudową i zagospodarowaniem terenu istniejących osi widokowych i kompozycyjnych, będących przedłużeniem ul. Katedralnej, al. Marszałka Józefa Piłsudskiego, ul. Grunwaldzkiej</p>

				<p>i ul. Parkowej, oznaczonych na rysunku planu.</p> <p>2) Ustala się lokalizację na szczycie Wzgórza Kredowego, u zbiegu osi będących przedłużeniem ul. Katedralnej i al. Marszałka Józefa Piłsudskiego, dominanty architektonicznej nawiązującej do pięciokątnego zwieńczenia Wzgórza w planie z 1926 r. na terenie MW/U/UC-2(1).</p> <p>3) Dopuszcza się funkcje telekomunikacyjne w obrębie budynku stanowiącego dominantę na szczycie Wzgórza Kredowego jedynie w powiązaniu z architekturą budynku.</p> <p>4) Dopuszcza się realizację akcentów przestrzennych związanych z budynkiem dominanty (na obszarze MW/U/UC-2(1)):</p> <p>a) na zamknięciu osi będącej przedłużeniem ul. Katedralnej,</p> <p>b) na zamknięciu osi będącej przedłużeniem al. Marszałka Józefa Piłsudskiego,</p> <p>c) na zamknięciu osi będącej przedłużeniem ul. Parkowej.</p> <p>5) Wyznacza się realizację otwarcia widokowego na terenie ZP na osi widokowej na przedłużeniu al. Marsz. Józefa Piłsudskiego;</p> <p>6) Ustala się zakaz lokalizowania obiektów przesłaniających widok po obu stronach osi widokowych i kompozycyjnych wyznaczonych na rysunku planu;</p> <p>7) Ustala się charakter zabudowy nawiązujący do historycznej zabudowy Osiedla „Dyrekcja”, tj.:</p> <p>a) architektury dworkowej z dachami spadzistymi krytymi dachówką ceramiczną – przy ul. Prymasa Stefana Wyszyńskiego oraz ul. Wiejskiej,</p> <p>b) architektury modernistycznej z dachami płaskimi – na pozostałym obszarze,</p> <p>c) we wszystkich budynkach poziom parteru nie powinien odbiegać od poziomu terenu (wg rzędnych określonych na rysunku planu) na więcej niż 1 m (w przypadku długich budynków wieloklatkowych sekcje powinny uskakiwać poziomami zgodnie ze spadkiem terenu);</p> <p>8) Ustala się ukształtowanie przestrzeni publicznej o charakterze śródmiejskim o tradycyjnej formie ulic i placów, opartej o układ pasów miejskich – infrastruktury technicznej, ruchu kołowego i ruchu pieszego, o kompozycji przestrzennej opartej na historycznych osiach kompozycyjnych i przedłużeniach istniejących ulic, obejmującą tereny: KDD-1, KDD-2, KDD-3, KDD-</p>
--	--	--	--	---

				<p>4, KDD-6, KDP oraz ogólnodostępny ciąg pieszy na terenie MW/U/UC-2, poprzez:</p> <p>a) sytuowanie budynków w obowiązujących liniach zabudowy w liniach rozgraniczających ulic i placów,</p> <p>b) realizację pierzei usługowych w parterach budynków, oznaczonych na rysunku planu, od strony ważnych przestrzeni publicznych,</p> <p>c) obowiązkową lokalizację wejść do najważniejszych obiektów usługowych i handlowych o powierzchni sprzedaży powyżej 400 m²,</p> <p>d) połączenie przestrzeni publicznych poprzez lokalizację ogólnodostępnych powiązań pieszych w parterach o funkcji handlowej o pow. sprzedaży powyżej 2000 m²,</p> <p>e) realizację akcentów architektonicznych, stanowiących wyróżniające się elementy kompozycji zabudowy i otaczającej ją przestrzeni, związanych z wejściem do budynku lub lokalu usługowego w miejscach wyznaczonych w planie,</p> <p>f) wyznaczenie przestrzeni publicznych na zamknięciach osi kompozycyjnych wokół dominanty architektonicznej na szczycie Wzgórza Kredowego (na terenie MW/U-2(1) – będących kulminacją całego układu przestrzeni publicznych, [...]).</p>
39	Obszar w rejonie ulic Rejowiecka – Szpitalna – Lubelska	Nr XXII/245/2016 z 25.11.2016	2017.123	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) W granicach zmiany planu nie występują:</p> <p>a) obiekty wpisane do rejestru zabytków,</p> <p>b) zabytki archeologiczne – stanowiska znajdujące się w ewidencji zabytków, zarejestrowane podczas badań archeologicznych przeprowadzonych metodą archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP);</p> <p>2) Obiekty znajdujące się w wojewódzkiej/gminnej ewidencji zabytków:</p> <p>a) Kapliczka przy ul. Lubelskiej 166 D (murowana, 1882 r.) - obiekt architektury i budownictwa znajdujący się w gminnej ewidencji zabytków - do zachowania. Wszelkie działania</p>

				<p>projektowo-realizacyjne wymagają uzgodnienia z Lubelskim WKZ.</p> <p>b) Wartownia przy ul. Lubelskiej 168/1 (murowana, 1936 r.), piekarnia – ul. Lubelska 168/5 (murowana, 1856 r.), piwnica – ul. Lubelska 168/601 (murowana, 1856 r.) - obiekty występujące w granicach terenu zamkniętego oznaczonego symbolem IS-21 oraz znajdująca się w terenie MW-23 piwnica – ul. Lubelska 168/14 (murowana, 1856 r.) - dopuszcza się zmiany adaptacyjne obiektów po uprzednim uzgodnieniu z Lubelskim WKZ. W przypadku koniecznej rozbiórki obiektu, znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków, należy przedstawić inwentaryzację architektoniczną w celu uzyskania zgody Lubelskiego WKZ.</p> <p>3) Na całym obszarze zmiany planu obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za zezwoleniem Lubelskiego WKZ.</p>
40	Obszar Rejowiecka - Włodawska	Nr XXII/246/2016 z 25.11.2016	2017.124	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) W granicach zmiany planu nie występują:</p> <ol style="list-style-type: none"> a) obiekty wpisane do rejestru zabytków, b) obiekty architektury i budownictwa znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków, c) zabytki archeologiczne – stanowiska znajdujące się w wojewódzkiej/gminnej ewidencji zabytków, zarejestrowane podczas badań archeologicznych przeprowadzonych metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP); <p>2) Na całym obszarze zmiany planu obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy</p>

				zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za pozwoleniem Lubelskiego WKZ.
41	Obszar przy ul. Polnej	Nr XXVII/302/2017 z 27.04.2017	2017.2419	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) W granicach zmiany planu nie występują:</p> <p>a) obiekty wpisane do rejestru zabytków,</p> <p>b) obiekty architektury i budownictwa znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków,</p> <p>c) zabytki archeologiczne – stanowiska znajdujące się w wojewódzkiej/gminnej ewidencji zabytków, zarejestrowane podczas badań archeologicznych przeprowadzonych metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP);</p> <p>2) Na całym obszarze zmiany planu obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za pozwoleniem Lubelskiego WKZ.</p>
42	Rejon osiedla Słoneczne i ulicy Mieczysława Karłowicza	Nr XXX/342/2017 z 31.08.2017	2017.3751	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) w granicach planu nie występują:</p> <p>a) obiekty wpisane do rejestru zabytków,</p> <p>b) obiekty architektury i budownictwa znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków</p> <p>c) zabytki archeologiczne – stanowiska znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków, zarejestrowane podczas badań archeologicznych przeprowadzonych metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP);</p> <p>2) na całym obszarze planu obowiązuje wymóg zobowiązujący każdego, kto w trakcie prowadzenia prac odkrył przedmiot o którego istnieniu przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, powinien postępować zgodnie z przepisami odrębnymi ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. zobowiązany jest wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, zabezpieczyć przy użyciu dostępnych środków ten przedmiot i miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie powiadomić o tym Lubelskiego WKZ, a jeśli nie jest to możliwe, Prezydenta Miasta Chełm.</p>
43	Obszar Krańcowa Południe	Nr XXX/344/2017 z 31.08.2017	2017.3753	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) W granicach zmiany planu nie występują:</p> <p>a) obiekty wpisane do rejestru zabytków,</p> <p>b) obiekty architektury i budownictwa znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków,</p>

				<p>c) zabytki archeologiczne – stanowiska znajdujące się w wojewódzkiej/gminnej ewidencji zabytków, zarejestrowane podczas badań archeologicznych przeprowadzonych metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP);</p> <p>2) Na całym obszarze zmiany planu obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za pozwoleniem Lubelskiego WKZ.</p>
44	Obszar pomiędzy ulicą Karola Kurpińskiego a al. Armii Krajowej	Nr XXX/343/2017 z 31.08.2017	2017.3752	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) w granicach planu nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków;</p> <p>2) dla zabytku archeologicznego – stanowiska nr 162 na obszarze AZP 80-90, włączonego do wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków, ustala się:</p> <p>a) realizacja zamierzeń inwestycyjnych w obszarze zabytku – stanowiska archeologicznego – może odbywać się jedynie po przeprowadzeniu wyprzedzających archeologicznych badań wykopaliskowych,</p> <p>b) na badania archeologiczne należy uzyskać odrębne pozwolenie Lubelskiego WKZ przed rozpoczęciem planowanych prac;</p> <p>3) na całym obszarze planu obowiązuje wymóg zobowiązujący każdego, kto w trakcie prowadzenia prac odkrył przedmiot o którego istnieniu przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, powinien postępować zgodnie z przepisami odrębnymi ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. zobowiązany jest wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, zabezpieczyć przy użyciu dostępnych środków ten przedmiot i miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie powiadomić o tym Lubelskiego WKZ, a jeśli nie jest to możliwe, Prezydenta Miasta Chełm.</p>
45	Dla przebiegu linii elektroenergetycznej 400 kV	Nr IV/34/2018 z 28.12.2018	2019.810	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) W granicach zmiany planu nie występują:</p> <p>a) obiekty wpisane do rejestru zabytków,</p> <p>b) obiekty architektury i budownictwa znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków,</p> <p>c) zabytki archeologiczne – stanowiska znajdujące się w wojewódzkiej/gminnej ewidencji zabytków, zarejestrowane podczas badań archeologicznych przeprowadzonych metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP);</p> <p>2) Na całym obszarze zmiany planu obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących</p>

				uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za pozwoleniem Lubelskiego WKZ.
46	Osiedle Zachód, obszar Synów Pułku – Zachodnia	Nr IV/35/2018 z 28.12.2018	2019.851	<p>§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) W granicach zmiany planu nie występują:</p> <p>a) obiekty wpisane do rejestru zabytków,</p> <p>b) obiekty architektury i budownictwa znajdujące się w wojewódzkiej / gminnej ewidencji zabytków,</p> <p>c) zabytki archeologiczne – stanowiska znajdujące się w wojewódzkiej/gminnej ewidencji zabytków, zarejestrowane podczas badań archeologicznych przeprowadzonych metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP);</p> <p>2) Na całym obszarze zmiany planu obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot posiadający cechy zabytku, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia WKZ lub Prezydenta Miasta. Wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić wyłącznie za pozwoleniem Lubelskiego WKZ.</p>

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Rys historyczny Miasta Chełm

Miasto Chełm jest jednym ze starszych ośrodków osadniczych na terenie województwa lubelskiego. Najstarsze ślady osadnictwa sięgają późnego paleolitu (ok. 10 tys. lat p.n.e.). Intensywne wykorzystywanie tych terenów przez grupy rolników i hodowców potwierdzają liczne znaleziska archeologiczne datowane na okres neolitu (3500–1800 lat p.n.e.) – należą do nich przede wszystkim narzędzia krzemienne oraz fragmenty naczyń. O specyficznych tradycjach tych społeczności świadczą odkrywane tu groby budowane z wielkich płyt kamiennych. W epoce brązu egzystowały tu społeczności łączone z kulturami trzciniecką i łużycką, którym kres położył najazd Scytów. Po nich tereny ziemi chełmskiej zasiedliły społeczności kultury przeworskiej, które zapewne utrzymywały intensywne kontakty handlowe z terenami północnych prowincji Cesarstwa Rzymskiego. Wskazują na to m.in. znaleziska denarów cesarzy Antoniusa Piusa, Trajana czy Hadriana.

Kwestia przynależności plemiennej ziemi chełmskiej w okresie wczesnego średniowiecza, jak i jej przynależności do tzw. Grodów Czerwieńskich, od lat pozostaje w sferze dyskusji naukowych.

Momentem przełomowym w historii miasta było przeniesienie do Chełma (ok. 1240 r.) stolicy biskupstwa obrządku wschodniego oraz stolicy Księstwa Halicko-Włodzimierskiego. Po tych wydarzeniach nastąpił szybki rozwój ośrodka książęcego oraz tworzących się wokół niego osad. Zamek księcia Daniela Romanowicza z cerkwią p.w. św. Jana Złotoustego i własnym systemem obronnym, zajął szczyt wzgórza (Wysoka Górka). Obszar u podnóża zajęły osady, w których przeważała zabudowa mieszkalna oraz gospodarcza, tworząc w ten sposób zalążek przyszłego ośrodka miejskiego. Przez obecną ulicę Lubelską przebiegał ważny trakt komunikacyjny, moszczony drewnem, który łączył Chełm z innymi ośrodkami.

Lokacja Chełma na prawie magdeburskim (przywilej datowany na 14 stycznia 1392 roku wystawiony przez króla Władysława Jagiełłę), nie wpłynęła w istotny sposób na ukształtowane wcześniej rozplanowanie miasta. Chełm, początkowo przypuszczalnie otoczony był tylko umocnieniami drewniano-ziemnymi oraz fosą. W okresie XV i XVI wieku, częściowo wykorzystano wcześniejszy system obronny, szczególnie fosę, w ten sposób znacznie miasto powiększając (do ulicy Podwalnej i Krzywej).

Od czasu przyłączenia miasta na stałe do Polski, Chełm stanowił stolicę ziemi chełmskiej. Obejmowała ona m.in. Krasnystaw, Hrubieszów, Rejowiec, Zamość. Ziemia Chełmska, mimo że wchodziła w skład województwa ruskiego, posiadała autonomię równającą ją w prawach z województwami (z odrębnymi posłami na Sejm). Chełm, usytuowany przy ważnym szlaku handlowym prowadzącym znad Morza Czarnego w kierunku Bałtyku i Europy środkowej [odgałęzienie Via Regia], rozwijał się szybko pod względem ekonomicznym. Miasto przeżywało również okres wzmożonego rozwoju demograficznego – osiedlali się tu zarówno Rusini, przybywający ze wschodu, jak też polscy kolonizatorzy z zachodu. Co najmniej od końca XV w. w Chełmie osiedlali się również Żydzi, zaś tutejsza gmina wkrótce stała się jedną z największych w tej części kraju⁵⁶.

Miasto oprócz przywileju lokacyjnego otrzymało w ciągu XV i XVI w. wiele uprawnień handlowych. W 1439 r. nadano prawo odbywania jarmarków w ciągu trzech dni w roku, co wpłynęło na wzrost wymiany handlowej. Oprócz jarmarków odbywały się we wtorki i piątki cotygodniowe targi i codzienny handel detaliczny. Pewien odsetek ludności, co było specyficzną cechą Chełma, znajdował zatrudnienie przy eksploatacji kredy, wapna i kamienia jako materiału budowlanego. Kreda chełmska cieszyła się wzięciem w całej Polsce, dzięki czemu doszło do powstania pod miastem istniejącego do dziś systemu podziemnych korytarzy.

W 1473 r. wielki pożar zniszczył zamek i miasto. Stolicę diecezji planowano nawet przenieść do Hrubieszowa. Nie w pełni odbudowane jeszcze miasto i zamek w 1504 r. spustoszyli doszczętnie Tatarzy. Aby doprowadzić do szybkiej naprawy zniszczeń, król Aleksander Jagiellończyk uwolnił wówczas mieszkańców od części podatków i nadał miastu przywilej wykorzystania cła i części

---

56 Trzciński A., *Śladami zabytków kultury żydowskiej na Lubelszczyźnie*, Lublin 1990, s. 22.

podatków na odbudowę murów zamku, na umocnienie miasta oraz odbudowę wież i fortyfikacji.

W 1541 r. król Zygmunt I nadał miastu przywilej pozwalający na sprowadzanie soli z żup drohobyckich. Król postanowił na podstawie dawnego zwyczaju, aby wszyscy, którzy jadą z solą, nie omijali miasta. Kupcy przyjeżdżający z Wielkiego Księstwa Litewskiego musieli kupować sól w Chełmie; nie mogli tego składu omijać. Wszystko to miało oczywiście znaczenie dla rozwoju miasta.

Chełm był miastem królewskim, należącym do województwa ruskiego. Tworzył ośrodek administracyjny Ziemi Chełmskiej, w której skład wchodziły powiat chełmski i krasnostawski. Posiadał urząd kasztelański, podwojewodziński, urzędy ziemskie i grodzkie. Odbywały się w nim sejmiki, które wybierały dwóch posłów. Bezpośrednią kontrolę sprawowali starosta i burgrabia jako jego zastępca. Na czele miasta stał wójt mianowany przez króla. Pod koniec XV w. i na początku XVI w. funkcję wójta chełmskiego pełnił Paweł Kamieniecki z Pomianowa. Został odpowiednio uposażony na podstawie przywileju króla Władysława Jagiełły, do którego pozostawał w stosunku lennym. Według nadania do wójtostwa należały wieś Żółtańce, pole Wolwinów i dwa łany między łanami miejskimi.

W początkach XVI w. ówczesny starosta chełmski Jerzy Krupski z Orchowa uzyskał prawo wykupu wójtostwa dziedzicznego chełmskiego z rąk Pawła Kamienieckiego z Pomianowa. Proces wykupu wójtostwa trwał do 1539 r., kiedy to ostatecznie dokonał tego starosta Jan Tęczyński. Formalnie oznaczało to przesunięcie punktu ciężkości władzy w mieście na starostę; faktycznie jednak starosta, zajęty wieloma innymi sprawami, scedował znaczną część swych uprawnień na tzw. landwójta i na radę miejską. Zasadniczymi organami samorządu miejskiego były rada i ława miejska.

W 1596 r. w Brześciu między częścią biskupów prawosławnych Rzeczypospolitej Obojga Narodów a Kościołem katolickim doszło do unii kościelnej. Wynikiem tego było powstanie Kościoła unickiego, stanowiącego część Kościoła katolickiego, podporządkowanego zwierzchnictwu papieża. Wśród części biskupstw prawosławnych, które przystąpiły do unii brzeskiej, było także biskupstwo chełmskie z biskupem Dymitrem Zbirujskim. Chełm odtąd stał się ważnym ośrodkiem kościoła greckokatolickiego.

Schyłek XVI w. był okresem największego rozkwitu rzemiosła i bogacenia się miasta, które wówczas dopiero mogło się zdobyć na wysiłek zbudowania kamiennych murów obronnych [w tym bramy z bastejowym przedbramiem na trakcie lubelskim], o jakich wspomina lustracja z 1616 roku. Przebieg wtedy zbudowanych murów czytelny jest dotychczas w linii ulic Pocztowej, Reformackiej, Podwalnej i Jadwigi Młodowskiej.

W początku XVII w. nastąpiło zahamowanie rozwoju miasta związane z upadkiem rzemiosła i dużym pożarem, jaki wybuchł w 1616 roku. W czasie wojen kozackich i szwedzkich dalszemu

zniszczeniu uległa zabudowa miejska, zamek, ratusz, kościoły i mury obronne, które dodatkowo ucierpiały w czasie najazdu wojsk Bohdana Chmielnickiego w 1648 roku. Z panoramy miasta zniknął wówczas kompleks zamkowy, dominujący nad okolicą.

Do ponownego wyniszczenia Chełma przyczyniła się III wojna północna (1700–1721). W połowie XVIII w. jednak odbudował się, zyskując znaczącą pozycję ekonomiczną w tym okresie. W 1753 r. rozpoczęto budowę najpiękniejszego z chełmskich kościołów, zaprojektowanych przez Pawła Fontanę – Rozesłania Świętych Apostołów.

Podczas insurekcji kościuszkowskiej, 8 czerwca 1794 r. pod miastem doszło do bitwy pomiędzy 6 tys. żołnierzami regularnego wojska polskiego i 2 tys. kosynierów wraz z 14 działami a siłami rosyjskimi w liczbie 16,5 tys. żołnierzy z 24 działami. Po 7 godzinnych walkach wojsko rosyjskie zmusiło Polaków dowodzonych przez gen. Józefa Zajączka do odwrotu, których dobra organizacja zapobiegła całkowitej zagładzie korpusu. W starciu poległo ok. 300 powstańców. Po bitwie oddziały rosyjskie wdarły się do miasta, które zostało ograbione i zdewastowane. Podczas rabunków zniszczono archiwum miejskie przechowywane w zakrystii oo. pijarów.

W 1795 r., po III rozbiórce Rzeczypospolitej, Chełm znalazł się pod panowaniem austriackim, wchodząc w skład tzw. Galicji Zachodniej (1795–1809). W tym czasie miasto przeżywało poważne trudności gospodarcze⁵⁷. Od 1809 r., w wyniku zwycięskiej ofensywy księcia Józefa Poniatowskiego, Chełm wchodził w skład Księstwa Warszawskiego. Po upadku Napoleona Bonapartego, w 1815 r., na mocy ustaleń Kongresu Wiedeńskiego, miasto znalazło się w granicach Królestwa Polskiego. Chełm stracił wówczas pozycję stolicy obwodu na rzecz Krasnegostawu, co przyczyniło się do osłabienia jego pozycji.

W 1797 r. liczył 1298 mieszkańców. W 1803 r. liczba mieszkańców wzrosła do 2742 osób. W 1810 r. spadła jednak do 1792 osób⁵⁸.

W okresie powstania listopadowego w mieście organizowano oddziały pomocnicze, które brały udział w walkach na terenie województwa lubelskiego. Symbolem patriotycznej postawy ziemiaństwa stał się gen. Henryk Kamieński, zasłużony w wojnach napoleońskich, który prowadząc ostatni kontratak na przyczółek rosyjski poległ bitwie pod Ostrołęką. Po upadku powstania w regionie rozwijała się działalność konspiracyjna, w której uczestniczyli m.in. klerycy seminarium unickiego.

Jeszcze większy udział miejscowa ludność wzięła w postaniu styczniowym. Po zakończonych tragicznie zajściach w Warszawie z 1861 r. w całym Królestwie Polskim rozszerzały się manifestacje religijno-patriotyczne. W kościele pijarskim odbyło się uroczyste nabożeństwo za poległych. Niestety, rozbudowane struktury konspiracyjne, tworzone m. in. przez braci Niemirowskich i Bogdanowiczów, zostały rozbite na skutek zdrady. Po głośnym zabójstwie,

---

57 Ćwik W., *Z dziejów Chełma XIX wieku*, „Rocznik Chełmski” 1999, t. 5, s. 134.

58 Kiernikowski P., *Mieszkańcy miasta Chełma w latach 1914–1939 (struktura demograficzna i etniczna)*, „Rocznik Chełmski” 2000, t. 6, s. 72.

dokonanym przez członków miejscowej organizacji konspiracyjnej na osobie szpiega Aleksandra Starczewskiego i jego przyjaciółce, aresztowano 23 obywateli chełmskich, nie licząc sporej liczby osób pochodzących z innych miejscowości regionu lubelskiego. W 1863 r. większość chełmian zatrzymanych w związku z tą aferą skazano na zesłanie syberyjskie. Upadek powstania i jego następstwa odbiły się echem w Chełmie. Represje dotknęły wszystkich, którzy brali udział w powstaniu jawnie lub z nimi sympatyzowali. Wśród ofiar carskiego terroru znajdowali się ludzie z różnych środowisk społecznych i zawodowych. Z tamtych czasów pozostały liczne rozsiane mogiły powstańcze, m.in. w Chełmie, Włodawie, Sosnowicy, Siedliszczu i Sawinie.

Jednocześnie władze carskie przystąpiły do akcji rusyfikacyjnej, która na terenie powiatu chełmskiego i Podlasia miała szczególnie duże nasilenie. Nastąpiły krwawe prześladowania unitów, zwieńczone kasatą unii w 1875 roku. Ofiarą represji padł biskup unicki Jan Kaliński, którego aresztowano i zesłano w 1866 r. do Rosji, gdzie wkrótce zmarł. Przeprowadzono kasatę zakonu pijarów, bazylianów i reformatów, a budynki klasztorne przeznaczono na cele szkolne. Po 1866 r. budynki klasztoru Reformatów zostały rozbudowane na potrzeby gimnazjum żeńskiego, początkowo unickiego, a od 1875 – prawosławnego, zwanego Instytutem Maryjskim⁵⁹.

W 1870 r. Chełm liczył 4517 mieszkańców, a w 1890 r. – 11 674⁶⁰. W 1877 r. wybudowano przecinającą miasto magistralną Nadwiślańską Drogę Żelazną z Kowla do Mławy przez Lublin i Warszawę, co znakomicie przyczyniło się do rozwoju przemysłu. Budowa koszar dla dwóch pułków wojska spowodowała z kolei napływ Rosjan.

W 1912 r. powołano gubernię chełmską, obejmującą swym zasięgiem część dawnej Ziemi Chełmskiej. Utworzona z części guberni siedleckiej i lubelskiej, została odłączona od Kraju Nadwiślańskiego jako ziemie „rdzennie ruskie”, m.in. za zgodą Koła Polskiego posłów Narodowej Demokracji w Dumie Państwowej Rosji. Została ona wydzielona przez władze rosyjskie w obawie przed oderwaniem Kraju Nadwiślańskiego od Rosji w razie europejskiego konfliktu zbrojnego; podporządkowano ją generał-gubernatorstwu kijowskiemu. Oderwanie Chełmszczyzny wywołało gigantyczne oburzenie na wszystkich ziemiach polskich. W 1914 r. Chełm liczył 26 380 mieszkańców⁶¹.

W czasie I wojny światowej, 1 sierpnia 1914 r. wojska austriackie zajęły miasto. Działania wojenne poprzedzone były zniszczeniem i rozgrabieniem największych zakładów przemysłowych oraz majątku wiejskiego. Zniszczeniu uległo prawie 44% budynków, straty koni sięgały 63%, bydła – 74%, a trzody chlewnej aż 92,6%. Powszechnym zjawiskiem była nędza i choroby zakaźne. We wrześniu 1915 r. przebywał w Chełmie Józef Piłsudski podczas pościgu za armią rosyjską i marszu I Brygady Legionów na wschód. Bug przekroczył pod Dubienką.

---

59 Kołbuk W., *Duchowieństwo unickie w Królestwie Polskim 1835–1875*, Lublin 1992.

60 Kiernikowski P., *Mieszkańcy miasta Chełma...*, s. 73.

61 Ibidem.

Podczas austriackiej okupacji wysiedlono z miasta ludność pochodzenia rosyjskiego wraz z władzami niedawnej guberni chełmskiej. Przystąpiono do likwidacji licznych obiektów wystawionych w celach rusyfikacyjnych. Jako pierwszą w 1918 r. zburzono cerkiewkę Św. Cyryla i Metodego, stojącą na szczycie Wysokiej Górki. W latach następnych zdjęto cebulaste zwieńczenia z kaplic dawniej istniejących w gmachach publicznych i szkołach, a także ze świątyń katolickich.

Zgodnie z traktatem brzeskim, zawartym 9 marca 1918 r. między państwami centralnymi (Niemcy, Austro-Węgry i ich sojusznicy) a Ukraińską Republiką Ludową, cały Wołyń, Chełmszczyznę i Podlasie odstąpiono Ukrainie, chociaż na tych terenach zamieszkiwało jedynie 23,1% Ukraińców. Spowodowało to w Chełmie wielką manifestację ludności. Zgromadzeni w liczbie około 30 tys. mieszkańcy Chełmszczyzny, Podlasia i innych regionów wyrazili stanowczy protest przeciwko przyjętym postanowieniom. Ostatecznie do ratyfikacji traktatu nie doszło, na co wpływ miało nie tyle zgodne potępienie tego aktu przez opinię publiczną, co niewywiązywanie się ukraińskiego rządu Pawła Skoropadskiego ze zobowiązań zbożowych oraz zbliżająca się klęska Niemiec i Austro-Węgieł. 2 listopada 1918 r. oddziały Polskiej Organizacji Wojskowej pod dowództwem rotmistrza Gustawa Orlicz-Dreszera zajęły miasto i rozbroiły załogę austriacką.

Okolice Chełma były areną wojny polsko-bolszewickiej. Sformowany m.in. w Chełmie 1 Pułk Szwoleżerów brał udział w walkach z oddziałami Armii Czerwonej – głównie z jazdą konną dowodzoną przez gen. Siemiona Budionnego. W 1920 r. chełmskie oddziały stawiały skuteczny opór wojskom bolszewickim. 28 sierpnia 1920 r. w pobliżu Uhruska doszło do walki z bolszewikami. Zginęło wówczas 6 żołnierzy polskich. Ich grób znajduje się miejscowym cmentarzu parafialnym. 19 marca 1921 r. w Chełmie Marszałek Piłsudski dokonał dekoracji sztandaru 1 Pułku Szwoleżerów wojennym Orderem Virtuti Militari V klasy.

W okresie międzywojennym Chełm stanowił ważny ośrodek miejski i był siedzibą powiatu. Po przejściu w 1920 r. kościoła katedralnego przez zakon jezuitów rozpoczęto prace remontowe, zmierzające do przywrócenia świątyni wyglądu z 1870 roku.

Do Chełma miała być przeniesiona z Radomia siedziba Wschodniej Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych. Zaowocowało to dynamicznym rozwojem miasta i zaplanowaniem budowy od podstaw dużego założenia urbanistycznego tzw. „Nowego Miasta”. Projekt urbanistyczny „Nowego Miasta”, którego częścią miała być dzielnica kolejowa „Dyrekcja” opracowali doświadczeni architekci Adam Paprocki i Adam Kuncewicz ze Spółdzielni Architektonicznej Pracowników Zakładu Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej. Projektanci umiejętnie wykorzystali możliwości malowniczego ukształtowania terenu, kierując główne osie na Górę Chełmską oraz wzgórze za planowanym, okazałym gmachem Dyrekcji Kolejowej. Tam, wśród zieleni miał być ulokowany kompleks budynków użyteczności publicznej, tereny rekreacyjne i sportowe.

Nowa dzielnica zaprojektowana została w formie miasta-ogrodu. Zadrzewienie terenu osiedla, skomponowanie zieleni skwerów, ogrodów przed domami i parku, miały być przedmiotem odrębnego projektu, opracowanego przez ogrodnika specjalistę. Życie w estetycznych i higienicznych warunkach było zgodne z najnowszymi, europejskimi tendencjami architektonicznymi i urbanistycznymi. Poniżej wzgórza, według projektu inż. Henryka Juliana Gaya, wzniesiony został gmach Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowej. Domy dzielnicy kolejowej utrzymane były w stylu dworcowym, dwu-, cztero- i sześciopokojowe, przeznaczone były dla kadry kierowniczej. W wielorodzinnych domach szeregowych, otrzymali mieszkania pozostali pracownicy kolejowi. Po odłożeniu w czasie (ostatecznie przeniesienie zablokował wybuch II wojny światowej) planów przeniesienia Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowej do Chełma, przerwano budowę osiedla. Do 1933 r. zbudowano 112 domów i wyznaczono 22 ulice, przy których w następnych latach powstała indywidualna zabudowa willowa dzielnicy Działki. Pod względem rozmachu inwestycja ta uważana jest za drugą inwestycję II RP (po budowie portu i miasta Gdyni)⁶².

W tym okresie wybudowano w Chełmie szereg placówek oświatowych, a także nowy ratusz⁶³.

Po wybuchu II wojny światowej, 8 września 1939 r., miał miejsce pierwszy nalot samolotów niemieckich na Chełm. Celami bombardowania były dworzec kolejowy oraz pobliskie ulice (Okszowska, Sienkiewicza)⁶⁴. Straty w ludziach i budynkach nie okazały się duże. 25 września 1939 r. do miasta wkroczyła Armia Czerwona. 5 października 1939 r. wojska radzieckie wycofały się. Cztery dni później do miasta wkroczyły wojska niemieckie⁶⁵.

W styczniu 1940 r. w Kumowej Dolinie miała miejsce pierwsza masowa egzekucja, w czasie której zamordowanych zostało 440 osób. Dokonywano też egzekucji na miejscowych Żydach. W maju 1941 r. do utworzonego w mieście getta zostało przywiezionych około 2 tys. Żydów ze Słowacji. Po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej w czerwcu 1941 r. został utworzony obóz jeniecki – Stalag 319, w którym oprócz przede wszystkim jeńców rosyjskich, przebywali także jeńcy polscy, włoścacy, belgijscy i brytyjscy. Obóz składał się z trzech podobozów: 319A, 319B i 319C – pierwszy powstał przy ulicy Okszowskiej, drugi w pobliżu lasu Borek, na południowych polach miejskich, trzeci przy Rampie Brzeskiej. Przez obozy przeszło łącznie ok. 200 tys. jeńców, zaś zginęło ok. 90 tys.⁶⁶ Po 1943 r. Niemcy wywozili Żydów do obozów zagłady na Majdanku i Sobiborze. W końcowym etapie wojny, dokonywali też masowych egzekucji na

---

62 Por. Szmygin B., Trochonowicz M., *Osiedle „Dyrekcja” w Chełmie – ocena założenia po 80 latach od rozpoczęcia budowy*, „Budownictwo i Architektura 2010, nr 6, s. 119–135.

63 Kiernikowski P., *Miasto Chełm w okresie międzywojennym (1918–1939)*, „Rocznik Chełmski” 2007, t. 1.

64 Kiernikowski P., *Wrzesień 1939 na ziemi chełmskiej*, „Rocznik Chełmski” 1998, t. 4, s. 123.

65 Ibidem, s. 144.

66 Rybak A., *Stalag 319 w Chełmie. Zarys dziejów*, Chełm 2004.

tutejszej ludności. Do największej doszło 10 marca 1944 r., kiedy to rozstrzelano 49 osób, w większości żołnierzy Armii Krajowej, na terenie miejskiego placu zwanego Targowicą.

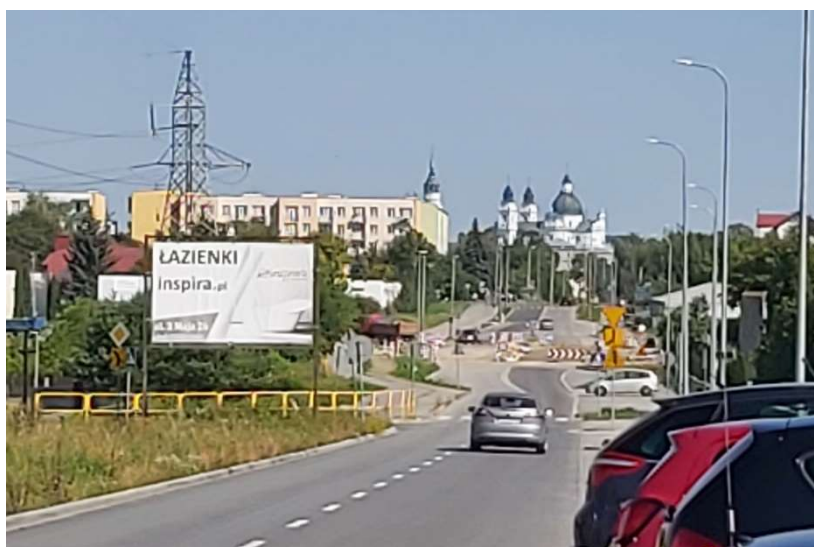
Miasto zostało wyzwolone spod okupacji hitlerowskiej w lipcu 1944 roku. 22 lipca 1944 r. w Chełmie ogłoszono opracowany przez Józefa Stalina Manifest Lipcowy Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Nowe władze komunistyczne rozpoczęły masowe represje na żołnierzach Armii Krajowej. W latach 1975–1998 Chełm był stolicą województwa.

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy ma swoją definicję ustawową, zawartą w *ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, gdzie w art. 2 pkt 16e stwierdzono, że przez krajobraz należy rozumieć *postrzeganą przez ludzi przestrzeń, zawierającą elementy przyrodnicze lub wytwory cywilizacji, ukształtowaną w wyniku działania czynników naturalnych lub działalności człowieka*.

Krajobraz kulturowy Chełma charakteryzuje się wybitną pod względem wartości dominantą krajobrazową – górującą nad zabudową miejską Górką Chełmską – zadrzewionym wyniesieniem z majestatycznymi wieżami katedry-bazyliki i dzwonnicy. Widok Górki Chełmskiej z wieżami dawnego zespołu katedralnego czytelny jest przede wszystkim z głównych dróg wjazdowych już na kilka kilometrów przed miastem – od strony Hrubieszowa (ul. Hrubieszowska) i Lublina (ul. Lubelska), ale także od południa, np. z ul. Wojsławickiej i Lwowskiej. Bliższe panoramy są czytelne przede wszystkim z obszaru Starego Miasta – wzdłuż górnego biegu ul. Lubelskiej oraz od strony południowej – od ul. Pocztowej czy ronda Żwirki i Wigury / Hrubieszowska. Choć w tych przypadkach widok jest czasem zaburzony przez źle zakomponowaną zabudowę lub nośniki reklamowe.

Widok na Górkę Chełmską z ul. Wojsławickiej

Widok na Górkę Chełmską z
ul. Żeromskiego

Na kształt obecnego krajobrazu kulturowego Chełma składa się kilka stref o różnej proveniencji historycznej. Są to, oprócz wspomnianej Górki Chełmskiej, obszary urbanistyczne Starego Miasta, XIX-wiecznego Śródmieścia i osiedla Dyrekcji oraz dawnych przedmieść, wsi i folwarków przyłączanych do miasta w XX wieku.

Zabudowa obszarów Starego Miasta i XIX-wiecznego Śródmieścia ma generalnie miejski, pierzejowy charakter. W obszarze Starego Miasta pierzeje wypełniają głównie niewielkie, skromne, dwu- lub trzykondygnacyjne kamieniczki. Zaplecza kamienic są w sporym stopniu wypełnione zabudową zdegradowaną lub substandardową. Luki w historycznej zabudowie pozostają niewypełnione lub wypełnione są zabudową o słabej jakości architektonicznej, zachowującej wszakże zarówno podział, jak i gabaryty zabudowy historycznej. Szczególnie czytelne jest to w północnej pierzei dawnego Rynku i w uliczkach z niej wybiegających ku północy.

Dzięki zachowanej siatce ulic czytelne są pierwotne osie widokowe na najważniejsze dominanty miejskiego układu przestrzennego – na Górkę Chełmską, kościoły pijarów i reformatów.

Tereny Śródmieścia ukształtowane w II połowie XIX i na początku XX w. charakteryzują się zróżnicowaną zabudową. Od zwartej zabudowy ulicznej (np. ul. Lubelska, Reformacka, Narutowicza, we fragmentach Ogrodowa, Lwowska, Hrubieszowska) poprzez zabudowę domkami w ogrodach (np. ul. Reformacka, Zacisze, Ogrodowa, Waśniewskiego) do układów mieszanych, chaotycznych, gdzie zabudowa zwarta występuje łącznie z działkami ogrodowymi, budynkami gospodarczymi, a nawet zagrodami typu wiejskiego (ul. Partyzantów).

Widok na kościół p.w. św. Andrzeja Apostoła (d. kościół Reformatów) z ul. Gdańskiej

Nowa zabudowa wzdłuż pierzei ul. Szkolnej – architektura niedostosowana do historycznej lokalizacji [niezachowana linia pierzei, zbędne rozczłonkowanie elewacji, obce elementy – kopuła !]

Istotnym problemem dla ochrony krajobrazu kulturowego Chełma jest brak jednoznacznej polityki odnośnie reklam obecnych w przestrzeni miejskiej. Pomimo tego, że w uchwalanych zmianach miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Chełma z 1999 r., począwszy od 2011 r. uwzględnia się w szczegółowych zapisach zasady lokalizowania reklam, szyldów i słupów ogłoszeniowych, to zapisy te nie są ujednoczone.

Właściwym kierunkiem byłoby przyjęcie przez Radę Miasta stosownej uchwały na podstawie art. 37a ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

5.2.3. Zabytki nieruchome

Zgodnie z definicją ustawową (art. 3 pkt 1 i 2) zabytek nieruchomy to: *nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.*

Zabytki nieruchome znajdujące się na terenie miasta Chełm można podzielić na cztery zasadnicze typy: założenia urbanistyczne, obiekty i zespoły sakralne, obiekty użyteczności publicznej, obiekty rezydencjonalne i mieszkalne.

Założenia urbanistyczne

Stare Miasto – położone jest po zachodniej stronie Góry Chełmskiej. Jego początki sięgają czasów księcia Daniela Halickiego, kiedy powstała otoczona wałami osada miejska. Tutaj, w 1392 r., korzystając z ośrodka uformowanego wcześniej na prawach polskim i ruskim, zostało lokowane miasto na prawie magdeburskim.

Centralnym miejscem Starego Miasta jest dawny rynek [ob. plac Edwarda Łuczkowskiego] leżący w przybliżeniu na osi wschód–zachód, tak jak przechodząca przezeń ulica Lubelska – jedna z historycznych osi komunikacyjnych miasta. Otaczająca rynek zabudowa to w większości dwukondygnacyjne kamieniczki, podobnie jak zabudowa wąskich uliczek wychodzących z rynku w kierunkach północnym i południowym oraz uliczek równoległych do rynku. Pośrodku placu rynkowego zaznaczone są relikty dawnego chełmskiego ratusza o XV-wiecznych korzeniach. Specyficznym chełmskim zabytkiem jest usytuowany na rynku, pochodzący z początków XX w., drewniany kiosk z ozdobami snycerskimi.

Zabudowę południowej pierzei rynku stanowią małomiasteczkowe, dwukondygnacyjne kamieniczki wznoszone i przebudowywane w okresie od XVII do XXI w. Zabudowa północnej pierzei to w części nowe obiekty, dopasowane skalą do przestrzeni rynku, o niezbyt dobrej klasie architektonicznej. Zaplecze rynku i odchodzące odeń, opadające uliczki mają w części zabudowę historyczną, w części zaś przeciętnej, a momentami złej jakości zabudowę współczesną. Dość często spotykana jest na zapleczu rynku zabudowa substandardowa lub zdegradowana.

Plac E. Łuczowskiego
(Rynek) – widok w kierunku
północno-zachodnim

Do dzielnicy staromiejskiej zaliczane są także rozbudowywane w XIX w. dawne przedmieścia na północ, południe i zachód od średniowiecznego miasta. Charakteryzują się one (szczególnie w rejonie ulic Lubelskiej, Mickiewicza czy Pocztowej) interesującą zabudową trzy- lub czterokondygnacyjnymi kamienicami, z zachowanymi w wielu przypadkach zdobieniami elewacji, stolarką okienną lub drzwiową. W zabudowę mieszkalną wplatanie były obiekty użyteczności publicznej – szkoły (np. dawne seminarium duchowne przy ul. Czarnieckiego), kinoteatr *Corso*, budynek magistratu oraz nowe obiekty sakralne – cerkiew św. Jana Teologa i Ewangelisty.

Dyrekcja – osiedle wybudowane w latach 1928–1939 w związku z zamiarem przeniesienia z Radomia do Chełma Wschodniej Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych, zlokalizowane we wschodniej części miasta, stanowiące część modernistycznej dzielnicy Nowe Miasto założonej w dwudziestolecie międzywojennym (1926) na terenach Starostwa Obłonie. Koncepcję rozplanowania dzielnicy Nowe Miasto opracowała na zlecenie władz miejskich Spółdzielnia Architektoniczna Pracowników Zakładu Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej, pod kierunkiem architektów Adama Kuncewicza i Adama Paprockiego. Koncepcja rozplanowania dzielnicy Nowe Miasto z 1926 r. obejmująca obszar ponad 432 ha (czyli ponad 7-krotnie większym niż obszar miasta istniejącego), zakładała budowę nowej dzielnicy dla ok. 50 tys. mieszkańców. Biorąc to pod uwagę, inwestycja była porównywalna do budowy Gdyni.

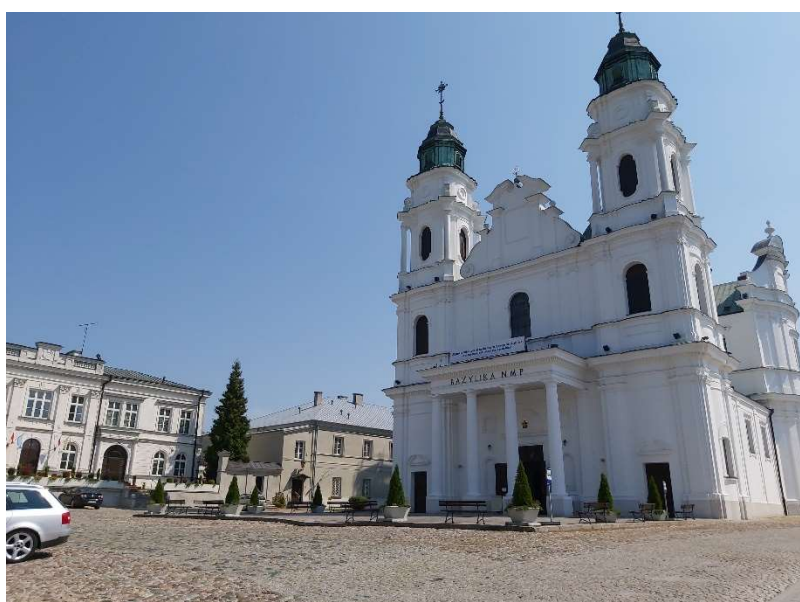
Osiedle Dyrekcja miało obejmować 156 budynków mieszkalnych, usytuowanych przy przestronnych i regularnie zaplanowanych ulicach, gmach administracyjny dyrekcji kolei, budynki łaźni i ambulatorium, dom Prezesa Dyrekcji Kolei oraz obiekty sportowe i handlowe. Główną osią komunikacyjną miała być Aleja Marszałka Józefa Piłsudskiego, prowadząca od dworca PKP do gmachu dyrekcji. Do 1939 r. wzniesiono i oddano do użytku 112 budynków mieszkalnych i gmach dyrekcji kolei. Wybuch wojny uniemożliwił kontynuację realizacji tego planu. W okresie powojennym inwestycja nie została dokończona, a obszar planowanej dzielnicy

„Nowe Miasto” zajęły nowe osiedla, których zabudowa i rozplanowanie nie nawiązywały do pierwotnych założeń. Dzielnica Dyrekcja i zrealizowana zabudowa, charakteryzująca się doskonałym wykończeniem i jednolitym kształtem, są bardzo cennym przykładem urbanistyki i budownictwa okresu międzywojennego.

Obiekty sakralne

Bazylika pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny (zespół pokatedralny) – wzniesiona w latach 1735–1756 według projektu Pawła Fontany na miejscu wcześniejszych świątyń, jako późnobarokowa, monumentalna budowla.

Bazylika pw. Narodzenia
Najświętszej Marii Panny

Fundatorem świątyni był unicki biskup chełmski Filip Wołodkowicz, zaś sama świątynia była unicką katedrą chełmską.

Barokowe wyposażenie kościoła, m.in. elementy drewnianego wyposażenia autorstwa Michała Filewicza, spłonęło w wielkim pożarze świątyni w 1802 r.

Po likwidacji unii przez władze carskie w 1875 r. kościół został gruntownie przekształcony. Nadano mu charakter bizantyjsko-ruski, zamieniając na sobór prawosławny. W 1919 r. kościół został przekazany katolikom – początkowo opiekę nad nim sprawowali jezuita, a od 1931 r. funkcjonuje tu parafia pw. Narodzenia NMP.

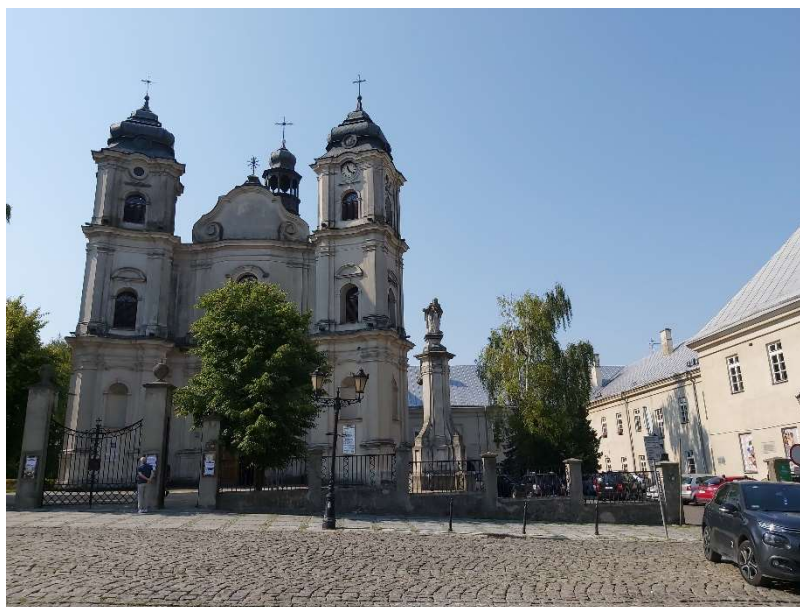
Bazylika jest sanktuarium maryjnym, powstałym w oparciu o kult obrazu Matki Boskiej Chełmskiej, koronowanego 15 września 1765 r. Oryginalna ikona, pochodząca prawdopodobnie z Bizancjum, została wywieziona przez Rosjan w 1915 r. i obecnie jest przechowywana w Łucku na Ukrainie. Od okresu międzywojennego w Chełmie znajduje się replika obrazu.

Bazylika jest usytuowana w otoczeniu zabudowy dawnego zespołu katedralnego i dawnego klasztoru bazylianów. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć pochodzącą z 1616 r. barokową Bramę Uściługską – najstarszą zachowaną budowlę w Chełmie; pałac biskupów unickich z pocz. XVIII w., klasztor bazylianów z poł. XVII w., siedzibę Prawosławnego Bractwa Bogurodzicy z 1904 r., dzwonnice z 1878 r. oraz organistówkę z II poł. XVIII w.

Kościół pw. Rozesłania Świętych Apostołów (d. zespół klasztorny pijarów) – został wzniesiony w latach 1753–1763 jako barokowa świątynia według projektu Pawła Fontany. Uważany jest za najwybitniejsze dzieło tego architekta. Budowla ma ośmioboczny korpus uzupełniony o rząd połączonych kaplic i dwie wieże usytuowane w narożnikach fasady. Wyposażenie i wystrój wnętrza kościoła stanowią rzeźby i elementy drewniane autorstwa Michała Filewicza, obrazy Szymona Czechowicza oraz polichromia Józefa Mayera, nadwornego malarza króla Polski Augusta III. Przed frontem kościoła ustawione zostały dwie figury przedstawiające patrona pijarów – Matkę Boską Łaskawą i św. Józefa Kalasantego.

Drugim obiektem dawnego zespołu klasztornego pijarów jest budynek dawnego kolegium z pierwszej połowy XVIII w. Działająca w nim szkoła w czasach Komisji Edukacji Narodowej miała status podwydziałowej i zatrudniała wybitnych pedagogów. Po kasacie zakonu w budynku funkcjonowało Rosyjskie Gimnazjum Klasyczne Męskie, a w okresie międzywojennym Magistrat, Starostwo Powiatowe oraz Szkoła Powszechna. Obecnie budynek wykorzystuje parafia oraz Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza z siedzibą Galerii 72.

Kościół pw. Rozesłania
Świętych Apostołów (d.
kościół pijarów)

Kościół pw. św. Andrzeja Apostoła (d. zespół klasztorny Reformatów) – wzniesiony w II poł. XVIII w., według projektu Pawła Fontany w stylu barokowym. Świątynia miała również

barokowy wystrój i wyposażenie, zlikwidowane po przejściu przez władze rosyjskie w 1864 r. i zamianie kościoła na cerkiew prawosławną pw. św. Barbary.

Budynki klasztorne po kasacji zakonu zostały rozbudowane na potrzeby Żeńskiej Chełmskiej Szkoły Greckounicznej. Po likwidacji unii szkoła nabrała charakteru prawosławnego i nadano jej imię cesarzowej Marii Fiodorownej, żony Aleksandra III – stąd określenie Instytut Maryjski.

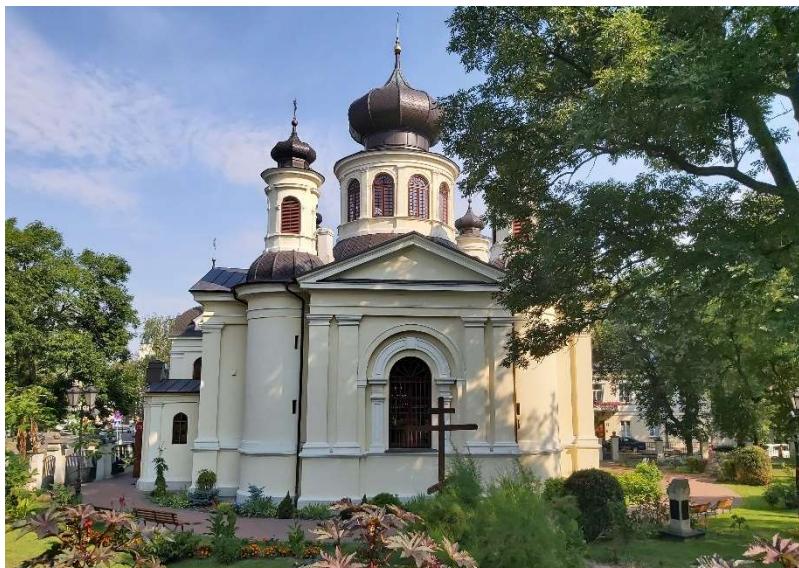
Kościół pw. św. Andrzeja
Apostoła i dawny klasztor
Reformatów

Prawosławna cerkiew pw. św. Jana Teologa i Ewangelisty

Świątynie wzniesiona ok. poł. XIX w., głównie na potrzeby stacjonujących w mieście wojsk rosyjskich. Budowa prowadzona była w latach 1846–1849, zaś prace wykończeniowe kontynuowano przez kilka następnych lat. W tym samym czasie wzniesiona została murowana dzwonnica, a nieco później – 1868 r. – budynek parafialny [ob. przy. ul. Sienkiewicza].

Prawosławna cerkiew pw. św.
Jana Teologa i Ewangelisty

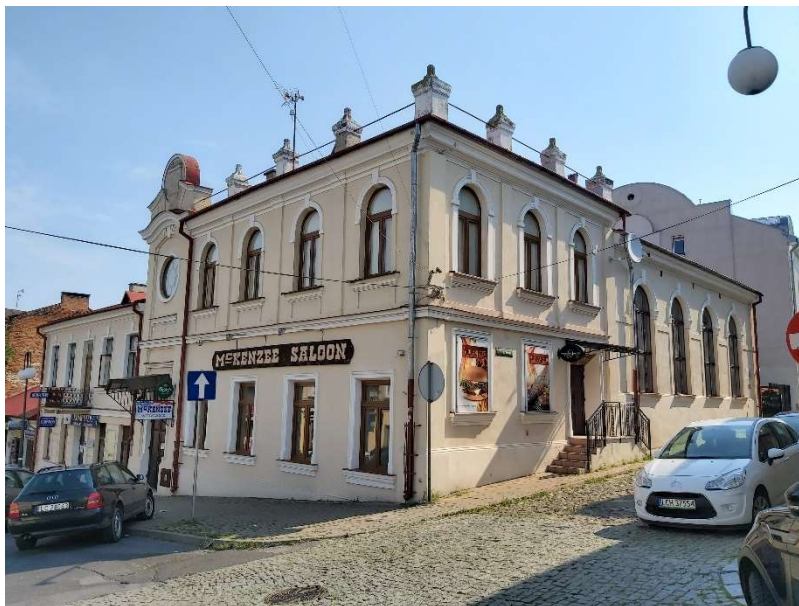

Świątynia najpierw pełniła funkcję cerkwi garnizonowej, zaś od 1864 r. stała się cerkwią parafialną. W okresie II Rzeczypospolitej była jedyną świątynią prawosławną w Chełmie. Cerkiew św. Jana Teologa do dzisiaj pełni rolę centrum prawosławia na ziemi chełmskiej.

Synagoga Mała – została zbudowana w latach 1912–1914 ze składek ludności żydowskiej. Jest to murowany budynek na planie prostokąta o cechach secesyjnych. Pierwotnie wnętrze synagogi było bogato zdobione. Aron ha-kodesz ulokowano na wschodniej ścianie w sali modlitwowej na parterze. Na środku pomiędzy czterema masywnymi filarami znajdowała się bima otoczona kutą, pomalowaną na złoto balustradą. Ściany oraz sklepienia udekorowano barwnymi polichromiami. Synagoga miała okna zakończone półkoliście. Część frontowa była wyższa od głównego korpusu, mieściła dawniej przedsionek, a nad nim babiniec. Obok bożnicy zachował się dawny dom rabina, wybudowany w 1914 r. (obecnie budynek mieszkalny). Obecnie budynek jest w rękach prywatnych⁶⁷.

---

67 Za: <https://sztetl.org.pl>

Cerkiew unicka pw. św. Mikołaja – wzniesiona jako barokowa, kwadratowa w rzucie budowla, prawdopodobnie w latach 1720–1730 z fundacji unickiego biskupa chełmskiego Józefa Lewickiego, na miejscu dawnej świątyni, wzmiankowanej w XV w. Po likwidacji unii służyła jako cerkiew prawosławna, a następnie jako kaplica katolicka. Obecnie znajduje się w niej Dział Sztuki Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza. Zabudowania dawnego seminarium wchodzące w skład zespołu powstały w XVIII i XIX w. i są ustawione w kształt litery H. Największe skrzydło północne ma charakter późnoklasycystyczny.

W okresie międzywojennym w d. seminarium mieściło się Państwowe Seminarium Nauczycielskie Żeńskie, kierowane przez dr Jadwigę Młodowską. Obecnie funkcjonuje tutaj IV Liceum Ogólnokształcące.

Obiekty użyteczności publicznej

Magistrat – wzniesiony w latach 1926–1927 w stylu neorenesansowym w kształcie litery L – wzdłuż ulic Lubelskiej i Strażackiej Skrzydło usytuowane wzdłuż ul. Lubelskiej miało stanowić siedzibę urzędu i rady miasta, ale także jako tzw. dom dochodowy – miał w części pomieszczeń mieścić sklepy. W skrzydle od ul. Strażackiej miał mieścić się Teatr Miejski. Ze względu na kryzys gospodarczy skrzydło zostało wydzierżawione i od 1929 r. funkcjonowało w nim kino noszące w różnych okresach nazwy: *Wersal*, *Ton* i *Tęcza*. Cechy stylowe budynku zostały mocno zatarte w efekcie licznych remontów. O pierwotnym kształcie świadczą attyki, wieńczące do dzisiaj główną część budynku.

Budynek chełmskiego
Magistratu

Obiekty rezydencjalne i mieszkalne

Pałac Kretzschmarów – reprezentacyjna siedziba chełmskiego przemysłowca, wzniesiona na przełomie XIX i XX w. jako parterowa willa, gruntownie rozbudowana po 1906 r. przez nowego właściciela Franciszka Gassnera. Wtedy też kamienica nabrała cech secesyjno-eklektycznych dzięki m.in. bogatemu wystrojowi.

Kamienice chełmskie reprezentują cały wachlarz od niewielkich, dwukondygnacyjnych budynków, pozbawionych cech stylowych, mających charakter typowy dla małomiasteczkowej, prowincjonalnej zabudowy, poprzez kamienice mieszczańskie typowe dla przełomu XIX / XX w., po pojedyncze obiekty o wręcz nowatorskim charakterze – np. modernistyczna kamienica przy ul. Obłóńskiej 3.

Pałac Kretzschmarów

Kamienica przy
ul. Obłóńskiej 3

5.2.4. Zabytki ruchome

Zgodnie z definicją ustawową (art. 3 pkt 1 i 3) zabytek ruchomy jest: *rzeczą ruchomą, ich częścią lub zespołem, będącym dziełem człowieka lub związanym z jego działalnością i stanowiącym świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.*

Największym zbiorem zabytków ruchomych jest zbiór eksponatów znajdujących się w Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza (por. rozdz. 5.2.6.). Drugim zbiorem zabytków ruchomych są zabytki stanowiące wystrój i wyposażenie chełmskich świątyń, należące do kościołów: rzymskokatolickiego, prawosławnego i polskokatolickiego. Są to głównie obrazy, ikony, rzeźby, ołtarze, paramenty liturgiczne, naczynia eucharystyczne, ikonostasy czy kioty pochodzące głównie z okresu XVII–XIX wieku. Ostatnią grupę wśród zabytków ruchomych stanowią zabytki sztuki sepulkralnej. Najcenniejsze nagrobki z XIX i 1 połowy XX wieku, zlokalizowane są na cmentarzu rzymskokatolickim (greckokatolickim) i prawosławnym przy ul. Lwowskiej.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z definicją ustawową (art. 3 pkt 1 i 4) zabytek archeologiczny jest: *zabytkiem nieruchomym, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytkiem ruchomym, będący tym wytworem.*

W granicach miasta Chełm zlokalizowane są cztery stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru i ujęte w gminnej ewidencji zabytków⁶⁸.

Zabytki archeologiczne w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Chełm

L.p.	Numer stanowiska / arkusz AZP	Chronologia stanowiska	Nr rejestru	WEŻ	Ustalenia w mpzp
1	1 / 80-90	grodzisko – wczesne średniowiecze	C / 39	X	X
2	1BVI / 80-90	podziemne wybijzyska kredowe – nowożytność	C / 40	X	X
3	1D / 1 / 80-90	osada przyrodowa – wczesne średniowiecze, nowożytność	C / 41	X	X
4	6A / I-III / 80-90	cmentarzysko kurhanowe – wczesne średniowiecze	C / 71	X	X

Najważniejszymi stanowiskami archeologicznymi są: obszar Górki Chełmskiej z reliktnami założenia rezydencjalno-sakralnego Daniela Romanowicza, wieża w Bieławinie oraz obszar miasta lokacyjnego ze względu na intensywne wykorzystywanie terenu pod zabudowę mieszkalną, sakralną, gospodarczą oraz obronną – umocnienia miejskie. Badania archeologiczne prowadzone na tym terenie mogą przynieść nieocenione źródła informacji na temat rozwoju przestrzennego miasta, form i charakteru jego zabudowy czy socjotopografii miasta. Zidentyfikowane w trakcie badań archeologicznych ślady zniszczeń mogą pomóc w interpretacji wydarzeń historycznych związanych z dramatycznymi momentami w dziejach miasta – najazdami, pożarami itp.

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych

W Chełmie znajduje się Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza, wpisane do rejestru instytucji kultury Miasta Chełma.

Za początki chełmskiego muzealnictwa przyjmuje się rok 1882, kiedy to powołane do życia zostało Cerkiewno-Archeologiczne Muzeum. Podstawę jego zbiorów stanowiły obrazy, rzeźby, księgi i sprzęt liturgiczny, usunięte przez Rosjan z dawnych cerkwi greckokatolickich w czasie likwidacji Unii w 1875 roku.

Kres działalności muzeum zbiegł się z zakończeniem I wojny światowej. Zbiory muzealne zostały zniszczone i rozgrabione, a nieliczne ocalałe zabytki trafiły w 1919 roku do Gimnazjum im. S. Czarnieckiego, gdzie ówczesny dyrektor szkoły Wiktor Ambroziewicz zaczął od nowa tworzyć pierwsze w niepodległej Polsce Muzeum Ziemi Chełmskiej.

⁶⁸ Załącznik do Zarządzenia nr 959/2013 Prezydenta Miasta Chełm z dnia 23 grudnia 2013 r. w sprawie Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Chełm.

Po zakończeniu II wojny światowej kontynuowaniem działalności W. Ambroziewicza zajął się regionalista Kazimierz Janczykowski. Na potrzeby Muzeum przeznaczono budynek dawnego Kolegium Pijarów, dokąd w 1953 r. przeniesiono zbiory archeologiczne, a od 1969 r. przenoszono pozostałe muzealia. W nowej siedzibie mieściły się działy: archeologiczny, historyczny, sztuki, etnograficzny, przyrodniczy i tzw. Uniwersytet Kultury. W 1972 roku powstała przy Muzeum „Galeria 72”, która dała początek zbiorom obecnego Działu Sztuki Współczesnej. Od 1976 r. muzeum otrzymało nową nazwę Muzeum Okręgowe w Chełmie, a po wprowadzeniu w 1999 r. nowego podziału administracyjnego kraju nazwa muzeum została zmieniona na Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza.

W roku 1980 muzeum otrzymało nowy obiekt – dawną cerkiew unicką położoną przy ul. Św. Mikołaja, gdzie obecnie znajduje się Dział Sztuki Dawnej. W połowie lat 80. działy archeologii, historii i przyrody zostały przeniesione do zespołu zabytkowych XIX-wiecznych kamieniczek przy ulicy Lubelskiej 57, gdzie zorganizowano ich stałe ekspozycje. W roku 1999 działy archeologiczny i etnograficzny przeniesiono do odnowionego budynku po dawnej drukarni „Zwierciadło”.

Obecne Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza zajmuje cztery budynki, w których funkcjonuje 11 działów merytorycznych: Archeologii, Historii, Etnografii, Przyrody, Edukacji, Sztuki Ziemi Chełmskiej, Sztuki współczesnej i Galeria 72, Starej fotografii i pracownia fotograficzna oraz Biblioteka i Archiwum.

Zbiory Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza obejmują około 20 tysięcy eksponatów, z których co roku wybrana część prezentowana jest na wystawach stałych i czasowych. Muzeum odgrywa znaczącą rolę w życiu kulturalnym Chełma i regionu. Prowadzi szeroką działalność wystawienniczą, edukacyjną i naukową, starając się w miarę posiadanych możliwości powiększać swoje zbiory poprzez darowizny, badania własne i zakupy. Szczególną uwagę otacza dzieci i młodzież Chełmszczyzny, dla których przygotowuje bogatą ofertę lekcji muzealnych, opartych głównie na zbiorach własnych i aktualnych wystawach⁶⁹.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

„Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości

---

69 Na podstawie: <http://muzeum.chelm.pl/>

i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności [...]”⁷⁰.

Zgodnie z treścią Konwencji UNESCO, „niematerialne dziedzictwo kulturowe” przejawia się m.in. w następujących działach:

- a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) sztuki widowiskowe;
- c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym⁷¹.

Jednym z najważniejszych celów Konwencji UNESCO, w stosunku do „niematerialnego dziedzictwa kulturowego”, jest jego ochrona, rozumiana jako utrwalenie, zachowanie i przekazanie dziedzictwa następnym pokoleniom, co sprawia, że jest ono wciąż żywe, a jednocześnie może się zmieniać i dostosowywać. Dotyczy to przede wszystkim przekazywania umiejętności oraz wiedzy o jego znaczeniu.

Ochrona skupia się głównie na procesach przekazywania elementów dziedzictwa niematerialnego z pokolenia na pokolenie, a nie na wytwarzaniu konkretnych środków, za pomocą których jest wyrażane (takich jak przedstawienia taneczne, pieśni, instrumenty muzyczne czy rzemiosło). Polega głównie na podtrzymaniu woli zachowania i przekazania tych aspektów dziedzictwa niematerialnego, które są ważne dla następnych pokoleń przez wspólnoty, grupy i jednostki.

Aby dziedzictwo niematerialne wciąż było żywe, musi przede wszystkim pozostać istotne dla danej społeczności, być regularnie praktykowane i przyswajane w jej obrębie i pomiędzy pokoleniami. Działania mające na celu ochronę muszą zatem angażować wspólnoty, grupy, a w niektórych wypadkach także jednostki, które kultywują takie dziedzictwo. Społeczności same muszą brać udział w identyfikowaniu i definiowaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego – to właśnie one decydują o tym, które praktyki stanowią część ich dziedzictwa kulturowego.

Stając się w 2011 roku stroną Konwencji, Polska przyjęła na siebie obowiązek opracowania i wdrożenia krajowego i pełnego systemu stałej i konsekwentnej ochrony, między innymi przez dokumentację zjawisk z zakresu objętego zapisami Konwencji oraz stworzenie zgodnie z zapisami Konwencji, jednego lub kilku spisów dziedzictwa niematerialnego dotyczącego

---

70 Konwencja UNESCO Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. – Dz.U. z 2011 r. Nr 172, poz. 1018; art. 2 ust. 1.

71 Konwencja UNESCO..., art. 1, ust. 2.

zjawisk z obszaru danego kraju. Realizacją tego zobowiązania jest ustanowienie Krajowej Listy Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, której prowadzenie zostało powierzone Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa⁷².

Realizacją działań związanych z kultywowaniem dziedzictwa niematerialnego na terenie miasta zajmuje się przede wszystkim Muzeum Chełmskie, a także liczne organizacje pozarządowe.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Ustawowymi formami ochrony zabytków – wymienionymi w art. 7 *ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* są:

- 1) *wpis do rejestru zabytków;*
- 1a) *wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;*
- 2) *uznanie za pomnik historii;*
- 3) *utworzenie parku kulturowego;*
- 4) *ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

Na obszarze Miasta Chełm znajdują się zabytki objęte dwoma z ww. form ochrony – wpisem do rejestru zabytków (zabytki nieruchome i zabytki ruchome) oraz ustaleniami ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o warunkach zabudowy.

Zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych znajdujące się na terenie Miasta Chełm

L.p.	Obiekt	Adres	Treść decyzji	Datowanie	Numer decyzji	Data wpisu
1	zespół urbanistyczny miasta Chełma	w granicach jak na załączniku graficznym do decyzji / korekta granic w decyzji A/499	zespół urbanistyczny miasta Chełm obejmujący teren między Górką Chełmską, kościołem Reformatów i cerkwią prawosławną [...] jako szczególnie cenny zespół zabytkowy obejmujący układ i zabudowę ulic oraz obiekty architektoniczne, które narastały tu pomiędzy XIII a XIX wiekiem w ich zespoleniu z ukształtowaniem terenu i zadrzewieniem oraz dzielnica zw. „Dyrekcją” zrealizowana w latach 1927–1929 według projektów Adama Kuncewicza i Adama Paprockiego jako część większego zamierzenia urbanistycznego jest jednym z najlepiej zachowanych założeń urbanistycznych dwudziestolecia międzywojennego o	XIII – XIX lata 30. XX	A/138	21.12.1966

72 Por.: <http://niematerialne.nid.pl/>

			bardzo dużych wartościach plastycznych rozplanowania i istotnych wartościach architektonicznych zabudowy			
2	zespół popijarski	ul. Lubelska 55	zespół popijarski: - kościół (ob. parafialny pw. Rozesłania św. Apostołów) wraz z wyposażeniem w zabytki ruchome - klasztor - rzeźby kamienne MB Łaskawej i św. Kalasantego	poł. XVIII	A/148	31.12.1966
3	cerkiew prawosławna pw. św. Jana Teologa i Ewangelisty	ul. Sienkiewicza 1	zespół cerkwi: - cerkiew pw. św. Jana Teologa i Ewangelisty wraz z wyposażeniem w zabytki ruchome - dzwonnica - drzewostan w granicach ogrodzenia cmentarza	poł. XIX	A/193	13.02.1967
4	Ruiny wieży obronnej	Bieławin	Ruiny wieży obronnej [...] jako pozostałość średniowiecznych umocnień fortyfikacyjnych	okres średn.	A/321	10.05.1967
5	zespół klasztorny poreformacki	ul. Reformacka 13A	zespół klasztorny poreformacki: - kościół pw. św. Andrzeja Apostoła wraz z wyposażeniem w zabytki ruchome - klasztor - mur z bramą - drzewostan w obrębie cmentarza kościelnego	1. poł. XVIII / XIX / pocz. XX	A/323	14.07.1967
6	d. greckokatolicka – ob. kościół pw. św. Mikołaja	ul. Św. Mikołaja 4	- d. cerkiew pw. św. Mikołaja – ob. kościół rzymskokatolicki p.w. św. Mikołaja - d. seminarium duchowne	1711 – 1730	A/381	24.08.1957 17.04.1969
7	zespół dawnej katedry greckokatolickiej	ul. Lubelska 2	zespół d. katedry greckokatolickiej na Górcze Chełmskiej: - kościół pokatedralny (ob. parafialny pw. Narodzenia NMP) wraz z pełnym wystrojem i wyposażeniem w zabytki ruchome - dzwonnica - dawny klasztor bazylianów - zabudowania gospodarcze - dawna Brama Uściługska lub Brzeska - dawny pałac biskupi - budynek byłego muzeum eparchialnego - mur dawnego cmentarza kościelnego - drzewostan w obrębie zespołu	1. poł. XVIII 1878 [1939] XVII [1875] XVII – XVIII 1616 1 poł. XVIII	A/568	29.12.1971
8	dwie kamienice	ul. Lubelska 57 / Podwalna	- kamienica przy ul. Lubelskiej 57 - kamienica przy ul. Podwalnej są przykładem prowincjonalnej zabudowy miejskiej	1850 pocz. XX	A/1122	29.09.1977
9	część cmentarza rzymskokatolickiego i prawosławnego	ul. Lwowska	część cmentarza rzymskokatolickiego i prawosławnego - kaplica grobowa rodziny Bielskich - kaplica grobowa rodziny Zajdlerów - układ alei - drzewostan - ogrodzenie najstarszych kwater grzebalnych	1802 poł. XIX 1906 – 1908 1892	A/1133	5.01.1981
10	dawna bożnica	ul. Kopernika 8	[...] wyróżnia się dekoracją architektoniczną zewnętrzną typową dla okresu historyzmu. Jest jedną z nielicznych budowli kultowych żydowskich zachowanych na terenie [dawnego] województwa	l. 70. XIX	A/1140	14.02.1984

			chełmskiego			
11	dawny cmentarz prawosławny	ul. Lubelska 2	Cmentarz założony w 1868 r. na północnym stoku Góry Chełmskiej jest najstarszym zachowanym cmentarzem prawosławnym w Chełmie. Jego historia związana z dziejami miasta jest świadectwem nawarstwiania się odmiennych kultur i różnorodności wyznaniowej na tym terenie. [...]	1868	A/377	22.04.1991
12	dawny Magistrat	ul. Lubelska 63	Budynek dawnego Magistratu w Chełmie [...] Jest jedynym w [dawnym] woj. chełmskim obiektem wystawionym od podstaw przez międzywojenny samorząd z przeznaczeniem na siedzibę władz miasta.	1927	A/235	19.05.1993
13	zespół dawnego szpitala bazylianów	ul. Lubelska 2 / Hrubieszowska [Park Miejski „Górka”]	zespół dawnego szpitala bazylianów: - dawny szpital bazylianów - kostnica - kapliczka - dawna studnia dolnego zamku - mur otaczający zespół dawnej katedry greckokatolickiej	XVIII / XIX k. XIX XVIII XIII poł. XIX / XX	A/568	27.02.1996
14	dawny Pałac Kretzschmarów [obecnie Urząd Stanu Cywilnego]	ul. Pocztowa 50	Pałac rodziny Kretzschmarów zbudowany został około 1880 r. staraniem Wilhelma Kretzschmara, właściciela pierwszej w Chełmie fabryki maszyn rolniczych i odlewni żelaza. Pierwotnie parterowy, około 1914 r. nadbudowano pierwsze piętro, z równoczesnym nadaniem całości wystroju eklektyczno-secesyjnego. [...] Oryginalna, nieprzebudowana bryła obiektu oraz bardzo dobrze zachowane elementy architektonicznego wystroju sprawiają, że pałac rodziny Kretzschmarów jest jedną z najcenniejszych, reprezentacyjnych siedzib fabrykanckich w [dawnym] województwie chełmskim.	1880 [1914]	A/160	3.03.1997
15	zespół dawnego Instytutu Maryjskiego [obecnie Zespół Szkół]	ul. Reformacka 13	zespół dawnego Instytutu Maryjskiego: - budynki szkolne dawnego Instytutu Maryjskiego - mur ogrodzeniowy z dwiema bramami - mur wydzielający dawne ogrody klasztorne wewnątrz zespołu - starodrzew - teren dawnych ogrodów klasztornych	1 poł. XVIII / 2 poł. XIX	A/66	27.02.1996
16	elewacje frontowe i piwnice kamienicy i oficyn	ul. Lubelska 8, 8a	Elewacje frontowe kamienicy i oficyny stanowią istotny element ukształtowania przestrzennego reprezentacyjnej części miasta i decydują o wyglądzie pierzei północnej ulicy Lubelskiej. Dekoracja architektoniczna elewacji budynków wyróżnia je spośród XIX-wiecznych kamienic Chełma [...] Kamienica i oficyna w całości podpiwniczone. Ściany kolebkowych piwnic murowane z kamienia wapiennego na zaprawie wapiennej, łuki sklepień z czerwonej cegły. Układ piwnic nie zmieniony od chwili powstania budynków.	1893	A/52	18.12.1998
17	dawny kinoteatr „Corso” („Apollo”) [obecnie kościół]	ul. Mickiewicza 14	Budynek kinoteatru „Corso” powstał w 1928 r. [...] Zaprojektowany na około 600 widzów był największym tego typu	1893	A/51	22.12.1998

	polskokatolicki p.w. Matki Boskiej Zwycięskiej]		<p>obiektem w Chełmie.</p> <p>W roku 1937 został rozbudowany - powiększony i unowocześniony [...] Zmianie uległa także nazwa kinoteatru na „Apollo”. Kinoteatr funkcjonował nieprzerwanie do roku 1947, gdy został sprzedany Kościołowi polskokatolickiemu. Od tego czasu, po niewielkich zmianach adaptacyjnych, budynek pełni funkcję kościoła polskokatolickiego pw. Matki Boskiej Zwycięskiej.</p> <p>Mimo zmiany programu użytkowego obiekt zachował oryginalny układ pomieszczeń i przeprojektowaną w roku 1937 elewację frontową ze skromnym wystrojem architektonicznym.</p>			
18	piwnice kamienicy	pl. Łuczowskiego 13	[...] Kompleks piwnic przy pl. Łuczowskiego 13 należy do najcenniejszych tego typu zabytków w Chełmie. Jest świadectwem rozwoju przestrzennego miasta w XVIII i XIX w. Wartość obiektu podnosi duży stopień zachowania substancji zabytkowej.	XVIII - XIX	A/22	22.12.1998
19	zespół dawnego szpitala wojskowego	ul. Hrubieszowska 102	<p>zespół dawnego szpitala wojskowego:</p> <p>I. teren dawnego zespołu wojskowego z historycznym układem dróg oraz istniejącym drzewostanem</p> <p>II. zespół budynków dawnego szpitala wojskowego</p> <ul style="list-style-type: none"> - budynek oddziału chirurgicznego - budynek oddziału chirurgicznego - budynek oddziału chirurgicznego - budynek oddziału zakaźnego - budynek oddziału psychiatrycznego - wieża ciśnień - budynek pomocniczy – pralnia - budynek szpitalny - budynek pomocniczy - wozownia - piwnica - piwnica - piwnica - budynek sztabu dowództwa okręgu - budynek dowództwa i administracji szpitala - mur ogrodzeniowy 	<p>1895</p> <p>”</p> <p>”</p> <p>”</p> <p>”</p> <p>”</p> <p>”</p> <p>”</p> <p>”</p> <p>”</p> <p>”</p> <p>”</p> <p>”</p> <p>”</p> <p>”</p> <p>1926</p> <p>1926</p>	A/7	6.12.2000

Zabytki wpisane do rejestru zabytków archeologicznych znajdujące się na terenie Miasta Chełm

L.p.	Obiekt	Adres	Treść decyzji	Datowanie	Numer decyzji	Data wpisu
1	kopiec ziemny zwany „Wysoką Górką”	Zbocze „Góry Chełmskiej”	<p>Na kulminacji wzgórza znajdował się wczesnośredniowieczny gród w obrębie fortyfikacji (wał z palisadą) okalających wzgórze zgodnie z konfiguracją terenu – datowany na wieki XI–XII. Pod powierzchnią ziemi znajdują się ale pozostałości późniejszych budowli murowanych, a to: fragmenty fundamentów cerkwi pod wezwaniem Cyryla i Metodego (rozebranej po I wojnie światowej) wbudowane w stosunkowo dobrze zachowane mury kwadratowej budowli kamiennej [...] przecinającej z kolei starszą budowlę kamienną – prawdopodobnie</p>	XIII – XIX	C/39	26.10.1972 [29.11.2005]

			wczesnośredniowieczne palatium.			
2	podziemia kredowe	w granicach wyznaczonych na załączniku graficznym do decyzji	Podziemia kredowe będące pozostałością wybijrzyisk górniczych eksploatowanych od XVI wieku [...] Wielopoziomowy kompleks korytarzy jest jednym z unikatowych pozostałości górnictwa kredowego w Europie.	od XVI	C/40	25.01.1995 [6.12.2005]
3	osada przygodowa	ul. Stefana Czarnieckiego 8	[...] rozległa osada przygodowa z końcowej fazy okresu wczesnego średniowiecza [...] Badania potwierdziły ciągłość warstwy kulturowej, uporządkowanie zabudowy osady z domami mieszkalnymi, półziemiankami, obiektami produkcyjnymi oraz studnią z cembrowiną z kamienia. Pozostałości uporządkowanej zabudowy mieszkalnej i produkcyjnej są dobrze zachowane [...] Tego typu osada, w wielu miejscach nie naruszona, posiada bardzo dużą wartość naukową nie tylko dla poznania najwcześniejszego okresu rozwoju miasta Chełm, ale również wschodniej części Polski.	XII / XIII	C/41	16.09.1997 [6.12.2005]
4	cmentarzisko kurhanowe	Las uroczysko „Borek”	Cmentarzisko kurhanowe stanowi cenny zabytek z czasów średniowiecznych.	Średn.	C/71	31.01.1961 [4.08.2006]

Zabytki wpisane do rejestru zabytków ruchomych znajdujące się na terenie Miasta Chełm

L.p.	Obiekt	Adres	Treść decyzji / zakres ochrony	Datowanie	Numer decyzji	Data wpisu
1	ruchome dobra kultury z kościoła parafialnego pw. Rozesłania św. Apostołów	ul. Lubelska 55	115 elementów wystroju i wyposażenia świątyni	XVII–XIX	B/137	31.12.2004
2	ruchome dobra kultury z kościoła parafialnego pw. św. Andrzeja Apostoła	ul. Reformacka 13A	14 elementów wyposażenia i wystroju świątyni	XVII–XIX	B/140	06.01.2005
3	ruchome dobra kultury z cerkwi pw. św. Jana Teologa i Ewangelisty	ul. Sienkiewicza 1	3 elementy wyposażenia i wystroju świątyni	XVII	B/35	21.04.1984
4	ruchome dobra kultury z kościoła parafialnego pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny	ul. Lubelska	19 elementów wyposażenia i wystroju świątyni	poł. XVIII	B/139	5.01.2005
5	cmentarz rzymskokatolicki	ul. Lwowska	18 nagrobków i kaplic znajdujących się w najstarszej części cmentarza	XIX	B/138	31.12.2004
6	cmentarz rzymskokatolicki	ul. Lwowska	ruchome wyposażenie kaplicy grobowej	XIX / XX	B/543 (1–12)	11.04.2014
7	obraz <i>Święta Barbara</i>	Zbiory prywatne		I poł. XIX	B/497	10.10.2006
8	rzeźba <i>Święty Jan Nepomucen</i>	Zbiory prywatne		3 ćw. XVIII	B/502	5.01.2005

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków Miasta Chełm została ustanowiona na mocy Zarządzenia nr 959/13 Prezydenta Miasta Chełm z dnia 23 grudnia 2013 r. w sprawie Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Chełm. Aktualnie – zgodnie z załącznikiem do ww. Zarządzenia w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Chełm znajduje się 405 obiektów i obszarów zabytkowych.

Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Chełm jest podzielona na 5 grup obiektów i zespołów zabytkowych:

- A. Obiekty architektury i budownictwa,
- B. Zespoły architektury i budownictwa,
- C. Parki, ogrody i zieleń historyczna,
- D. Cmentarze, miejsca pamięci narodowej, pomniki, tablice,
- E. Stanowiska archeologiczne (por. pkt 5.2.5.)

Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Chełm

L.p.	Obiekt	Adres	Czas powstania	Ochrona konserwatorska		
				Nr rejestru zabytków	WEZ	Ochrona w mpzp
A. Obiekty architektury i budownictwa						
1	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	al. Piłsudskiego 1 – 9	1927–1929	A/138		X
2	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	al. Piłsudskiego 2 – 10	1927–1929	A/138		X
3	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	al. Piłsudskiego 11	1927–1929	A/138		X
6	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	al. Piłsudskiego 12	1927– 1929	A/138		X
5	Dom murowany	pl. Kościuszki 1 / ul. Gdańska 13	1 ćw. XX w.			X
6	Seminarium męskie ob. Sąd Rejonowy	pl. Kościuszki 3	2 poł. XIX w.			X
7	Kiosk drewniany	pl. Łuczowskiego	przed 1914 r. (częściowo zniszcz. w l. 90. XX w., nast. rekonstr.)	A/138	X	X
8	Dom murowany	pl. Łuczowskiego 5	pocz. XX w.	A/138		X
9	Dom murowany	pl. Łuczowskiego 7	kon. XIX w.	A/138		X
10	Piwnice kamienicy	pl. Łuczowskiego 13	1 ćw. XX w.	A/22		X
11	Dom murowany	pl. Łuczowskiego 17 / ul. Rybna 2	pocz. XX w.	A/138		X
12	Dawny Gmach Dyrekcji z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	pl. Niepodległości 1	1927–1929 r., ukończ. 1937–1938 r., rozb.. l. 50. XX w., remont. l. 70. XX w.	A/138	X	X
13	Dom drewniany	ul. Batorego 10	l. 30. XX w.			X
14	Kapliczka drewniana	ul. Bazylany	2 ćw. XX w.			X
15	Dom drewniany	ul. Bednarska 18	l. 30. XX w.			X
16	Ruiny wieży obronnej (w d. Bieławinie)	Bieławin	poł. XIV w.	A/321		X
17	Dom murowany	ul. Boczna 2	2 ćw. XX w.			X

18	Dom murowany ob. Powiatowy Inspektorat Weterynarii	ul. Browarna 2 / ul. Zakątek	1925			X
19	Dom murowany ob. lecznica weterynaryjna	ul. Browarna 4 (d. nr 2)	1925			-
20	Dom murowany	ul. Browarna 7 (d. nr 5)	ok. poł. XIX w.			-
21	Dom murowany	ul. Bzozowa 3	1 ćw. XX w.		X	X
22	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Bydgoska 1	1927–1929	A/138		X
23	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Bydgoska 3	1927–1929	A/138		X
24	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Bydgoska 5	1927–1929	A/138		X
25	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Bydgoska 7	1927–1929	A/138		X
26	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Bydgoska 9	1927–1929	A/138		X
27	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Bydgoska 11	1927–1929	A/138		X
28	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Bydgoska 13	1927–1929	A/138		X
29	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Bydgoska 15	1927–1929	A/138		X
30	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Bydgoska 17	1927–1929	A/138		X
31	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Bydgoska 19	1927–1929	A/138		X
32	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Bydgoska 21	1927–1929	A/138		X
33	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Bydgoska 23	1927–1929	A/138		X
34	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Bydgoska 25	1927–1929	A/138		X
35	Cegielnia	ul. Ceramiczna 34	pocz. XX w.		X	-
36	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Czackiego 1	1927–1929	A/138		X
37	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Czackiego 2	1927–1929	A/138		X
38	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Czackiego 3	1927–1929	A/138		X
39	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Czackiego 4	1927–1929	A/138		X
40	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Czackiego 6	1927–1929	A/138		X
41	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Czackiego 8	1927–1929	A/138		X
42	Domek woźnego w zespole Seminarium Duchownego Prawosławnego Męskiego	ul. Czarnieckiego 8	ok. 1890	A/138		X
43	Internat murowany w zespole Seminarium Duchownego Prawosławnego Męskiego	ul. Czarnieckiego 8	ok. 1890	A/138		X
44	Kaplica p.w. św. Leontjusza w zespole Seminarium Duchownego Prawosławnego Męskiego ob. Kaplica i izba pamięci I LO im. Stefana Czarnieckiego	ul. Czarnieckiego 8	ok. 1890	A/138		X
45	Ogrodzenie murowane w zespole	ul. Czarnieckiego 8	ok. 1890	A/138		X

	Seminarium Duchownego Prawosławnego Męskiego, z bramą główną i 2 bramami od strony ul. Młodowskiej					
46	Seminarium Duchowne Prawosławne Męskie ob. I LO im. Stefana Czarnieckiego	ul. Czarnieckiego 8	ok. 1890	A/138		X
47	Dom drewniany	ul. Dąbka 15	1935			-
48	Dom murowany	ul. Gdańska 4 / ul. Lubelska 42	2 poł. XIX w.	A/138		X
49	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Graniczna 6	1927–1929	A/138		X
50	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Graniczna 8	1927–1929	A/138		X
51	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Graniczna 10	1927–1929	A/138		X
52	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Graniczna 12	1927–1929	A/138		X
53	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Graniczna 14	1927–1929	A/138		X
54	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Graniczna 16	1927–1929	A/138		X
55	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Graniczna 18	1927–1929	A/138		X
56	Kaplica prawosławna, ob. kościół rzymskokatolicki pw. Miłosierdzia Bożego	ul. Grottera 1A	1895; rozb l. 90. XX w.		X	-
57	Dom drewniany	ul. Grottera 6	1929–1930			X
58	Dom murowany	ul. Hrubieszowska 2	1929			X
59	Dom murowany	ul. Hrubieszowska 3	pocz. XX w.	A/138		X
60	Dom murowany	ul. Hrubieszowska 4	pocz. XX w.			-
61	Dom murowany	ul. Hrubieszowska 12	kon. XIX w.			X
62	Dom murowany	ul. Hrubieszowska 20	1928			X
63	Dom murowany	ul. Hrubieszowska 33	2 poł. XIX w.			X
64	Ogrodzenie murowane z zespołu szpitala św. Mikołaja	ul. Hrubieszowska 54	1896			-
65	Dom drewniany	ul. Hrubieszowska 66	1896			X
66	Dom drewniany	ul. Hrubieszowska 69	1948			-
67	Dom drewniany	ul. Hrubieszowska 87	1936			-
68	Dom drewniany	ul. Hrubieszowska 105	1936			-
69	Dom drewniany	ul. Jancykowskiego 8	l. 30. XX w.			-
70	Dom drewniany	ul. Jordana 16	kon. XIX w.		X	-
71	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Katedralna 7	1927–1929	A/138		X
72	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Katedralna 8	1927–1929	A/138		X
73	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Katedralna 9	1927–1929	A/138		X
74	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Katedralna 10	1927–1929	A/138		X
75	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Katedralna 11	1927–1929	A/138		X
76	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Katedralna 12	1927–1929	A/138		X

77	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Katedralna 13	1927–1929	A/138		X
78	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Katedralna 14	1927–1929	A/138		X
79	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Katedralna 15	1927–1929	A/138		X
80	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Katedralna 16	1927–1929	A/138		X
81	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Jana Kazimierza 2	1927–1929	A/138		X
82	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Jana Kazimierza 4	1927–1929	A/138		X
83	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Jana Kazimierza 6	1927–1929	A/138		X
84	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Jana Kazimierza 8	1927–1929	A/138		X
85	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Jana Kazimierza 10	1927–1929	A/138		X
86	Dom drewniany	ul. Kilińskiego 31	l. 30. XX w.			-
87	Dom murowany	ul. Kolejowa 9	przed 1910			X
88	Dom murowany	ul. Kolejowa 17	przed 1930			X
89	Dom murowany	ul. Kolejowa 29	l. 30. XX w.			X
90	Pozostałości ogrodzenia murowanego w zespole fabryki wódek i likierów Adolfa Daumana	ul. Kolejowa 31	kon. XIX w.			-
91	Dom drewniany	ul. Kolejowa 54/54A 9d. nr 54)	2 poł. XIX w., remont po 2000 r.		X	-
92	Dom murowany	ul. Kolejowa 67A	1924			-
93	Dom murowany	ul. Kolejowa 68	XIX / XX	A/138		-
94	Dom drewniany	ul. Konopnickiej 2	1938		X	X
95	Dom murowany	ul. Kopernika 1	2 poł. XIX	A/138		X
96	Dom murowany	ul. Kopernika 3	2 poł. XIX	A/138		X
97	d. bożnica	ul. Kopernika 8	1912–1914	A/1140	X	X
98	Dom murowany	ul. Kopernika 10	1 ćw. XX	A/138		X
99	Dom murowany	ul. Kopernika 14	kon. XIX	A/138		X
100	Dom murowany	ul. Kopernika 19	1912	A/138		X
101	Dom murowany	ul. Kopernika 23	1 ćw. XX	A/138		X
102	Dom murowany	ul. Kopernika 25	1 ćw. XX	A/138		X
103	Dom murowany	ul. Kopernika 28	1 ćw. XX	A/138		X
104	Dom drewniany	ul. Korczaka 6	1 ćw. XX			X
105	Dom murowany	ul. Krzywa 20	kon. XIX	A/138		X
106	Dom murowany	ul. Krzywa 22 / ul. Kopernika 6	2 poł. XIX	A/138		X
107	Dom murowany	ul. Krzywa 25	pocz. XX	A/138		X
108	Dom murowany	ul. Krzywa 40	XIX / XX	A/138		X
109	Dom murowany	ul. Krzywa 42	pocz. XX	A/138		X
110	Dom drewniany	ul. Leśna 3	1930			X
111	Dom drewniany	ul. Litewska 40	1935			-

112	Dom drewniany	ul. Lotnicza 12	1936			-
113	Kapliczka św. Jana Nepomucena	ul. Lubelska	pocz. XX		X	-
114	Dom murowany ob. pracownia plastyczna MDK w Chełmie	ul. Lubelska 1	pocz. XX	A/138		-
115	Siedziba Konsystorza Prawosławnego ob. Szkoła Muzyczna	ul. Lubelska 3	3 ćw. XIX	A/138		X
116	Dom murowany	ul. Lubelska 6	pocz. XX	A/138		X
117	Elewacje frontowe i piwnice kamienicy i oficyny	ul. Lubelska 8, 8A	1893; 1 ćw. XX	A/52	X	X
118	Dom murowany	ul. Lubelska 9	1 ćw. XX	A/138		X
119	Dom murowany	ul. Lubelska 10	2 poł. XIX	A/138		X
120	Dom murowany	ul. Lubelska 12A / 12B	XVII; 2 ćw. XIX	A/138		X
121	Dom murowany	ul. Lubelska 15	XIX / XX	A/138		X
122	Szkoła murowana, nast. dom mieszkalny, ob. szkoła j. angielskiego, biura	ul. Lubelska 17	1 ćw. XX	A/138		X
123	Dom murowany	ul. Lubelska 20 / ul. Szkolna 2	1 ćw. XX	A/138		X
124	Dom murowany	ul. Lubelska 21	1 poł. XIX	A/138		X
125	Dom murowany	ul. Lubelska 23	1 poł. XIX	A/138		X
126	Dom murowany	ul. Lubelska 24	XIX; remont i rozbud. w 1 poł. XX	A/138		X
127	Dom murowany	ul. Lubelska 25	2 poł. XIX	A/138		X
128	Dom murowany (dawn. hotel)	ul. Lubelska 27	1890	A/138	X	X
129	Dom murowany	ul. Lubelska 28 / ul. Pijarska 2	1 ćw. XX	A/138		X
130	Dom murowany	ul. Lubelska 30	1910; dobud. oficyn. w l. 30. XX; remont w l. 50. XX w., 1987, 1988–1989 r.	A/138	X	X
131	Dom murowany	ul. Lubelska 31	XVII; XIX	A/138		X
132	Dom murowany	ul. Lubelska 34	ok. poł. XIX	A/138		X
133	Dom murowany	ul. Lubelska 35A	kon. XIX	A/138		X
134	Dom murowany	ul. Lubelska 37	pocz. XIX	A/138		X
135	Dom murowany	ul. Lubelska 39	1 ćw. XIX	A/138		X
136	Dom murowany	ul. Lubelska 40	ok. poł. XIX	A/138		X
137	Dom murowany	ul. Lubelska 41	1 ćw. XIX	A/138		X
138	Dom murowany	ul. Lubelska 42 / ul. Gdańska 4	XIX / XX	A/138		X
139	Dom murowany	ul. Lubelska 43	XVII; 1 ćw. XIX	A/138		X
140	Dom murowany	ul. Lubelska 45	XVII; XIX	A/138		X
141	Dom murowany	ul. Lubelska 47	1 ćw. XIX	A/138		X
142	Dom murowany	ul. Lubelska 48	XIX / XX			X
143	Dom murowany	ul. Lubelska 49	1 ćw. XIX	A/138		X
144	Dom murowany	ul. Lubelska 50	XIX / XX			-
145	Dom murowany	ul. Lubelska 51	XIX / XX	A/138		X
146	Dom murowany	ul. Lubelska 53	przed 1826	A/138		X

147	Dom murowany	ul. Lubelska 56	1926			-
148	Dwie kamienice	ul. Lubelska 57 / ul. Podwalna	poł. XIX; nadb. pocz. XX	A/1122	X	X
149	Dom murowany	ul. Lubelska 58	1 ćw. XX			X
150	Dom murowany	ul. Lubelska 59	kon. XIX	A/138		X
151	Magistrat, ob. Urząd Miasta	ul. Lubelska 63	1926–1927	A/235	X	X
152	Dom murowany	ul. Lubelska 66	kon. XIX			X
153	Dom murowany	ul. Lubelska 68	kon. XIX			X
154	Dom murowany	ul. Lubelska 70	kon. XIX			X
155	Dom murowany	ul. Lubelska 74 / ul. Nadrzeczna 2	1 ćw. XX			X
156	Dom murowany	ul. Lubelska 75	XIX / XX			X
157	Dom drewniany	ul. Lubelska 76	kon. XIX			-
158	Budynek urzędu pocztowo-telegraficznego, ob. dom mieszkalny	ul. Lubelska 78	przed 1914			X
159	Dom murowany	ul. Lubelska 80	1 ćw. XX			X
160	Dom murowany	ul. Lubelska 90	XIX / XX			X
161	Magazyn murowany w zespole Młyna Parowego Michalenki	ul. Lubelska 105	2 poł. XIX			X
162	Młyn murowany w zespole Młyna Parowego Michalenki	ul. Lubelska 105	2 poł. XIX			X
163	Budynek mieszkalny	ul. Lubelska 107	pocz. XX		X	-
164	Dom drewniany	ul. Lubelska 120	ok. 1895		X	-
165	Dom drewniany	ul. Lubelska 124	kon. XIX		X	-
166	Dom drewniany w Zespole koszar 65 Moskiewskiego Pułku Piechoty, ob. dom mieszkalny	ul. Lubelska 135A	pocz. XX			X
167	Dom drewniany w Zespole koszar 65 Moskiewskiego Pułku Piechoty, ob. dom mieszkalny	ul. Lubelska 135B	pocz. XX			X
168	Dom drewniany w Zespole koszar 65 Moskiewskiego Pułku Piechoty, ob. dom mieszkalny	ul. Lubelska 137B	pocz. XX			X
169	Dom drewniany w Zespole koszar 65 Moskiewskiego Pułku Piechoty, ob. dom mieszkalny	ul. Lubelska 137C	pocz. XX			X
170	Dom drewniany w Zespole koszar 65 Moskiewskiego Pułku Piechoty, ob. dom mieszkalny	ul. Lubelska 137D	pocz. XX			X
171	Budynek koszarowy, murowany w Zespole koszar 65 Moskiewskiego Pułku Piechoty, ob. dom mieszkalny	ul. Lubelska 139A	pocz. XX			X
172	Budynek klubu garnizonowego, murowany w Zespole koszar 65 Moskiewskiego Pułku Piechoty, ob. dom mieszkalny	ul. Lubelska 139C	pocz. XX			X
173	Szkoła murowana	ul. Lubelska 145	przed 1918			X
174	Dom drewniany	ul. Lubelska 147	ok. 1880		X	X
175	Dom murowany	ul. Lubelska 165	1890			X
176	Kapliczka	ul. Lubelska 166	kon. XIX		X	-
177	Dom murowany	ul. Lwowska 3	2 poł. XIX			X
178	Dom murowany	ul. Lwowska 6	kon. XIX			X

179	Dom murowany	ul. Lwowska 8	XIX / XX			X
180	Dom murowany	ul. Lwowska 9	pocz. XX			X
181	Internat drewniany w Zespole Ochronki	ul. Lwowska 21	ok. poł. XIX			X
182	Budynek ochronki drewniany w Zespole Ochronki	ul. Lwowska 21	ok. poł. XIX			X
183	Budynek ochronki drewniany w Zespole Ochronki	ul. Lwowska 21, 21B, 21C	ok. poł. XIX			X
184	Dom murowany	ul. Lwowska 26	przed 1914		X	X
185	Dom drewniany	ul. Lwowska 42	przed 1939			-
186	Dom drewniany	ul. Lwowska 77	I. 20. XX			-
187	Dom murowany	ul. Łączna 9	ok. 1920			X
188	Dom murowany	ul. Łączna 21	1938–1939			-
189	Dom drewniany	ul. Mechaniczna 9	ok. 1930			-
190	Szkoła murowana ob. dom mieszkalny	ul. Metalowa 21	kon. XIX			X
191	Dom murowany	ul. Mickiewicza 3	I. 20. XX			X
192	Dom murowany	ul. Mickiewicza 7	I. 20. XX			X
193	Rozlewnia wód gazowanych, murowana ob. sklep i hurtownia	ul. Mickiewicza 7A	I. 20. XX			X
194	Dom murowany	ul. Mickiewicza 13	1 ćw. XX			X
195	Kinoteatr „Corso” („Apollo”), ob. kościół polskokatolicki pw. Matki Boskiej Zwycięskiej	ul. Mickiewicza 14	po 1926	A/51	X	X
196	Dom murowany	ul. Mickiewicza 16	I. 20. XX			X
197	Dom murowany	ul. Mickiewicza 17	1 ćw. XX			X
198	Dom murowany	ul. Mickiewicza 18	1 ćw. XX			X
199	Dom murowany	ul. Mickiewicza 22	1 ćw. XX			X
200	Dom murowany	ul. Mickiewicza 26A	1 ćw. XX			X
201	Dom murowany	ul. Mickiewicza 27	I. 20. XX			X
202	Dom murowany	ul. Mickiewicza 31	1 ćw. XX			X
203	Dom murowany	ul. Młodowskiej 4	1 ćw. XX	A/138		X
204	Dom murowany	ul. Młodowskiej 12	1 ćw. XX	A/138		X
205	Oficyna w zespole kamienicy	ul. Młodowskiej 12A	I. 20. XX	A/138	X	X
206	Dom murowany	ul. Młodowskiej 14	1 ćw. XX	A/138		X
207	Dom murowany	ul. Młodowskiej 16	1 ćw. XX	A/138		X
208	Dom murowany	ul. Młodowskiej 18	1 ćw. XX	A/138		X
209	Dom drewniany	ul. Młynarska 5	pocz. XX		X	-
210	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. St. Moniuszki 1	1927–1929	A/138		X
211	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. St. Moniuszki 3	1927–1929	A/138		X
212	Dom drewniany	ul. Mościckiego 11	I. 30. XX			-
213	Dom murowany	ul. Mościckiego 21	1938			X
214	Dom murowany	ul. Mościckiego 31	1927–1929			X
215	Dom murowany	ul. Nadrzeczna 12	1 ćw. XX			X
216	Dom murowany	ul. Narutowicza 7	I. 20. XX			X
217	Dom murowany	ul. Narutowicza 9	przed 1911			X

218	Dom murowany	ul. Narutowicza 14	pocz. XX			X
219	Dom murowany	ul. Narutowicza 16	4 ćw. XIX			X
220	Dom murowany	ul. Narutowicza 19	1929			X
221	Dom murowany	ul. Obłońska 3	1928			X
222	Dom murowany	ul. Obłońska 10	1 ćw. XX			X
223	Dom murowany	ul. Obłońska 13	1 ćw. XX			X
224	Dom murowany	ul. Obłońska 14	1 ćw. XX			X
225	Dom murowany	ul. Obłońska 15	przed 1939			X
226	Dom murowany	ul. Obłońska 18	1 ćw. XX			X
227	Dom murowany	ul. Obłońska 19	1 ćw. XX		X	X
228	Oficina murowana	ul. Obłońska 24	1 ćw. XX			X
229	Dom murowany	ul. Obłońska 26	1 ćw. XX			X
230	Dom murowany	ul. Ogrodowa 3A	przed 1939			X
231	Dom murowany	ul. Ogrodowa 10	przed 1939			X
232	Dom murowany	ul. Ogrodowa 12	przed 1939			X
233	Dom murowany	ul. Ogrodowa 24/24A	l. 20. XX			
234	Dom drewniany	ul. Ogrodowa 36	1920; przeb. 1937			-
235	Dom murowany	ul. Ogrodowa 43	1936			X
236	Dom murowany	ul. Ogrodowa 47A	1927			-
237	Dom drewniany	ul. Ogrodowa 59	l. 30. XX			X
238	Dom murowany	ul. Gen. G. Orlicz- Dreszera 6	1 ćw. XX			X
239	Dom murowany	ul. Paderewskiego 3	1945			X
240	Dom drewniany	ul. Paderewskiego 15	l. 30. XX			-
241	Dom drewniany	ul. Paderewskiego 21	l. 30. XX			-
242	Willa murowana	ul. Parkowa 1A	1937			-
243	Dom murowany	ul. Partyzantów 6	1 ćw. XX			X
244	Dom murowany	ul. Partyzantów 12A	1 ćw. XX			X
245	Dom murowany	ul. Pijarska 3	XIX	A/138		X
246	Dom murowany	ul. Pijarska 4	XIX	A/138		X
247	Dom murowany	ul. Pijarska 5	3 ćw. XIX	A/138		X
248	Dom murowany	ul. Pijarska 8	XIX	A/138		X
249	Dom murowany	ul. Pijarska 10	XIX	A/138		X
250	Dom murowany	ul. Pijarska 14	2 poł. XIX	A/138	X	X
251	Dom drewniany	ul. E. Plater 1	1937			X
252	Dom murowany	ul. Pocztowa 17	przed 1917	A/138		X
253	Dom murowany	ul. Pocztowa 19	przed 1917	A/138		X
254	Dom murowany	ul. Pocztowa 28	l. 20. XX			X
255	Dom murowany	ul. Pocztowa 29	2 poł. XIX	A/138		X
256	Dom murowany	ul. Pocztowa 37	1934	A/138		X
257	Dom murowany	ul. Pocztowa 38	pocz. XX			X
258	Dom murowany	ul. Pocztowa 40	pocz. XX			-
259	Dom murowany ob. MDK	ul. Pocztowa 41	pocz. XX	A/138		X

260	Dom murowany	ul. Pocztowa 42	1 ćw. XX			X
261	Pałac Kretzschmarów	ul. Pocztowa 50	1895–1896	A/160	X	X
262	Dom murowany	ul. Pocztowa 56	pocz. XX			X
263	Dom murowany	ul. Pocztowa 58	pocz. XX			X
264	Dom murowany	ul. Podwalna 1/ ul. Reformacka 9 (dawn. ul. Reformacka 6)	pocz. XX	A/138		X
265	Dom murowany	ul. Podwalna 6	1 ćw. XX	A/138		X
266	Dom murowany	ul. Podwalna 8	1 ćw. XX	A/138		X
267	Dom murowany	ul. Podwalna 10	1 ćw. XX	A/138		X
268	Dom drewniany	ul. Północna 14	ok. 1939			-
269	Dom murowany	ul. Pszenna 61	l. 30. XX			X
270	Dom murowany	ul. Przechodnia 1	pocz. XX	A/138		X
271	Brama murowana w zespole szkoły X-lecia, ob. Szkoła Podstawowa nr 5	ul. I Pułku Szwoleżerów 1	2 ćw. XX	A/138		X
272	Szkoła X-lecia, murowana, ob. Szkoła Podstawowa nr 5	ul. I Pułku Szwoleżerów 1	1928–1934	A/138		-
273	Dom murowany	ul. I Pułku Szwoleżerów 5	ok. 1938			-
274	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. I Pułku Szwoleżerów 8	1927–1929	A/138		X
275	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. I Pułku Szwoleżerów 10	1927–1929	A/138		X
276	Hydrofornia PKP	ul. Rampa Brzeska	l. 30. XX		X	X
277	Dom murowany	ul. Reformacka 7	kon. XIX			X
278	Dom murowany	ul. Reformacka 15	1 ćw. XX	A/138		X
279	Dom murowany	ul. Reformacka 17	1 ćw. XX			X
280	Dom murowany	ul. Reformacka 20	przed 1939			X
281	Dom murowany	ul. Reformacka 23A	1 ćw. XX			X
282	Dom murowany	ul. Reformacka 27	przed 1939			X
283	Dom murowany	ul. Reformacka 29	przed 1939			X
284	Dom murowany	ul. Reformacka 36	przed 1939			X
285	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Reymonta 1	1927–1929	A/138		X
286	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Reymonta 2	1927–1929	A/138		X
287	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Reymonta 3	1927–1929	A/138		X
288	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Reymonta 4	1927–1929	A/138		X
289	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Reymonta 5	1927–1929	A/138		X
290	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Reymonta 7	1927–1929	A/138		X
291	Dom murowany	ul. Siedlecka 3	przed 1917			X
292	Dom murowany	ul. Siedlecka 5	przed 1917			X
293	Dom murowany	ul. Siedlecka 7	przed 1917			X
294	Dom murowany	ul. Siedlecka 9	przed 1917			X

295	Dom murowany	ul. Siedlecka 11	przed 1917			X
296	Dom murowany	ul. Siedlecka 15	przed 1917			X
297	Dom murowany	ul. Sienkiewicza 5	1 ćw. XX			X
298	Dom murowany	ul. Sienkiewicza 8	1 ćw. XX			X
299	Dom murowany	ul. Sienkiewicza 11	1 ćw. XX			X
300	Dom murowany	ul. Sienkiewicza 12	I. 20. XX			X
301	Dom murowany	ul. Sienkiewicza 16	ok. 1930			X
302	Dom murowany	ul. Sienkiewicza 30 (d. ul. Kolejowa 2)	1928			X
303	Dom drewniany	ul. Skorupki 12	ok. 1928			-
304	Dom drewniany	ul. Skorupki 16	I. 30. XX			-
305	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Słowackiego 2	1927–1929	A/138		X
306	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Słowackiego 4	1927–1929	A/138		X
307	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Słowackiego 6	1927–1929	A/138		X
308	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Słowackiego 8	1927–1929	A/138		X
309	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Słowackiego 10	1927–1929	A/138		X
310	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Stephensona 1	1927–1929	A/138		X
311	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Stephensona 2	1927–1929	A/138		X
312	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Stephensona 3	1927–1929	A/138		X
313	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Stephensona 4	1927–1929	A/138		X
314	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Stephensona 5	1927–1929	A/138		X
315	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Stephensona 6	1927–1929	A/138		X
316	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Stephensona 7	1927–1929	A/138		X
317	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Stephensona 8	1927–1929	A/138		X
318	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Stephensona 9	1927–1929	A/138		X
319	Dom murowany	ul. Szkolna 13	I. 20. XX	A/138		X
320	Dom murowany	ul. Szkolna 15	1928	A/138		X
321	Dom murowany	ul. Traugutta 10	1932			-
322	Dom murowany	ul. Traugutta 13	1932			-
323	Dom murowany	ul. Uściąguska 3	kon. XIX	A/138		X
324	Dom murowany	ul. Uściąguska 7	1910	A/138		X
325	Dom murowany	ul. Uściąguska 31	1 ćw. XX	A/138		X
326	Dom drewniany	ul. Waśniewskiego 7	1930	A/138		X
327	Dom drewniany	ul. Waśniewskiego 9	ok. 1920	A/138		X
328	Dom murowany	ul. Waśniewskiego 15	1935	A/138		X

329	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Wiejska 2	1927–1929	A/138		X
330	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Wiejska 4	1927–1929	A/138		X
331	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Wiejska 6	1927–1929	A/138		X
332	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Wiejska 8	1927–1929	A/138		X
333	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Wiejska 10	1927–1929	A/138		X
334	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Wiejska 12	1927–1929	A/138		X
335	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Wiejska 14	1927–1929	A/138		X
336	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Wiejska 16	1927–1929	A/138		X
337	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Wiejska 18	1927–1929	A/138		X
338	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Wiejska 20	1927–1929	A/138		X
339	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Wiejska 22	1927–1929	A/138		X
340	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Wiejska 24	1927–1929	A/138		X
341	Dom drewniany	ul. Wołyńska 23	ok. 1937			X
342	Dom drewniany	ul. Wołyńska 35	ok. 1928			-
343	Dom drewniany	ul. Wołyńska 44	I. 30. XX			-
344	Dom drewniany	ul. Wyszynskiego 6	1936			-
345	Dom drewniany	ul. Wyszynskiego 33	I. 30. XX			-
346	Dom drewniany	ul. Zacisze 1	po 1895			X
347	Dom drewniany	ul. Zacisze 2	po 1895			X
348	Dom drewniany	ul. Zacisze 3	kon. XIX			X
349	Dom murowany	ul. Zacisze 7	I. 30. XX			X
350	Dom murowany	ul. Zacisze 11	1930		X	X
351	Dom murowany	ul. Zamojska 6	ok. 1914			X
352	Dom murowany	ul. Zielna 6	1934			X
353	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Żwirki i Wigury 1	1927–1929	A/138		X
354	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Żwirki i Wigury 3	1927–1929	A/138		X
355	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Żwirki i Wigury 5	1927–1929	A/138		X
356	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Żwirki i Wigury 7	1927–1929	A/138		X
357	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Żwirki i Wigury 9	1927–1929	A/138		X
358	Barak drewniany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Żwirki i Wigury 10	1927–1929	A/138		X
359	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Żwirki i Wigury 11	1927–1929	A/138		X
360	Barak drewniany z zespołu Osiedla Dyrekcji	ul. Żwirki i Wigury 12	1927–1929	A/138		X

	Okręgowych Kolei Państwowych					
361	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Żwirki i Wigury 13	1927–1929	A/138		X
362	Barak drewniany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Żwirki i Wigury 14	1927–1929	A/138		X
363	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Żwirki i Wigury 15	1927–1929	A/138		X
364	Barak drewniany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Żwirki i Wigury 16	1927–1929	A/138		X
365	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Żwirki i Wigury 17	1927–1929	A/138		X
366	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Żwirki i Wigury 19	1927–1929	A/138		X
367	Dom murowany z zespołu Osiedla Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych	ul. Żwirki i Wigury 21/23	1927–1929	A/138		X
B. Zespoły architektury i budownictwa						
1	Zespół urbanistyczny miasta obejmujący teren między Górą Chełmską (Górką Chełmską), kościołem Reformatorów i cerkwią prawosławną oraz dzielnicą zw. „Dyrekcja”		XIII–XIX	A/138	X	X
2	Zespół dawnego szpitala wojskowego – teren zespołu wraz z historycznym układem dróg oraz drzewostanem, zespół budynków d. szpitala:	ul. Hrubieszowska 102	1895 / 1926	A/7	X	X
	- wozownia	ul. Hrubieszowska 102	1895 / 1926	A/7	X	X
	- budynek oddziału chirurgicznego nr 1			A/7	X	X
	- budynek oddziału chirurgicznego nr 2			A/7	X	X
	- budynek oddziału chirurgicznego nr 3			A/7	X	X
	- budynek oddziału zakaźnego			A/7	X	X
	- budynek pomocniczy			A/7	X	X
	- budynek oddziału psychiatrycznego			A/7	X	X
	- wieża ciśnień			A/7	X	X
	- budynek pomocniczy – pralnia			A/7	X	X
	- piwnica przy budynku sztabu			A/7	X	X
	- budynek szpitalny			A/7	X	X
	- budynek sztabu dowództwa okręgu			A/7	X	X
	- budynek dowództwa i administracji			A/7	X	X
	- piwnica przy budynku oddziału chirurgicznego nr 1			A/7	X	X
	- piwnica przy budynku oddziału chirurgicznego nr 2			A/7	X	X
3	Zespół d. katedry greckokatolickiej na Górze Katedralnej:	ul. Lubelska 2	XVII–XIX	A/568	X	X
	- kościół pokatedralny, ob. parafialny pw. Narodzenia NMP z wystrojem wnętrza i ruchomościami		1735–1756	A/568	X	X
	- d. klasztor bazylianów		1640–1649	A/568	X	X
	- d. Pałac Biskupi		ok. 1711	A/568	X	X
	- d. Brama Uściługska (Brzeska)		ok. 1616	A/568	X	X
	- budynek mieszkalny dla służby klasztornej		XVII / XVIII	A/568	X	X
	- budynek gospodarczy (stajnie, wozownie)		XVII / XVIII	A/568	X	X
	- kostnica		po 1890	A/568	X	X
	- gmach Bractwa Maryjskiego		1904	A/568	X	X
	- dzwonnica		przed 1878	A/568	X	X
	- d. szpital bazylianów – „Organistówka”		przed 1878	A/568	X	X
	- teren d. ogrodu i zamku (wg dec. LWKZ – „Wysoka Górka w Chełmie z relikami architektury obronnej i rezydencjalno-sakralnej”)		XIV	A/568	X	X
	- kapliczka (w obrębie murów zewnętrznych)		XIX / XX	A/568	X	X
	- d. studnia dolnego zamku (część podziemna)		XIV	A/568	X	X

	- cały mur otaczający zespół d. katedry greckokatolickiej (z wyjątkiem fragmentu otaczającego cmentarz kościelny od NE) - mur otaczający cmentarz kościelny od NE - drzewostan w obrębie zespołu		XVII XVIII–XIX XIX	A/568 A/568 A/568	X X X	X X X
4	Zespół popijarski:	ul. Lubelska 55	1 poł. XVIII 1753–1763	A/148	X	X
	- kościół ob. parafialny pw. Rozesłania św. Apostołów wraz z wyposażeniem w zabytki ruchome - d. klasztor pijarów - figury kamienne z posągami MB Łaskawej i świętego Józefa Kalasantego - oficyna, ob. dom kościelny - kuźnia, ob. dom mieszkalny - wozownia, ob. garaże - tablica pamiątkowa ku czci Mikołaja Świrskiego – biskupa, sufragana chełmskiego		1753–1763 przed 1714 ok. 1753–1763 przed 1822 1822–1865 XVII; XIX 1935	A/148 A/148 A/148 A/148 A/148	X X X X X	X X X X X
5	Zespół d. Instytutu Maryjskiego:	ul. Reformacka 13	ok. 1750 przeb. 1866	A/66	X	X
	- Instytut Maryjski (budynki szkolne) - mur ogrodzeniowy z dwiema bramami - mur ogrodzeniowy wydzielający d. ogrody klasztorne (wewnątrz zespołu) - starodrzew - teren d. ogrodów klasztornych - budynek gospodarczy - chlewnia		1865–1866 1755 i 1866 1755 i 1866 XIX XVIII–XIX po 1875 po 1875	A/66 A/66 A/66 A/66 A/66 A/66 A/66	X X X X X X X	X X X X X X X
6	Zespół klasztorny poreformacki	ul. Reformacka 13a	1737–1750 przeb. 1868	A/323	X	X
	- kościół pw. Świętego Andrzeja Apostoła wraz z wyposażeniem w zabytki ruchome - klasztor - mur z bramą - drzewostan w obrębie cmentarza kościelnego		1737–1750 ok. 1750 1755 XIX	A/323 A/323 A/323 A/323	X X X X	X X X X
7	Cerkiew prawosławna pw. św. Jana Teologa i Ewangelisty, wraz z wyposażeniem w zabytki ruchome:	ul. Sienkiewicza 1	1846–1852	A/193	X	X
	- dzwonnica - drzewostan w granicach ogrodzenia cmentarza - plebania - budynek gospodarczy		po 1867 po 1850 1867–1868 1867	A/193 A/193 A/193 A/193	X X X X	X X X X
8	Kościół rzymskokatolicki pw. św. Mikołaja (d. cerkiew greckokatolicka), d. seminarium duchowne:	ul. Św. Mikołaja 4	poł. XVIII – kon. XIX	A/381	X	X
	- cerkiew p.w. Świętego Mikołaja - seminarium duchowne - internat w zespole seminarium grekokatolickiego (drewniany) - internat w zespole seminarium grekokatolickiego (murowany)		1720–1727 ok. 1769–1800 k. XIX ok. 1874	A/381 A/381 A/381 A/381	X X X X	X X X X
C. Parki, ogrody i zieleń historyczna						
1	Park szkolny	ul. Czarnieckiego	3 ćw. XIX	A/138	X	
2	Park miejski	ul. Lubelska	pocz. XX, po 1945	A/138	X	
3	Park miejski	ul. Lubelska (Góra Chełmska)	XIX	A/138	X	X
4	Park szpitalny	ul. Szpitalna	przed 1914,	-	X	

	mordowanych w okresie II wojny mieszkańców Chełma i okolic	dzwonnicy)				
14	Dawna drukarnia „Zwierciadło”, miejsce tłoczenia manifestu PKWN	ul. Lubelska 56A	1926		X	
15	Zbiorowa mogiła i płyta poświęcona pamięci 440 psychicznie chorych rozstrzelanych 12 stycznia 1940	ul. Szpitalna	po 1940		X	
16	Pomnik „Poległych za Ojczyznę”	pl. Łuczковского	1930, zniszcz. II WŚ, odb. I. 80. XX	A/138	X	
17	Pomnik „Madonna Immaculata”	ul. Reformacka / ul. Podwalna	1856	A/138	X	
18	D. pomnik braterstwa broni / rzeźba pomnikowa autorstwa Władysława Frycza	ul. Wojsławicka / Las Borek	1964 przeniesiony z pl. Gdańskiego		X	
19	Tablica na gmachu Dyrekcji PKP poświęcona pamięci żołnierzy Artylerii Wojska Polskiego	pl. Niepodległości 1	1963		X	
20	Tablica pamiątkowa ku czci kolejarzy, poległych w czasie II Wojny Światowej	ul. Kolejowa (budynek dworca)	1968		X	
21	Tablica upamiętniająca powstanie grupy ZMW w Chełmie	ul. Lubelska 50	1958		X	
22	Tablica dla Upamiętnienia I Drezdeńskiego Korpusu Pancernego	ul. Szpitalna 53	1987		X	

W Gminnej Ewidencji Zabytków, zgodnie z przepisami art. 22 ust. 5 *ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, powinny być ujęte:

- 1) *zabytki nieruchome wpisane do rejestru;*
- 2) *inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;*
- 3) *inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.*

Aktem prawnym regulującym kwestię prowadzenia gminnej ewidencji zabytków jest *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem*. W 2019 weszła w życie nowelizacja części przepisów ww. rozporządzenia⁷³. Mają one zasadniczy wpływ na sposób prowadzenia gminnej ewidencji zabytków – usuwając wątpliwości natury konstytucyjnej wyrażane m.in. przez Rzecznika Praw Obywatelskich. Nowe przepisy spowodują – dla władz gmin prowadzących gminne ewidencje zabytków – konieczność wykonywania obowiązków o charakterze informacyjnym. Szczegółowe przepisy znalazły się w § 18b:

⁷³ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2019.1886).

- § 18b. 1. O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty, wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem.*
- 2. Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.*
- 3. Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków.*
- 4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.*
- 5. Do zawiadomienia o włączeniu karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków lub o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku dołącza się odpowiednio potwierdzoną kopię karty adresowej zabytku albo nowej karty adresowej zabytku.*

Zmianie uległ także wzór karty adresowej zabytku wpisanego do Gminnej Ewidencji Zabytków. Najbardziej znaczące jest wprowadzenie dwóch nowych pozycji: 8. *Historia, opis i wartości* oraz 9. *Stan zachowania i postulaty dotyczące konserwacji*. W wyniku tych zmian konieczne będzie określenie wartości zabytku uzasadniających sporządzenie karty adresowej GEZ oraz włączenie jej gminnej ewidencji zabytków, a także określenie najpilniejszych postulatów konserwatorskich wobec tego zabytku.

Co istotne, zgodnie z nowelizacją ww. rozporządzenia karty adresowe znajdujące się obecnie w gminnej ewidencji zabytków nie będą musiały być aktualizowane.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Zabytkami o najwyższym znaczeniu dla Miasta Chełm są przede wszystkim obszary i obiekty wpisane do rejestru zabytków, uznane w ten sposób za zabytki o najwyższych wartościach historycznych, artystycznych i naukowych.

Do najważniejszych zabytków zaliczyć należy unikalne w skali Europy wybijarska kredowe znajdujące się pod terenem średniowiecznego miasta. Związane one są z wielowiekowym pozyskiwaniem kredy przez mieszkańców.

Bardzo ważne w przestrzeni miasta są zachowane układy przestrzenne Starego Miasta z czytelnym średniowiecznym podziałem zabudowy i dróg, a w szczególności częściowo zrealizowany projekt międzywojennego osiedla Dyrekcyjnego, które ze względu na skalę założenia jest uważane za drugie – po Gdyni – tego typu osiągnięcie urbanistyczne II Rzeczypospolitej.

Bardzo ważne dla przestrzeni miasta są – będące dominantami krajobrazowymi – założenia sakralne: zespół pokatedralny na Górcie Chełmskiej, zespół kościoła i klasztoru pijarów, zespół kościoła i Klasztoru Reformatorów oraz zespół cerkwi św. Jana Teologa.

Historyczna przestrzeń miejska jest dopełniana przez założenia dawnych szkół i seminariów duchownych, miejską zabudowę mieszkalną oraz założenia zieleni, w tym związane z funkcjonowaniem historycznych cmentarzy.

O specyfice rozwoju miasta w XIX i początkach XX w. świadczą obiekty pokoszarowe związane z obecnością wojska rosyjskich i polskich, a także zespół dawnego szpitala garnizonowego.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • znaczna liczba obiektów zabytkowych, w tym obiekty o znaczeniu europejskim i krajowym • zrewitalizowana przestrzeń Rynku • duży potencjał dla rozwoju funkcji turystycznych w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego • duży potencjał Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza – infrastruktura i zbiory • położenie na trasie międzynarodowego szlaku kulturowego – Europejskiej Drogi Kulturowej (<i>Via Regia</i>) i ponadregionalnego szlaku kulturowego (<i>Szlak Chasydzki</i>) • położenie na trasie Wschodniego Szlaku Rowerowego 	<ul style="list-style-type: none"> • zły stan techniczny dużej ilości budynków mieszkalnych (brak bieżących remontów i prac konserwatorskich) • trudny dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami dla prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych • niska świadomość społeczna lokalnych walorów środowiska kulturowego • niezbyt dobrze rozwinięta infrastruktura okołoturystyczna • zbyt mała wiedza turystów o walorach turystycznych i kulturowych miasta • niedostateczna promocja walorów kulturowych miasta

<p>„GreenVelo”</p> <ul style="list-style-type: none"> • dogodna dostępność komunikacyjna – przyszła trasa S12 (w przygotowaniu lata 2021–2025), linia kolejowa 	
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • rozwój funkcji turystycznych i krajoznawczych w oparciu o obiekty zabytkowe i walory krajobrazowe • współpraca regionalna i międzynarodowa w zakresie dobrych praktyk ochrony, kształtowania i wykorzystania dziedzictwa kultury • wdrożenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obszarów i obiektów zabytkowych • popularyzacja wiedzy o walorach kulturowych miasta wśród społeczności lokalnej i potencjalnych turystów • rozwój i wspieranie inicjatyw zmierzających do poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych • aktywne pozyskiwanie środków zewnętrznych – krajowych i funduszy Unii Europejskiej na przedsięwzięcia związane z zabytkami • wzrost zaangażowania lokalnej społeczności w opiekę nad zabytkami • wspieranie aktywności organizacji pozarządowych działających na rzecz dziedzictwa kulturowego • podejmowanie działań na rzecz włączenia dziedzictwa kulturowego w budowanie tożsamości społeczności lokalnej 	<ul style="list-style-type: none"> • „konkurencja” bliskiego i silnego ośrodka miejskiego w Lublinie • brak funduszy na właściwe utrzymanie i konserwację zabytków • pogarszanie stanu zachowania obiektów zabytkowych w przypadku braku bieżących prac remontowych i konserwatorskich • rozwój form zagospodarowania terenów (w szczególności zabudowy) w sposób dysharmonizujący z krajobrazem kulturowym miasta • zastępowanie starej zabudowy lub uzupełnianie jej nowymi obiektami o obcych dla regionu formach architektonicznych • budowa nowych elementów, „obcych” w krajobrazie kulturowym miasta, np. maszty i stacje bazowe telefonii komórkowej, obiekty handlowe wielkopowierzchniowe, nośniki reklamowe itp. • brak społecznego zrozumienia i szacunku dla walorów środowiska kulturowego • nie w pełni wykorzystany potencjał Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza

7. Założenia programowe

Realizacja *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023* będzie się odbywać w oparciu o trzy priorytety:

- I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego Miasta Chełm;
- II. Zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Miasta Chełm dla rozwoju turystyki;
- III. Edukacja i promocja – dziedzictwo kulturowe jako podstawa budowania tożsamości i świadomości „małej ojczyzny” – Miasta Chełm.

W ramach każdego z nich ustalone zostały kierunki działań oraz zaplanowane zadania do zrealizowania w okresie 2020–2023.

Przyjęty sposób realizacji *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm*, w czteroletniej (2020–2023) perspektywie, ma doprowadzić do:

- wdrożenia konsekwentnej polityki samorządu w sferze ochrony i opieki nad zabytkami, w tym w szczególności w sferze polityki przestrzennej i w odniesieniu do urbanistycznego rozwoju miasta,

- wdrożenia norm prawnych oraz dobrych praktyk w sferze ochrony krajobrazu kulturowego miasta,
- racjonalnego wykorzystania środków finansowych pochodzących z budżetu miasta do prowadzenia lub wspierania prac konserwatorskich przy zabytkach oraz wypracowania polityki pozyskiwania środków (na realizację zadań konserwatorskich i rewitalizacyjnych) na rzecz miasta oraz w ramach partnerstw z innymi podmiotami,
- włączenie lokalnej społeczności w działania na rzecz opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym miasta i wspieranie aktywności w tej sferze organizacji społecznych,
- wspieranie działań edukacyjnych, promujących dziedzictwo materialne i niematerialne miasta, stworzenie mechanizmów wspierania w tej sferze aktywności Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza i **innych instytucji** oraz organizacji społecznych.

7.1. Priorytety, kierunki i działania Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023

Priorytet I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego Miasta Chełm			
Kierunek działania 1. Tworzenie warunków prawnych dla właściwej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami			
Działanie	Charakterystyka	Przewidywane źródła finansowania	Przewidywany termin realizacji
Działanie 1. Przyjęcie przez Radę Miejską „Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023 oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.	Rada Miasta Chełm przyjmie – na mocy uchwały – <i>Program Opieki nad Zabytkami Miasta Chełma</i> . Jest to dokument o charakterze strategicznym, w którym określone zostały kierunki polityki publicznej w sferze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami do realizacji przez władze samorządowe Miasta.	środki budżetu Miasta Chełm	2020–2023
Działanie 2. Aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniająca zapisy dotyczące ochrony zabytków i ochrony krajobrazu kulturowego miasta.	Wprowadzanie sukcesywnych zmian w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego Miasta Chełma z 2001 r., w szczególności w odniesieniu do najcenniejszych obszarów miasta.	środki budżetu Miasta Chełm	zadanie stałe
Działanie 3. Zmiana uchwały Rady Miasta w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu miasta Chełm na prace konserwatorskie,	Rada Miasta Chełma przyjęła Uchwałę Nr IV/36/2010 z dnia 29 grudnia 2010 roku w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, sposobu jej rozliczania i kontroli wykonania	środki budżetu Miasta Chełm	2021

<p>restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach położonych na terenie Miasta Chełm.</p>	<p>zleconego zadania oraz postępowania z wnioskami o udzielenie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach. W związku z nowelizacją ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami na podstawie ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw, zmieniony został art. 81 ust. 1 tejże ustawy. Zgodnie z obecnym brzmieniem: <i>W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale</i> istnieje możliwość udzielania przez gminę dofinansowania na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane także przy obiektach wpisanych do gminnej ewidencji zabytków.</p> <p>Zgodnie z tą nowelizacją powinna być dokonana zmiana (lub wydanie nowej) uchwały w tej sprawie.</p>		
<p>Działanie 4. Aktualizacja / sporządzenie nowego Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Miasta Chełm.</p>	<p>Na każdej gminie ciąży obowiązek opracowania – zgodnie z treścią art. 88 ust. 2 <i>ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami</i> oraz treścią § 4 ust. 2 <i>Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 sierpnia 2004 roku w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytku na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych</i>⁷⁴ – Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego oraz sytuacji kryzysowych.</p> <p>Plan – zgodnie z treścią § 3 ust. 2 winien być sporządzony odpowiednio do przewidywanych i realnych zagrożeń (np. pożar, powódź, ulewa, wichura, katastrofa budowlana, atak terrorystyczny, konflikt zbrojny), zaś zgodnie z treścią § 3 ust. 2 powinien zawierać, w szczególności: 1) informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania; 2) wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i zarządzania ochroną; 3) wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania.</p> <p>Miasto dysponuje <i>Planem ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Miasta Chełm</i>, który powinien być okresowo aktualizowany. Należy przeprowadzić analizę czy niezbędna jest aktualizacja dokumentu czy</p>	<p>środki budżetu Miasta Chełm</p>	<p>2021</p>

74 Dz.U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153.

	sporządzenie nowej jego wersji uwzględniającej obecne realia społeczno-ekonomiczne, organizacyjne oraz klimatyczne.		
Działanie 5. Weryfikacja Gminnej Ewidencji Zabytków.	<p>Gminna Ewidencja Zabytków została ustanowiona Zarządzeniem Nr 959/2013 Prezydenta Miasta Chełma z dnia 23 grudnia 2013 r.</p> <p>Zgodnie z załącznikiem do Zarządzenia Nr 959/2013 w gminnej ewidencji zabytków znajduje się 367 obiektów architektury i budownictwa, 8 zespołów architektury i budownictwa, 4 parki, ogrody i obiekty zieleni historycznej, 2 cmentarze, miejsca pamięci narodowej, pomniki i tablice oraz 4 stanowiska archeologiczne.</p> <p>Gminna ewidencja zabytków powinna podlegać okresowej (corocznej lub co dwa lata) weryfikacji. W miarę poszerzania stanu wiedzy o obiektach zabytkowych z obszaru miasta Chełm do gminnej ewidencji zabytków powinny być włączane nowe zabytki. Jednocześnie okresowa ocena stanu zachowania zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków powinna skutkować usunięciem (za zgodą Lubelskiego WKZ) tych zabytków, które albo uległy nieodwracalnej degradacji albo przekształceniom.</p>	środki budżetu Miasta Chełm	zadanie stałe
Kierunek działania 2. Ochrona krajobrazu kulturowego miasta			
Działanie 1. Coroczne przeznaczanie środków z budżetu Miasta Chełm na dofinansowywanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Zgodnie z przyjętą przez Radę Miasta uchwałą w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu miasta Chełm na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach położonych na terenie Miasta Chełm, w budżetach na kolejne lata zapewniane będą odpowiednie środki na udzielanie dofinansowań do prac konserwatorskich realizowanych na terenie Miasta przez właścicieli obiektów zabytkowych.	środki budżetu Miasta Chełm	zadanie stałe
Działanie 2. Opracowanie i przyjęcie „uchwały reklamowej” porządkującej estetykę w mieście.	<p>Opracowanie założeń i projektu uchwały, a następnie przyjęcie przez Radę Miasta <i>uchwały w sprawie zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych z jakich mogą być wykonane</i>, w oparciu o przepisy art. 37a ust. 1 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.</p> <p>Szczegółowe informacje i materiały pomocne w opracowaniu projektu uchwały – instruktaż oraz film znajdują się na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa⁷⁵.</p>	środki budżetu Miasta Chełm	2021–2022

75 Zob.: http://samorzad.nid.pl/baza_wiedzy/1253/

<p>Działanie 3. Opracowanie i złożenie wniosku o uznanie „Zabytkowych kopalni kredy w Chełmie”⁷⁶ oraz „Założenia Katedralnego na Górcze Chełmskiej” za Pomnik Historii.</p>	<p>Chełmskie podziemia kredowe są obiektem unikalnym w skali Europy – są pozostałością prowadzonej w wiekach XVI–XVIII w. górniczej eksploatacji kredy. Pozyskiwanie cennego materiały pozostawiło po sobie kilometry wyrobisk rozciągających się pod całym Starym Miastem. Chełmskie podziemia kredowe ze względu na swoją wartość są wpisane do rejestru zabytków. Jednak wyjątkowość zabytku w pełni uzasadnia ubieganie się o status Pomnika Historii, nadawany przez Prezydenta RP na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.</p> <p>Zespół zabudowy Górczy Chełmskiej jest unikalnym założeniem przestrzennym, o korzeniach sięgających okresu średniowiecza i w znakomity sposób podkreślających wielowiekową wielokulturowość i wielowyznaniowość ośrodka chełmskiego.</p> <p>Opracowanie jednego kompleksowego wniosku [lub dwóch odrębnych wniosków] o uznanie Chełmskich podziemi kredowych oraz Założenia Katedralnego na Górczy Chełmskiej za Pomniki Historii należy przeprowadzić zgodnie z wytycznymi znajdującymi się na stronie Narodowego Instytutu Dziedzictwa⁷⁷.</p>	<p>środki budżetu Miasta Chełm</p>	<p>2021–2022</p>
<p>Działanie 4. Opracowanie Studium wartości kulturowych Miasta Chełm.</p>	<p>Opracowanie kompleksowego <i>Studium wartości kulturowych Miasta Chełm</i>, w którym poddane zostaną analizie wszelkie elementy krajobrazu kulturowego oraz ich wpływ na wizerunek krajobrazowy miasta. Określone zostaną możliwości działań inwestycyjnych, ich lokalizacja i charakter ze szczególnym uwzględnieniem</p>	<p>środki budżetu Miasta Chełm</p>	<p>2021–2023</p>

76 Postulat podjęcia prac nad przygotowaniem wniosku o uznanie za Pomnik Historii „Zabytkowych kopalni kredy w Chełmie” znajdował się w *Programie opieki nad zabytkami Miasta Chełm na lata 2015–2018*. W *Sprawozdaniu z realizacji Programu opieki nad zabytkami Miasta Chełm za lata 2017–2018*, znalazło się stwierdzenie: *Urząd Miasta Chełm powołał Zespół Ekspertów przy Prezydencie Miasta Chełm w celu przygotowania Wniosku o uznanie Zabytkowej Kopalni Kredy w Chełmie jako Pomnika Historii. W toku prowadzonych prac i realizacji działań i prac mających na celu przygotowanie obiektu i dokumentów, okazało się, że nie można uznać Zabytkowych „Kopalni” Kredy za Pomnik Historii, gdyż ze względu na jego przebudowanie, obiekt nie może się starać o przyznanie takiego tytułu.*

Autorzy niniejszego dokumentu uważają to stanowisko za błędne. Zgodnie bowiem z wytycznymi znajdującymi się na stronie Narodowego Instytutu Dziedzictwa Pomnikami Historii mogą być obiekty mające m.in.: *ponadregionalne znaczenie, duże wartości historyczne, naukowe i artystyczne, znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturalnego, są utrwalone w świadomości społecznej. Ponadto muszą to być zabytki, które m.in.: zachowały pierwotną kompozycję przestrzenną lub uległy nieznacznym przekształceniom, są jednorodne stylowo lub o czytelnych i zharmonizowanych ze sobą nawarstwieniach, są należycie wyeksponowane w przestrzeni miejskiej lub krajobrazie i zachowały pierwotne relacje z otoczeniem, są dobrze zachowane lub w stanie pozwalającym na ich rewaloryzację, są przedmiotem troski konserwatorskiej.* W ocenie Autorów niniejszego opracowania „Zabytkowe kopalnie kredy w Chełmie” wypełniają znaczną część przytoczonych kryteriów, niezależnie od przystosowania części wyrobisk w latach 60. XX w. do pełnienia funkcji trasy turystycznej.

77 https://www.nid.pl/pl/Dla_wlasciocieli_i_zaradcow/opieka-nad-zabytkami/pomniki-historii/procedury/folder/

	wpływu na chronione wartości krajobrazowe historycznego układu urbanistycznego miasta. Dokument będzie stanowił podstawę do określania zapisów w dokumentach planistycznych oraz wszelkich dokumentach strategicznych miasta.		
Priorytet II.			
Zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Miasta Chełm dla rozwoju turystyki.			
Kierunek działania 1.			
Dziedzictwo kulturowe źródłem rozwoju turystyki			
Działanie 1. Opracowanie i przyjęcie Programu rozwoju turystyki Miasta Chełm do 2030 r.	Postulaty turystycznego wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego Chełma znajdują się praktycznie w każdym przyjętym przez władze samorządowe dokumencie strategicznym. Są one jednak rozproszone i nieskonkretyzowane, w związku z tym szansa na ich realizację – w aktualnym stanie formalno-prawnym – jest niewielka. Opracowanie i przyjęcie <i>Programu rozwoju turystyki Miasta Chełma do 2030 r.</i> doprowadzi do skoordynowania wszelkich działań w tej sferze, w szczególności do właściwego wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki. W Programie – mającym charakter strategii – należy sformułować priorytety, kierunki działań i konkretne zadania do realizacji, wykorzystując już istniejące projekty krajowe, regionalne i lokalne oraz kreując własne.	środki budżetu Miasta Chełm	2021–2023
Działanie 2. Organizacja i rozwój infrastruktury turystycznej związanej z Wielkim Szlakiem Kulturowym Rady Europy „Via Regia”⁷⁸.	W <i>Wojewódzkim planie zagospodarowania przestrzennego</i> Chełm został uwzględniony – jako jeden z punktów międzynarodowego szlaku kulturowego „Via Regia”, ze wskazaniem rozwoju związanej ze szlakiem infrastruktury turystycznej. „Via Regia” jest oficjalnie – w 2005 r. – uznanym Wielkim Szlakiem Kulturowym Rady Europy. Chełm leży na jednej z jego odnóg łączących Lublin z Wołyniem (cały szlak biegnie od Santiago de Compostela do Wilna i Kijowa). Należy przeprowadzić analizę możliwości organizacji i rozwoju infrastruktury turystycznej związanej z tym projektem.	środki budżetu Miasta Chełm, środki pomocowe UE	2021–2023
Działanie 3. Organizacja i rozwój infrastruktury turystycznej związanej ze Szlakiem Chasydzkim⁷⁹.	W <i>Wojewódzkim planie zagospodarowania przestrzennego</i> Chełm został uwzględniony – jako jeden z punktów ponadregionalnego szlaku kulturowego – Szlak Chasydzki, ze wskazaniem rozwoju związanej ze szlakiem infrastruktury turystycznej. Należy przeprowadzić analizę możliwości organizacji i rozwoju infrastruktury turystycznej związanej z tym projektem.	środki budżetu Miasta Chełm, środki pomocowe UE	2021–2023
Kierunek działania 2.			

78 Zob.: <https://www.via-regia.org/>

79 PZPWL, s. 95.

Wykorzystanie wartości dziedzictwa kulturowego do kreowania projektów turystyki kulturowej.			
Działanie 1. Rozwój „Zabytkowych kopalni kredy w Chełmie” jako markowego produktu turystycznego	<p>Kopalnie kredy w Chełmie są unikalnym w skali Europy zabytkiem górniczym.</p> <p>Do celów turystycznych wykorzystywana obecnie jest niewielka część wyrobisk znajdujących się pod miastem.</p> <p>Należy opracować program badań chełmskich wyrobisk wraz z analizą możliwości ich adaptacji i wykorzystania do celów turystycznych. Następnie należy opracować projekt prac konserwatorskich wspartych robotami górniczymi oraz wniosek o dofinansowanie tych prac ze środków pomocowych.</p>	<p>środki budżetu Miasta Chełm, środki pomocowe UE</p>	2021–2030
Działanie 2. Opracowanie założeń i możliwości rozwoju produktu turystycznego „Chełm – miasto wielu kultur”	<p>Chełm od zarania istnienia jako miasto zawsze był ośrodkiem wielokulturowym. Zamieszkiwali je przedstawiciele różnych narodowości i wyznań.</p> <p>Było to źródłem znaczenia miasta przez wieki jego historii.</p> <p>Należy przeprowadzić analizę możliwości realizacji produktu turystycznego opartego na tej tradycji oraz opracowanie założeń produktu pozwoli na możliwie najlepsze wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego dla potrzeb rozwoju turystyki.</p>	<p>środki budżetu Miasta Chełm, środki pomocowe UE</p>	2025
Priorytet III. Edukacja i promocja – dziedzictwo kulturowe jako podstawa budowania tożsamości i świadomości „małej ojczyzny” – Miasta Chełm			
Kierunek działania 1. Działania edukacyjne w zakresie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego Chełma			
Działanie 1. Kreowanie i wspieranie programów edukacyjnych kierowanych do użytkowników i właścicieli obiektów zabytkowych w zakresie stosowania zasad konserwatorskich.	<p>Podejmowanie działań na rzecz tworzenia i realizowania programów edukacyjnych i szkoleniowych kierowanych do właścicieli obiektów zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków) obejmujących różnorodne aspekty opieki nad zabytkami – konserwacji zabytku, zarządzania zabytkiem, finansowania konserwacji i eksploatacji zabytku.</p> <p>W szkoleniach należy wykorzystać istniejące materiały – dostępne na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa, takie jak np.: <i>Dziedzictwo obok Mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach</i>⁸⁰, <i>Piękne, polskie, drewniane – film</i>⁸¹.</p>	<p>środki budżetu Miasta Chełm, środki pomocowe UE</p>	działanie stałe
Działanie 2. Wspieranie projektów i programów badawczych i dokumentacyjnych zmierzających do pełnej inwentaryzacji przejawów	<ul style="list-style-type: none"> • podejmowanie inicjatyw – we współpracy z Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza, organizacjami pozarządowymi oraz instytucjami naukowo-badawczymi – na rzecz kreowania i realizacji projektów o charakterze badawczym i dokumentacyjnym 	<p>środki budżetu Miasta Chełma, środki pomocowe UE</p>	działanie stałe

80 <http://samorzad.nid.pl/publikacje/dziedzictwo-obok-mnie-poradnik-zarzadzania-dziedzictwem-w-gminach/>

81 <http://samorzad.nid.pl/publikacje/piekne-polskie-drewniane-film/>

niematerialnego dziedzictwa kulturowego.	dziedzictwa niematerialnego Chełma i jego okolic; <ul style="list-style-type: none"> • podejmowanie działań na rzecz ochrony i kultywowania przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego na terenie Chełma 		
Działanie 3. Inicjowanie i organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa i z okazji Międzynarodowego Dnia Zabytków	Podejmowanie – we współpracy z Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza, organizacjami pozarządowymi i instytucjami kościelnymi – inicjatyw na rzecz corocznej organizacji Europejskich Dni Dziedzictwa (wrzesień) i Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków (kwiecień), jako projektów edukacyjnych na rzecz ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.	środki budżetu Miasta Chełm	działanie stałe
Działanie 4. Inicjowanie i wspieranie projektów / zajęć edukacyjnych związanych z ochroną i upowszechnianiem wiedzy o lokalnym dziedzictwie kulturowym.	Podejmowanie działań – we współpracy z instytucjami kultury, szkołami, a zwłaszcza organizacjami pozarządowymi – na rzecz tworzenia, propagowania i realizowania projektów edukacyjnych dotyczących lokalnego dziedzictwa kulturowego, jego przejawów, wartości i znaczenia dla rozwoju i tożsamości społeczności lokalnych: <ul style="list-style-type: none"> • realizacja w przedszkolach i szkołach programów związanych z ochroną lokalnego dziedzictwa kulturowego (organizowanie i wspieranie zajęć); • organizacja i wspieranie konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych, szczególnie realizowanych w przestrzeniach publicznych; • organizacja pikników rodzinnych i innych form aktywności rodzinnej w ramach wydarzeń związanych z lokalną historią, ważnymi postaciami Chełma; • organizacja i pomoc przy realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym. <p>W projektach można wykorzystywać materiały dostępne na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa, np. <i>Projektuj z dziećmi. Edukacja kulturowa w praktyce</i>⁸².</p>	środki budżetu Miasta Chełm, środki pomocowe UE, sponsoring, środki prywatne	działanie stałe
Kierunek działania 2. Działania promujące materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe Chełma			
Działanie 1. Budowa i promocja miejskiego systemu informacyjnego o zabytkach.	Utworzenie portalu internetowego dedykowanego szeroko rozumianemu chełmskiemu dziedzictwu kulturowemu – materialnemu i niematerialnemu. Zamieszczanie treści dotyczących chełmskich zabytków oraz elementów dziedzictwa niematerialnego wraz z zapewnieniem (m.in. we współpracy z Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza oraz organizacjami pozarządowymi i grupami lokalnymi) stałego poszerzania zamieszczanych informacji. W oparciu o zasoby informacyjne portalu opracowanie aplikacji na urządzenia multimedialne	środki pomocowe UE, środki budżetu Miasta Chełm	2021–2023

82 <http://samorzad.nid.pl/publikacje/projektuj-z-dziecmi-edukacja-kulturowa-w-praktyce/>

	o dziedzictwie kulturowym Chełma.		
Działanie 2. Umieszczenie na zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znaku informacyjnego, iż zabytek ten podlega ochronie.	Prezydent Miasta Chełma, na podstawie przepisu art. 12 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami może – na zabytkach wpisanych do rejestru zabytków – umieścić oznaczenia zabytków, tzw. „błękitną tarczę” ⁸³ . W oparciu o obowiązujące przepisy należy sukcesywnie umieścić znak „błękitnej tarczy” na wszystkich zabytkach indywidualnie wpisanych do rejestru zabytków oraz na granicach obszarów wpisanych do rejestru zabytków.	środki budżetu Miasta Chełm	2021–2022
Działanie 3. Opracowanie systemu identyfikacji wizualnej i informacyjnej dla obiektów zabytkowych na terenie miasta.	Przykładem dobrej praktyki stosowanej z powodzeniem w innych ośrodkach miejskich jest wprowadzenie systemu identyfikacji wizualnej (Księgi znaku). Najczęściej ma ona formę jednolitych graficznie tablic informacyjnych (o neutralnych dla zabytków formach, wielkościach i materiale – np. pleksi), na których umieszczone są skrócone informacje o historii obiektu, o historii powstania i historycznych nazwach ulic lub placów, o osobach związanych z konkretnymi obiektami lub miejscami, o wydarzeniach mających miejsce w przestrzeni miejskiej, itp. Wprowadzenie jednolitego systemu informacji wizualnej będzie bardzo dobrym działaniem edukacyjnym i promocyjnym, zarówno wobec społeczności Chełma, jak i przyjeżdżających tu turystów.	środki pomocowe UE, środki budżetu Miasta Chełm	2021–2023

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Dla realizacji założeń programowych, określonych w rozdziale VII, przyjmuje się następujące instrumentarium:

- **instrumenty prawne** – realizowane jako kompetencje władz samorządowych wywodzące się z przepisów ustawowych, m.in.: podejmowanie uchwał w sprawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, podejmowanie uchwał w sprawie ochrony krajobrazu kulturowego, podejmowanie uchwał w sprawie dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków, działania na rzecz ustanawiania na terenie gminy społecznych opiekunów zabytków, wykonywanie decyzji

⁸³ Wzór znaku został określony w *Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków* – Dz.U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259.

administracyjnych w zakresie związanym z ochroną zabytków, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków, itp.;

- **instrumenty finansowe** – finansowanie prac konserwatorskich lub robót budowlanych przy obiektach zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków) będących własnością gminy, udzielanie dotacji na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków nie stanowiących własności gminy (instytucje kościelne, właściciele prywatni, podmioty gospodarcze, organizacje pozarządowe), aktywne pozyskiwanie środków z innych źródeł na realizację prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy oraz wspieranie innych właścicieli w pozyskiwaniu środków finansowych na prowadzenie prac konserwatorskich przy innych niż gminne obiektach zabytkowych;
- **instrumenty koordynacji** – konsekwentna realizacja projektów, programów i zadań dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w gminnych dokumentach strategicznych i dokumentach planistycznych; ustanowienie ścisłej współpracy w tym zakresie z lokalnymi organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, właścicielami obiektów zabytkowych, instytucjami kościelnymi, a także innymi jednostkami samorządowymi szczebla powiatowego i wojewódzkiego;
- **instrumenty społeczne** – wdrożenie stałego systemu konsultacji społecznych projektów i dokumentów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego; realizacja badań opinii społecznych (np. ankietowych) odnośnie planowanych działań i projektów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, ale także wykorzystaniem go do np. rozwoju turystyki kulturowej; inspirowanie i koordynowanie działań edukacyjne i szkoleniowych dla właścicieli obiektów zabytkowych; rozwijanie współpracy z organizacjami społecznymi i pozarządowymi w zakresie wszelkich działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego;
- **instrumenty kontrolne** – wprowadzenie systemu monitorowania stanu realizacji zapisów dotyczących dziedzictwa kulturowego w strategicznych dokumentach gminnych; wprowadzenie systemu monitorowania stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy; wprowadzenie zasady okresowej aktualizacji gminnej ewidencji zabytków wraz z oceną stanu zachowania obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków; sporządzenie raportu z realizacji *Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023*.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z treścią art. 87 ust. 1 odpowiedzialnym za sporządzenie Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023 jest Prezydent Chełma. Także do Jego obowiązków należy sporządzanie co dwa lata – na podstawie art. 87 ust. 5 – sprawozdania z realizacji programu opieki nad zabytkami i przedłożenie go do akceptacji Radzie Miasta.

Sporządzenie sprawozdania pozwoli na ocenę skuteczności realizacji zapisów Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023, pozwoli na ocenę realizacji wskaźników Programu, a także umożliwi sformułowanie i wprowadzenie do Programu niezbędnych korekt, zmian lub uzupełnień.

Dla właściwej oceny jakości realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023 zastosowane zostaną następujące wskaźniki:

Priorytet I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego Miasta Chełm	
Kierunek działania 1. Tworzenie warunków prawnych dla właściwej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	
Działanie	Wskaźnik / Opis wskaźnika
Działanie 1. Przyjęcie przez Radę Miejską „Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023 oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.	<ul style="list-style-type: none"> przyjęcie uchwałą RM <i>Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023</i>, przedłożenie w 2021 r. przez Prezydenta Chełma sprawozdania z realizacji Programu
Działanie 2. Aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniająca zapisy dotyczące ochrony zabytków i ochrony krajobrazu kulturowego miasta.	<ul style="list-style-type: none"> % aktualnych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w stosunku do powierzchni Miasta
Działanie 3. Zmiana uchwały Rady Miasta w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu miasta Chełm na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach położonych na terenie Miasta Chełm	<ul style="list-style-type: none"> miasto dysponuje aktualną uchwałą, liczba obiektów zabytkowym objętych wsparciem finansowym
Działanie 4. Aktualizacja / sporządzenie nowego Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Miasta Chełm.	<ul style="list-style-type: none"> miasto dysponuje aktualnym <i>Gminnym planem ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych</i>.
Działanie 5. Weryfikacja Gminnej Ewidencji Zabytków.	<ul style="list-style-type: none"> miasto dysponuje zweryfikowaną, aktualną GEZ, liczba obiektów ujętych w GEZ
Kierunek działania 2. Ochrona krajobrazu kulturowego miasta	
Działanie 1. Coroczne przeznaczanie środków z budżetu Miasta Chełm na dofinansowywanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru	<ul style="list-style-type: none"> wysokość środków przeznaczanych corocznie na dofinansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych i ujętych w gminnej ewidencji zabytków,

zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	<ul style="list-style-type: none"> • liczba obiektów objętych dotacjami
Działanie 2. Opracowanie i przyjęcie „uchwały reklamowej” porządkującej estetykę w mieście.	<ul style="list-style-type: none"> • miasto dysponuje przyjętą uchwałą
Działanie 3. Opracowanie i złożenie wniosku o uznanie „Zabytkowych kopalni kredy w Chełmie” oraz „Założenia Katedralnego na Górze Chełmskiej” za Pomnik Historii	<ul style="list-style-type: none"> • wniosek o uznanie za Pomni Historii został opracowany i złożony
Działanie 4. Opracowanie <i>Studium wartości kulturowych Miasta Chełm</i> .	<ul style="list-style-type: none"> • miasto dysponuje przyjętym <i>Studium wartości kulturowych Miasta Chełm</i>
Priorytet II.	
Zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Miasta Chełm dla rozwoju turystyki.	
Kierunek działania 1.	
Dziedzictwo kulturowe źródłem rozwoju turystyki	
Działanie 1. Opracowanie i przyjęcie <i>Programu rozwoju turystyki Miasta Chełm do 2030 r.</i>	<ul style="list-style-type: none"> • miasto dysponuje przyjętym <i>Programem rozwoju turystyki Miasta Chełm do 2030 r.</i>
Działanie 2. Organizacja i rozwój infrastruktury turystycznej związanej z Wielkim Szlakiem Kulturowym Rady Europy „Via Regia” ⁸⁴ .	Miasto dysponuje analizą kierunków uczestnictwa w projekcie oraz analizą możliwości organizacji i rozwoju infrastruktury turystycznej związanej z tym projektem.
Działanie 3. Organizacja i rozwój infrastruktury turystycznej związanej ze Szlakiem Chasydzkim ⁸⁵ .	Miasto dysponuje analizą kierunków uczestnictwa w projekcie oraz analizą możliwości organizacji i rozwoju infrastruktury turystycznej związanej z tym projektem.
Kierunek działania 2.	
Wykorzystanie wartości dziedzictwa kulturowego do kreowania projektów turystyki kulturowej.	
Działanie 1. Rozwój „Zabytkowych kopalni kredy w Chełmie” jako markowego produktu turystycznego	Miasto dysponuje dokumentacją z rozpoznania znajdujących się pod miastem kopalni kredy wraz z analizą możliwości ich wykorzystania do celów turystycznych i zakresem koniecznych prac górniczych i konserwatorskich
Działanie 2. Opracowanie założeń i możliwości rozwoju produktu turystycznego „Chełm – miasto wielu kultur”	Miasto dysponuje analizą możliwości rozwoju produktu turystycznego opartego na wielowiekowej wielokulturowości miasta
Priorytet III.	
Edukacja i promocja – dziedzictwo kulturowe jako podstawa budowania tożsamości i świadomości „małej ojczyzny” – Miasta Chełm	
Kierunek działania 1.	
Działania edukacyjne w zakresie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego Chełma	
Działanie 1. Kreowanie i wspieranie programów edukacyjnych kierowanych do użytkowników i właścicieli obiektów zabytkowych w zakresie stosowania zasad konserwatorskich.	Wdrożone są stałe szkolenia (cykliczne lub organizowane w zależności od potrzeb) kierowane do właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.
Działanie 2. Wspieranie projektów i programów badawczych i dokumentacyjnych zmierzających do pełnej inwentaryzacji przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego.	Realizowane są działania badawczo-dokumentacyjne. W 2023 r. Miasto dysponuje katalogiem zidentyfikowanych i opisanych zjawisk ze sfery dziedzictwa niematerialnego zidentyfikowanych na terenie miasta.
Działanie 3. Inicjowanie i organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa i z okazji Międzynarodowego Dnia Zabytków	Corocznie organizowane są oba wydarzenia związane z ochroną i promocją zabytków.

84 Zob.: <https://www.via-regia.org/>

85 PZPWL, s. 95.

Działanie 4. Inicjowanie i wspieranie projektów / zajęć edukacyjnych związanych z ochroną i upowszechnianiem wiedzy o lokalnym dziedzictwie kulturowym.	Realizowane są projekty edukacyjne w szerokiej współpracy z instytucjami kultury (np. Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza), szkołami, a zwłaszcza organizacjami pozarządowymi
Kierunek działania 2. Działania promujące materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowego Chełma.	
Działanie 1. Budowa i promocja miejskiego systemu informacyjnego o zabytkach.	Uruchomiony jest i wypełniony podstawowymi treściami portal internetowy – gminny system informacji o zabytkach.
Działanie 2. Umieszczenie na zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znaku informacyjnego, iż zabytek ten podlega ochronie.	Zgodnie z przepisami, wszystkie obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków na terenie Chełma mają oznaczenia.
Działanie 3. Opracowanie systemu identyfikacji wizualnej i informacyjnej dla obiektów zabytkowych na terenie miasta.	Obiekty zabytkowe, ulice, miejsca wydarzeń lub związane z historycznymi postaciami są oznaczone tablicami informacyjnymi zgodnie z <i>Chełmskim systemem identyfikacji wizualnej dziedzictwa kulturowego</i> .

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Bezpośrednim źródłem finansowania zadań zapisanych w *Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023* jest budżet Miasta Chełm. Jednak znaczna część zadań zapisanych w *Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Chełm na lata 2020–2023* może być finansowana z innych źródeł – np. poprzez pozyskiwanie dotacji ze środków publicznych, będących w dyspozycji:

- **Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego** w ramach Programów Ministra⁸⁶ takich jak:
  - ✓ *Ochrona zabytków*, którego celem jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane przez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne;
  - ✓ *Kolekcje muzealne*, którego celem jest wspieranie działalności muzeów poprzez tworzenie oraz systematyczne wzbogacanie zbiorów i kolekcji o randze narodowej i regionalnej;
  - ✓ *Wspieranie działań muzealnych*;
  - ✓ *Kultura ludowa i tradycyjna*;
  - ✓ *Ochrona zabytków archeologicznych*;
  - ✓ *Wspieranie samorządowych instytucji kultury* – opiekunów miejsc pamięci;
  - ✓ *Wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami w kraju*;
  - ✓ „*Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego*”, której celem jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez

86 Szczegółowe informacje – <http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finansowanie-i-mecenat/programy-ministra/programy-mkidn-2019.php>

zapewnienie środków na pokrycie tzw. wkładu własnego dla zadań, które ubiegają się o dofinansowanie w ramach programów europejskich;

✓ inne programy, w których mogą się mieścić cele związane z ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego, np. program „Kultura cyfrowa”;

- **Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – dotacje udzielane są na podstawie przepisów *ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (rozdz. 7). Szczegółowe zasady ubiegania się o dotację regulują przepisy rozporządzenia *Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków*⁸⁷ oraz zasad opisanych na stronie internetowej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie⁸⁸;
- **Funduszu Kościelnego** zarządzanego przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – o wsparcie finansowe na prowadzenie prac konserwatorskich lub budowlanych przy zabytkowych obiektach sakralnych mogą ubiegać się jednostki kościelne⁸⁹;
- **Marszałka Województwa Lubelskiego** – w ramach programów pomocowych – w tym w szczególności RPO Województwa Lubelskiego w nowych horyzoncie czasowym na lata 2021–2027. W dotychczasowym RPO na lata 2014–2020 funkcjonowała Oś priorytetowa 7 – *Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego*, której celem była, m.in. „ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego”. Na stronach: www.funduszeuropejskie.gov.pl⁹⁰ i www.interreg-central.eu⁹¹ znaleźć można aktualne informacje na temat europejskich funduszy strukturalnych i działających w ich ramach programów;
- **Narodowego Instytutu Dziedzictwa** – w ramach programów NID, np. *Wspólnie dla Dziedzictwa*⁹², adresowanego do organizacji pozarządowych, którego celem tworzenie warunków do zrównoważonej ochrony dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego wartości dla rozwoju społecznego obecnych i przyszłych pokoleń.

---

87 Dz.U. z 2017 r., poz. 1674.

88 https://www.wkz.lublin.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=107&Itemid=104

89 Szczegółowe informacje – <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-kościelny>

90 Szczegółowe informacje – <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/>

91 Szczegółowe informacje – <https://www.interreg-central.eu/Content.Node/National-Contact-Point-PL.html>

92 Szczegółowe informacje – https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Konkursy/WSPOLNIE-DLA-DZIEDZICTWA/EDYCJA%202019/index.php?sphrase_id=62634

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Zadania z zakresu ochrony zabytków jakie mogą być realizowane przez samorząd gminny mają swoje źródło w przepisach wielu aktów prawnych wymienionych w cz. 3 niniejszego dokumentu, w szczególności ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i *ustawy o samorządzie gminnym*, gdzie jako jedno z zadań własnych gminy uznano: [...] *sprawy: kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami* (art. 7, ust. 1, pkt 9).

Jedną z form realizacji zadań gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest udzielanie dofinansowań na realizowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych. Podstawą tego działania jest przepis art. 81 ust. 1 *ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. W związku z nim Rada Miasta Chełm przyjęła Uchwałę Nr IV/36/2010 z dnia 29 grudnia 2010 roku w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, sposobu jej rozliczania i kontroli wykonania zleconego zadania oraz postępowania z wnioskami o udzielenie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach.

Zestawienie dofinansowań udzielanych z budżetu Miasta Chełm w latach 2015–2018 przedstawiono w poniższej tabeli.

Rok	Obiekt	Zakres prac	Kwota
2018	Instytut Archeologii i Etnologii PAN (Warszawa)	Konserwacja zabytkowych murów z XIII wieku, odkrytych w czasie badań terenowych, detali z glaukonitu i zabytków ruchomych z pracami budowlanymi i ziemnymi oraz wykonaniem dokumentacji	30000,00
	Parafia pw. Narodzenia NMP	Kontynuowanie prac restauratorskich, budowlanych i konserwatorskich związanych z badaniami w kryptach bazyliki p.w. Narodzenia NMP	41800,00
	Parafia pw. Narodzenia NMP	Kontynuowanie prace restauratorskich, budowlanych i konserwatorskich związanych z badaniami w kryptach bazyliki z przeznaczeniem na prowadzenie badań i wykonanie dokumentacji konserwatorskiej	34000,00
	Parafia pw. Rozesłania Św. Apostołów	Remont i konserwacja kaplicy grobowej Bielskich na cmentarzu przy ul. Lwowskiej	28000,00
2017	Parafia pw. Narodzenia NMP	Prace restauratorskie, budowlane i konserwatorskie związane z badaniami archeologiczno-architektonicznymi w kryptach bazyliki p.w. Narodzenia NMP	70000,00
	Instytut Archeologii i Etnologii PAN (Warszawa)	Kontynuacja prac związanych z konserwacją zabytkowych murów z XIII wieku, odkrytych w	30000,00

		czasie badań i zabytków ruchomych z wykonaniem dokumentacji i zabezpieczeń	
	Parafia Polskokatolicka pw. MB Zwycięskiej	Kontynuacja prac związanych z wymiana więźby dachowej i pokrycie blachą części dachu	26654,00
	Klasztor OO Franciszkanów	Uzupełnienie tynków oraz malowanie bramy i dzwonnicy	7982,00
2016	Parafia pw. Narodzenia NMP	kontynuacja prac konserwatorskich zabytkowych murów z XIII w. – północna część Zespołu Rezydencjalno-Sakralnego Daniela Romanowicza	30000,00
	Klasztor OO Franciszkanów	wymiana więźby dachowej i pokrycia blachą części dachu kościoła	8000,00
	Budynek mieszkalny – ul. Kopernika 25b	Remont pokrycia dachowego	38914,74
	budynek mieszkalno-usługowy – pl. Łuczkowskiego 7	Remont budynku (etap II)	91731,74
	Urząd Miasta – ul. Lubelska 63 i 65	Montaż sygnalizacji SAP	89201,87
2015	Parafia pw. Narodzenia NMP	prace konserwatorskie – narożnika cerkwi z XIII w. z przeznaczeniem do ekspozycji	10000,00
	Parafia pw. Narodzenia NMP	wymiana części posadzki w bazylice	20000,00
	Klasztor OO Franciszkanów	wymiana więźby dachowej i pokrycia blachą części dachu kościoła	6000,00
	Kaplica św. Mikołaja (d. cerkiew unicka)	modernizacja obiektu	122648,86
	budynek mieszkalny – ul. Podwalna 10	remont pokrycia dachowego	4396,55
	budynek mieszkalno-usługowy – pl. Łuczkowskiego 50	remont budynku	25404,96
	budynek mieszkalno-usługowy – ul. Lubelska 50	remont budynku	69512,74